

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
Filozofická fakulta

DAVID PIZINGER

O postavení člověka ve světě
(Úvahy v pozdním díle Jana Patočky)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Josef Blüml, CSc.
České Budějovice 2007

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s využitím uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce fakultou a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné databázi STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Písku dne 1. srpna 2007.

David Pizinger

Annotation

This work is interested in the late philosophy of Jan Patočka. The leading idea is to find basic motives in Patočka's concept of The care of soul, and tries to make a connection to his life and social context. One of the most important expressions of the social reality is art. Jan Patočka's continuing theme was the problem of human existence. How to live an authentic life. The post modern art is also interested in being authentic.

The man according to Patočka is a personality determined by going out of his self and by finding this self from a different point of view.

That is the question for performing arts: How to express the inside to be visible, how to make it a partner of a dialogue? Which means that Jan Patočka's philosophy can be realized by some special kind of praxis. A praxis which is not practical as such.

In the works of Jan Patočka, Being and social role play a substantial role. The problem of narration – a myth as a part of the process of young man's identification and his acceptance from the society. The question of how to be a part of a society implicates another one: what are the foundations of society? What is the idea of European society? Questions concerning the heritage of Europe are – in anticipation – questions about the sense of Europe (or the European Union) today. In general, is there a possibility to live together, in any kind of human community? Through society he gets back to individuality with its questions.

Patočka tries to ask concrete questions, expecting answers from Being itself. What is important: he doesn't want to make a comprehensive system (following the example of Platón), he only urgently seeks the questions which can open the Being's truth.

The sources:

This work uses Jan Patočka's texts from the 1970s. It compares them with texts from the field of art and tries to find their historical context.

Anotace

Práce se zabývá pozdním dílem Jana Patočky. Především chce objevit základní motivy Patočkova konceptu Péče o duši v souvislostech společnosti a života. Základní složkou reflektující sociální realitu je umění. Patočkovým tématem je lidská existence. Otázka – jak být autentický. To je také problém postmoderního umění. Umělec usiluje být autentický.

Člověk je podle Patočky určen vycházením ze sebe a návratem k sobě z "jiné strany". To je otázka "performing arts": jak způsobit, aby to uvnitř bylo viditelné; jak z toho učinit partnera dialogu. Což znamená– filozofie Jana Patočky může být realizovaná určitým specifickým druhem praxe. Praxí, která není praktická.

V Patočkově díle hraje důležitou roli bytí a společenská role. Problém vyprávění – mýtus jako část procesu identifikace mladého člověka a jeho akceptování společností. Otázka, jak být součástí společnosti implikuje další otázku: jaké je založení společnosti. Jaká je idea evropské společnosti. Tázání po dědictví Evropy jsou – v předstihu – otázkami po smyslu Evropy (Evropské Unie) dnes. Přes společnost se lze vrátit zpátky k individualitě s jejími otázkami.

Patočka se chce ptát konkrétně a očekávat odpovědi od bytí přímo. Nevytvoří ucelený systém, (po vzoru Platóna) usiluje o silné otázky, které otevírají pravdu bytí.

Prameny:

Práce používá především texty Jana Patočky ze 70. let. Porovnává je s texty z oblasti umění a zařazuje do historického kontextu.

Autor práce by chtěl vyjádřit dík:
ing. Ivanu Chvatíkovi a mgr. Petru Urbanovi za fenomenologickou iniciaci
a Doc. PhDr. Josefu Blümlovi, CSc. za osobní a "životní" inspirace.

O postavení člověka ve světě

/Úvahy v pozdním díle Jana Patočky/

Vymezení tématu:

Základním tématem práce je vztah člověka ke světu a společnosti. Východiskem bude vykročení z mýtu – relativní krytosti předdějinné existence. Jedinec je ve světě "sám", vztahuje se k sobě. Zažívá vzruch způsobený dějinami – angažovaností, a vracení mýtu jako potřeby úkrytu, zahalení a pocitu nejistoty.

Téma lidské existence je obsaženo prakticky ve všem, co Patočka vytvořil.

Prameny a metody:

Pro tyto účely byly vybrány pozdní texty – řeklo by se, tak podivně souzní s osudem autora. Jenže Patočka popsal osud "spravedlivých" už v roce 1947 v díle: Sókratés (a potom psal v dopise příteli Václavu Richterovi¹, že nastalá situace - po r. 48 - může přinést určité sociální vymoženosti a představuje výzvu, podobně i v r. 39 a 69²) Dramatický konflikt s režimem, s "realitou" nastal koncem 70. let. Tato práce srovnává myšlenky a situaci. Naznačuje interpretační možnosti z hlediska práce jedince na sobě samém. K čemu to vlastně bylo?! – neboli jak lze Patočkovy texty dnes využít. Jaké jsou konkrétní spojnice do oblasti tvorby v nejširším smyslu.

Pro tento úkol byly analyzovány texty obsažené v souboru Péče o duši.

Další texty jsou citovány, popř. opakují témata a nebyly zohledněny. Autor práce vynechává některé starší texty – (Přirozený svět, protože autor sám se k textu vyjádřil v obsáhlém doslovu a výrazně ho zrevidoval³.) Dál nebyly použity archivní a nevydané texty (s výjimkou korespondence s M. Holubovou⁴, která ve své biografii cituje Patočkovy dopisy; tyto dopisy zveřejňují Patočkův milostný poměr s Holubovou... Obsahem krouží kolem "klasických" Patočkových témat – vztah jedince k okolí, ke druhému; náboženství, odpovědnost.). Šlo

¹ Jan PATOČKA, *Dopisy Václavu Richterovi*, Ivan Chvatík – Pavel Kouba (edd.), Praha 2001.

² TÝŽ, *Náš národní program*, I. Chvatík – P. Kouba (edd.), Praha 1990.

³ TÝŽ, *"Přirozený svět" v meditaci svého autora po třiatřiceti letech*, in: I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1992, s. 167-251.

⁴ TÝŽ, *Dopisy Miloslavě Holubové*, in: Miloslava Holubová, *Necestou cestou*, Praha 1998, s. 296-363.

především o předběžné vymezení témat. Pochopení myšlenkové orientace, vnitřní struktury jazyka atd..

Patočkovým "gestem" je angažovanost ve prospěch obce (na základě péči o duši). Formou angažovanosti byla diskuse⁵, směr k veřejnosti – snaha vyjít ven, ze sebe. Texty vydané v rámci Sebraných spisů byly vesměs zveřejněny už v samizdatu s vědomím autora. Lze důvodně očekávat, že to podstatné "už" sdělil. To nicméně otevírá pole výzkumu – a v souladu s Platónem (srov. Kosmologie) ponechává vyznění otevřené.

Uvedené texty pocházejí ze 70. let. V souvislostech událostí roku 77 byly použity též texty se vztahem k Chartě. Základem práce je ale srovnání v širším kontextu myšlení, v oblasti umělecké tvorby. Je opodstatněné vzhledem k Patočkově orientaci "na" a "v" umění (Umění a čas I, II, Dopisy Václavu Richterovi). Někteří Patočkovi současníci zažívali podobný pocit doby a vyjadřovali to podobným způsobem. Používali odlišné prostředky, ale tím pomohli některé filozofické formulace konkretizovat. V práci se poukazuje na podobnost "disciplíny dialogického jednání" Ivana Vyskočila a "performance" (Jerzy Grotowski⁶, Milan Knížák⁷). Na poli filozofie Patočkovy texty zásadním způsobem rozpracovává Renaud Barbaras⁸ (který cituje především francouzské Patočkovy texty). Naopak Patočka vychází velmi originálně z díla Edmunda Husserla a Martina Heideggera⁹. Východiskem společenské analýzy 70 let je práce Naše postmoderní situace Jean-François Lyotarda¹⁰. Popisuje situace kapitalistické Francie, mechanika systémů je stejná, jen poněkud více zřejmá v socialistickém státě.

Z metodického hlediska byla použita textová analýza a komparace. Srovnávány byly texty filozofické a z oblasti teorie umění. Pro původní náhled a přečtení Patočkovy práce jsou citovány i texty volněji spojené s "teorií" – autobiografie, literární nebo dramatická díla.

⁵ Ivan Vyskočil, zakladatel disciplíny dialogické herectví považuje Patočkovu pojetí dialogu za podstatné východisko. Ivan VYSKOČIL a kol., *Dialogické jednání s vnitřním partnerem*, Brno 2005, s. 13.

⁶ Jerzy GROTOWSKI, *Performer*, Svět a divadlo 3, 1999, s. 101-104.

⁷ Milan KNÍŽÁK, *Nový ráj*, Praha 1996; TÝŽ, *Vedle umění*, Praha 2006.

⁸ Renaud BARBARAS, *Touha a odstup*, Praha 2005.

⁹ Text vychází především z komparace s dílem Bytí a čas.

¹⁰ Jean-François LYOTARD, *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Naše postmoderní situace*, Praha 1993.

Povaha textů

Interpretace znamená: podle vlastní zkušenosti, tj. svého kontextu – přečíst. Zvolit metody, způsoby kladení otázek podle určitého klíče subjektivní povahy.

Problémy interpretace: Patočkova práce je rozsáhlá. Jsou místa, kde Patočka zápasí s tématem nedisciplinovaně. Díky Patočkovy vyrostla v 70. letech silná generace myslitelů (Kouba, Chvatík, Rezek...). Předpokladem jejich tvůrčí práce je nějak se vyrovnat učitelem – odkrýt nedůslednosti atd.. Hlavní nedůslednost je tu zdrojem síly, je to styl, jazyk, obrazy, Patočka se nechává literárně unášet. To je pramen kritiky.

Příklad: válka je pro Patočku iluzivní mír, představa stability systému. *"Vítězný mír je iluzí, v níž se vítěz mravně rozkládá, a že válka trvá je patrné z toho, že v zemi revoluce pracuje na plné obrátky, totéž vyřazení všech konvencí táž bezohlednost k životu, týž jed podezření pomluvy demagogie, které se rozhostily ve dnech, kdy fronta vládla všemu a kdy se používalo nejen bojových prostředků ohně, ale hlavně též všech slabin protivníka a všech možností dohnat ho k vnitřnímu zhroucení, aby se (alespoň na chvíli a zdánlivě) dosáhlo svého¹¹.*

Průvodním znakem textu je patos – kroužení kolem tématu, zarputilá snaha chytit neuchopitelné (snaha umělecká¹²). Motivem rozboru není poukázat na tyto nedůslednosti – (k tomu se nedostává vzdělání ani chuť), spíše upozornit na základní tendence a jisté možnosti výkladu osobní percepce. Snaha vedená snad odkazem Jana Patočky – v tom smyslu patetická. Budiž řečeno, že charakteristickou profilací přítomnosti je zvláštní, mdlá, forma patosu¹³. Tím směrem se ubírá i níže psaný text. Označení "mdlý" nemá negativní konotaci. Popisuje fakt, že patos je třeba, ale jeho formy nutno vložit do uvozovek. Těmi budiž podoba textu - místy složitá, a snaha "nebýt patetický", ale dotýkat se závažných témat. Nezakrývá, (snad) základní tendenci myšlení Jana Patočky: Dramatičnost, která vychází z rozpětí dvou možných verzí pobývání na světě a projevuje se v situaci.

Patočka píše¹⁴, že o situaci se a/ neví – to znamená situace neoslovuje, nefunguje jako apel. Nebo b/ je to situace reflektovaná a zakládá možnost vlastního postoje. Fakt, že člověk se nachází ve světě – že je do světa vržen – sugeruje otázku po způsobu života, náplni. Těžiště

¹¹J. PATOČKA, *Kacířské eseje o filosofii dějiny*, in:I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Péče o duši III*, Praha 2002, s. 124.

¹² srov. Sergej Machonin o Radokovi: neboť mezi obojím vzniká [...] trvalé napětí, které by bylo možné nazvat místem úzkosti mezi vědomím neřešitelnosti tragického světa a mezi vždy novou výpravou za jeho zmáháním... S. MACHONIN, *Šance divadla*, Praha 2002, s. 26.

¹³ M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2002, s. 12.

¹⁴ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, in: I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 82.

otázky spočívá v tázajícím se a v jeho tázání – nepatří tedy odpovědi. Odemčením situace je jasnost o postavení člověka ve světě.

Přirozený svět

Postavení člověka souvisí s pojmem přirozeného světa. Patočka se problematikou Přirozeného světa zabýval poprvé ve třicátých letech, (habilitoval se prací *Přirozený svět* jako filosofický problém¹⁵) v sedmdesátých letech práci podstatně zrevidoval¹⁶ Problém přirozeného světa je založen na sledování okolností života a způsobu jejich akceptace ve vědomí člověka.

Kacířské eseje¹⁷ začínají na pozadí pojmu přirozeného světa

Slovo kacíř vymezuje rozdíl: kacíř a pohan. Kacíř je osoba s výslovným vztahem k ortodoxii. Jeho učení je s ní v rozporu. Hledá společná východiska. Snaží se ortodoxii narovnat, pohnout. Sám sebe vyčleňuje z kolektivu, ale je si vědom souvislosti s ním. Vykazuje se zpravidla horlivostí¹⁸. Pohan je člověk "odjinud"¹⁹(srov. K záležitostem Plastic People...). Nemá k určitému celku žádný vztah. Horlivost je tu věc osobní, závisí na sebe-vřazení do jisté kategorie. Kacířství narozdíl od pohanství předpokládá angažovanost (jednání v mezích systému).

Patočkovu "kacířství" lze vložit do společenského kontextu a v souladu s výzkumem do náboženských souvislostí²⁰ a "ontologie bez Boha"²¹. Výchozí text je starý víc než třicet let, dřívější situace nabrala "modelový význam". Díky zvýraznění tendencí, upomíná dnešního člověka na stálou (latentní) přítomnost mechanismů moci a potřebu čelit sklonům k úpadku otázkou původní struktury bytí.

O přirozeném světě a kacířských esejích

Východiskem situace člověka ve světě, je struktura vnímání světa. Vnímání (a výklad) je buď odvozené nebo původní (nejsou čisté varianty). Původní znamená, jak nahlíží svět bytost nezatížená konsensuálním přístupem ke skutečnosti. Jedinec zrozený (vržený) do světa je

¹⁵ TÝŽ, *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1936.

¹⁶ TÝŽ, "Přirozený svět" v *meditaci svého autora*, Praha 1992, s. 167-251.

¹⁷ TÝŽ, *Kacířské eseje*, in: I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Péče o duši III*, Praha 2002, s. 11-144.

¹⁸ Jan JANDOUREK, *Pohanokřesťanské meditace*, Praha 1995.

¹⁹ J. PATOČKA, *Hrdinové naší doby*, in: I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Péče o duši III*, Praha 2002, s. 186-190.

²⁰ I. CHVATÍK, *Náboženství nebo politika? K Patočkově pojmu dějinného jednání*, www.cts.cuni.cz, reporty CTS, CTS-05-11.

²¹ Zbyněk FIŠER, *Juliiny otázky*, Praha 1993.

podroben socializačnímu procesu, během něhož jsou mu vštěpovány jisté návyky a představy – jestli k prospěchu, nebo ke škodě není v té době jedincem reflektováno. Co se děje potom závisí na okolnostech a jedinci samotném. Přirozený svět je klíčem k individualitě jedince – k sebepoznání; je to přístup do zakrytých částí vlastního uvědomění, místa vytváření zkušenosti. Odehrává se očistou v přítomnosti a v minulosti; jednání v přítomnosti je poznamenáno minulostí a zpětně poznamenává interpretací minulost.

Přirozený svět má souvislost s bezprostředním, nerozděleným názorem na svět. Patří k celkovému pojetí smyslu a s pojmu pravdy. Pravda je velmi obsáhlý a zatížený pojem. Patočkovu pojetí pravdy je existenciální – je určeno jako "život v pravdě"²². Život v pravdě závisí na schopnosti "odosobnění" – abstrakci bytí, odstupu k jsoucnu osoby – já. V mezích situace, to znamená uvědomování si míry osobní souvislosti (sepjetí – míra, příčina) s problémem.

V historickém hledisku začíná otázka pravdy "božským uvedením". Nadosobní síla je zdrojem a garantem řádu světa – pravdy. Ideální "koncem", naplněním je odstup od sebe – umožňujícím nechat věci být, nějak projevit sebe. Vytvořit podmínky skutečností sdělovat se.

"Chronologie", počátek otázky, má opodstatnění v teorii pohybů existence. Nejde o historickou chronologii podle lineárního vývoje. Jedná se o možnosti přístupu ke jsoucnu – které je buď samo o sobě, jsoucí jako jedinec – pak si jeho bytí zaslouží "úctu", respekt; celek světa je něco, co oslovuje podstatně člověka. V opačném případě jedinec přistupuje k věcem s "ohledem na..." podle možnosti zacházet. Celek dostává smysl z venčí, žádná věc – ani okolnost není v podstatě určitelná mimo toho, kdo vlastní přístup k pravdě.

Odtud se rýsují dvě krajní možnosti – buďto přístup k věcem otevírá člověk sám nebo s pomocí něčeho, nebo někoho přesahujícího celek. V obou variantách vystupuje člověk jako referenční bod (okolnosti, božstva, Bůh projeví svou vůli vůči němu); Subjekt je oblast smyslu – vůči němu jsou události "nějak významné".

Prehistorické úvahy

Hledání pojmu přirozeného světa se odehrává na pozadí osvobození člověka z mechanismů. Má dějinné zakotvení – přelom století a odpor k tendencím mechanistické

²² J. PATOČKA, *Kaciřské eseje*, s. 117 – 144; TÝŽ, *Tělo, společenství, jazyk, svět*, J. Polívka (ed.), Praha 1995.

fyziky a metafyziky.²³ Husserl vznáší požadavek změny zaměření od reálných věcí na způsob *ukazování se* věcí. Otázka není po světě a strukturách světa, ale po zjevu světa. Problém přirozeného světa spočívá v tom, jak se svět "původně" (nezakrytě-nezkresleně myšlenkovou činností, pojmy...) ukazuje. Problematika původnosti směřuje ke zrušení karteziánské rozštěpenosti jsoucno a vědomí. Rozdělení se jeví pramenem "současné krize". Krize vychází ze spekulativního uvažování (v přítomnosti vede do ekologické katastrofy). Spojnici "jsoucno a vědomí" vyplňují fenomény práce, výroby, jednání a tvorby²⁴.

Ve vývoji fenomenologie je důležitá cesta od Husserlovy orientace na subjekt, jemuž se struktury jevení ukazují, k Heideggerově pojetí zjevování v kontextu toho, co se zjevuje (jinými slovy: Heidegger se vrací ke světu). Člověk v jistém smyslu ztrácí výlučnost, aby ji našel jinak. Není lhostejným svědkem v hledišti skutečností. Je součástí kontextu, kde každá skutečnost znamená výzvu. Jedná-li, jedná spolu s jinými (ale podstatně – z hlediska základní možnosti "jednat" – stejnými) individui. Výlučnost dostává "pokornější" podobu a jednání "autentického bytí" prostor. Spolu-jednání vychází z otevřenosti ke jsoucnu – jsoucno se ukazuje původně (-ji). Mezi jsoucnem a bytím je vztah "nepřímé úměry" – jsoucno se odhaluje a bytí ustupuje do skrytosti, fixuje se poznání na přítomnou a minulou dimenzi jsoucna. Poznávající pracuje, využívá jen některé vlastnosti jsoucna – ty podstatnější (jiné) odsouvá mimo pole zájmu. Druhá možnost: jedinec je svědkem "přítomnosti" jsoucna. Jsoucno jest. Jedinec orientuje zájem na "jiné" vlastnosti věci a vytváří odstup od já, od jsoucna v přítomnosti, v daném. Nechává jsoucno – jsoucno odkrývá své bytí, tedy jest. Jde o akt komunikace, který je dynamický. Vyžaduje se, aby "otevřenost" byla obnovovaná, mody (náhledy) otevřenosti jsou podmíněné praktickým nahlížením (to by mohlo být k...). V tom je základní dvojsmyslnost jevení.

Člověk je pojat jako bytí, jež si vždy už nějak rozumí ("bytí, které má porozumění pro toto své bytí")²⁵ a má zájem na svém bytí. Vyvíjí se (možnost tzv. osobního rozvoje je patrná v oblasti umění – "umění je vehikulum" Jerzy Grotowski²⁶; podobně, i když s jinými východisky Jaroslav Vostrý – Herec používá "autostylizace", která může přerůst v rozvoj určitých stránek osobnosti²⁷) skrze porozumění vlastnímu bytí. Jedinec má možnost rozumět ukazování se jsoucna, jevení. Bytí "cizí věci" je posuzováno na základě vlastního bytí a naopak. To je pole základní souvislosti bytí a jevení se.

²³ TÝŽ, *Kacířské eseje*, s. 15.

²⁴ Tamtéž, s. 17.

²⁵ Martin HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

²⁶ J. GROTOWSKI, *Od divadelního souboru k umění jako vehikulu*, Svět a divadlo 3, 1999, s. 92-101.

²⁷ Jaroslav VOSTRÝ, *Předpoklady hereckého projevu*, Praha 1991, s. 88-92.

Otevřenost jedince vytváří předpoklad rozumějícího konání. Umožňuje dvojí polohu fenoménu – fenomén odkrývá jsooucnu jako "předmětem zájmu". Otvírání jsooucnu jako předmětu zájmu a možností, vede k jeho unikání – jako bytí (to co jest úplněji, "doopravdy"). Jsooucnu je prostředí unikání, jevení se odehrává v unikání. Otevřenost nechává bytí neustále vystupovat v nejrozmanitějších projevech. Otevřenost se váže na čas – odkrývá se to, co v dané době může být o jsooucnu odhaleno. Bytí je orientováno časově. Jeho podoba se realizuje skrze jednání v čase. Prvním klíčem fenomenality je otevřenost jedince pro jevení – různé možnosti praktického vynacházení se věcí. *Jevení* se věci odhalují v původnější struktuře – struktura je odkaz do "Přirozeného světa".

Fenomén nese strukturu "jako co se jeví" – *ontický* fenomén – to, co se vnucuje. (První zjev, červená barva na stole...). *Ontologický* fenomén je to, co za určitých okolností může teprve vystoupit; otevřenost je první z okolností. Odhalování (vystupování ze skrytosti) a skrývání bytí spolu souvisí²⁸. Skrývání je původnější – zjevování znamená vždy výstup z dříve nezjevného. (to je aktuální v mnohosti dnešního světa – lákadel, "svádění", co vystupuje tímto způsobem a proč).

Do oblasti "odvozené fenomenality" patří slova – poukazují k jiným fenoménům – skrývají smysl ukazujícího se bezprostředně. Mají možnost akumulace významů a mohou sloužit k rozšiřování otevřenosti. Tradici rozvoje otevřenosti nese "náboženství, mýtus, umění a oběť"²⁹. Znamená vždy vyvázání určitého "materiálu" z intencí každodennosti. Je vázáno v dějinách. Individuální otevřenost je vnímaná jako událost. Skrze zmnožení v tradici dostává obecný rozsah.

Přirozený svět je vázán na "podstatné" způsoby chování. Existují i jiné otevřené způsoby chování, které směřují k zakořenění člověka ve světě – k přípravě na boj – konkurenci. Sem patří *příručnost* (– Heideggerův pojem³⁰, určení jsooucnu k..., účelné jsooucnu "po ruce"). Příručnost odemyká jsooucnu (uděluje mu význam) v otevřeném-odkrývajícím prostředí světa. Podstatné pohyby směřují k otevřenosti, zjevnosti a odhalování. Chtělo by se říct na rozdíl od příručnosti; struktura je ale provázaná.

Přirozený svět (v originále – vlastní a původní) je celek; souvislost onticko-ontologická. Ustanovuje se v odhaleních bytí "významnými" pohyby otevřenosti. Původní

²⁸ M. HEIDEGGER, *O pravdě a bytí*, Jan Němec (ed.), Praha 1993.

²⁹ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 24.

³⁰ M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

přirozený svět se utváří v přítomném odhalení; odhalení podmiňuje situace – má vazbu na předchozí odhalení a je upřená k otevření následujícího.

Nepůvodní přirozený svět – je předchůdný celek. Svět bez problematičnosti.³¹

Před zjevností - vystupováním a ústupem bytí do skrytosti – před "skrytostí" jako otevřeným tématem. Takový svět nese *skromný* smysl. Srozumitelnost. Vychází z protikladu lidské-nadlidské a základním požadavkem je přežít v rozdělené skutečnosti. Potenciálně nese problematičnost. Souvisí s historickým okamžikem usedlosti.

Utváří se vázanost života k sobě samému – k práci a spotřebě. Činnost zakrývá potenciální problematičnost pádu do nicoty – totiž smrt. Tématem práce je sebezáchova (v kontaktu se smrtí). Práce zahaluje *jiné pojetí*. Je v dotyku s otevřeností, ta je vlastní i zvířatům (spotřebovává se obstaráváním). Podstatný pohyb vede k odkrytí základu, problematičnosti.

Práce je tíže – je člověku vnucená. V rozdělení práce-odpočinek dává pocitovat svobodu, ale tíže je původnější. Odhaluje fakt, že život je třeba nést. Odpovědnost za něj může být smysluplná z hlediska tíže.

Práce pro spotřebu: vychází ze svobody jednat (nést úděl; být mimo danost, rozvrhovat se atd.) – zatlačuje ji a zatemňuje. Domácnost – práce pro život, soukromí – je zakrytá svoboda ("odpočinek, soukromí..." jako motiv práce je moment zkreslení); život se spoutává sebou samým, pracující individualita je otrokem procesu – zatemnila se možnost být jinak, nebo nebýt vůbec. To je ale základ osmyslnění práce, "pracuj, nebo nebud". Jedině spoutaný strachem z nebytí odmítá přijmout nebytí jako fakt a uniká mu do odcizujícího pracovního úsilí. Východiskem odpovědného postoje je přiznání k údělu smrtelného člověka. Odmítnutí potřeby ukrývat se před "údělem" a v konfrontaci s poslední možností jednat, vykonávat svou práci. Vzniká tak předpoklad, že jednání dostane celistvost v celistvosti jednajícího.

Pro filozofii dějin Jana Patočky je domácnost (domácí blaho) "směr proti dějinám". Dějiny jsou činem, který narušuje danosti – (z okolností a proti okolnostem). Dějiny se pohybují "mimo" rámeček každodennosti.³²

³¹ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 26.

³² Tamtéž, s. 42.

Vztah práce a otevřenost

Práce je vysvětlitelná z otevřeného způsobu života (plánování sebezáchovy, udržování života, bytí). Otevřený způsob předpokládá určitý přístup k věcem (věci jsou nějak přístupny). Artikulace postoje vychází z programu "sebezáchovy" v kontextu fyzických možností. Člověka určuje práce, pokud práce je činitel udržující člověka v rovině " přežívání". Toto porozumění je předchůdné – zakrývá i umožňuje "svobodu jednat".

Výroba je rozvinutý způsob organizování práce – je to symbol "úspěšného" života. Výroba překračuje nutnost obživy. Je v základu specializace a produkce. Znakem výroby je větší vázanost života k sobě, odcizení a odsud i větší možnost "osvobození". Předpoklady "osvobození" se zcela nekryjí s mírou odcizení.

Původním znakem je anonymita, s požadavkem úspěšnosti narůstá manipulace. Individuum přímo (tělesně) zakouší působení vnější síly. Pro subjekt je otevřená možnost jednat – přijmout, nepřijmout, vzbouřit se, jednat zodpovědně, v celistvosti jako autentická bytost: nenechat si vnutit způsob myšlení.

Vázanost práce a života reflektují mýty.

Původní mýty mají téma – "vzájemná potřeba". Tak se chápe postavení bohů a lidí. Člověk koná práci jako svůj úděl – cíl je přežití generativní. Prostředek je sebespotřeba individua. Smrt je nepřítel, proti kterému se smí dočasně bojovat. Rozdělení dobré zlé, vychází z rozhodnutí pro život-smrt. Obecné zlo je smrt ve kolektivním významu. Dobré je tvorba stability, hradby (Gilgameš). Dobré je míra života v okolnostech – vychází z možností konečného života, ale konečnost je nevyslovená.³³ "Domácnost" je soukromé, časově omezené štěstí.³⁴

³³ Srov. část japonského textu z první čtvrtiny 18. století: "Ať už jsou lidé vysokého nebo nízkého původu, bohatí nebo chudí, staří nebo mladí, osvícení nebo zmatení, všichni jsou na tom stejně – jednoho dne zemřou. Ne, že bychom nevěděli, že jednou zemřeme, ale chytáme se stébla. Na jedné straně víme, že jednoho dne zemřeme, a na druhé straně si myslíme, že všichni ostatní zemřou před námi a my z tohoto světa odejdeme poslední. Smrt se zdá být tak vzdálená...Není takové myšlení povrchní? Je bezcenné, je to jako vtip uprostřed snu. Nikomu nepomůže, když bude ignorovat blízkost smrti. Smrt stojí vždycky před dveřmi a my bychom měli vyvinout patřičné úsilí a jednat rychle" – Cunetomo JAMAMOTO: *Hagakure*, Robert Hýsek (ed.), Praha 2004.

³⁴ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 35.

Mýtus a smrt

Význam smrti: mýtická smrt boha je počátek smrti jako takové. Božský podíl člověka – podobnost s božím údělem, je ve smrtelnosti. V předreflexivní zkušenosti funguje kolektivní nesmrtelnost – přežívání v dětech. Spojení (vzájemnost) generací zakládá vztah živých s mrtvými. Předpokládá se "cyklus dávání", nesmrtelnost pro někoho. Individualita nese pečeť nerozlišenosti (svazek mrtvých s živými představuje jednotu, mrtví jsou stále na dosah; přítomní v rodu). Jedinec stojí napůl cesty k individualizaci – procitnutí svého "já" ve třech dimenzích času. Až dosud se pohyboval v přítomné a minulé – vzpomínka zakládá mýtus, mýtus vykládá skutečnost. Výklad přítomnosti je podmíněn událostí "na počátku"³⁵. Probíhající jednání směřuje k danému; uhýbá poslední možnosti – smrti.

Odkázanost jedněch na druhé, dává smysl "otročství životu a práci"³⁶.

Hranice odkázanosti se dotýkají proroci. Radikálně odvrhnou souvislost běžného života. Jsou schopni objeti; překročí privátní zájmy (sklony). Smysl té aktivity ale zůstane excentrický. Nejedná se z vlastního popudu, svoboda není výslovně tématická³⁷. Díky tomu získá konání účinnost, je respektovatelné v mezích uzavřeného systému. "Nejedná ze sebe, ale Bůh mu to přikázal." Podobně respektovatelnou funkci mělo v 19. století umění – před tím i po tom "šašci" nejrůznějšího druhu³⁸.

Překročení sféry (změnu paradigmatu) - výslovnou tematizaci jednání jde vysledovat v antickém prostředí. "Řecko-Řím" staví protiklad dům a veřejnost.

Počátek dějin

Smysluplné jednání a dění je vztaženo k osobní zainteresovanosti.

Probíhá na pozadí vpádu "být" do individualizovaného jsoucna. Východiskem aktivity je otevřenost, vnímání vlastní cizoty a potřeba přimknutí (podmíněná nelhostejností vlastního bytí). Odpovědí na potřebu je akceptace. Akceptované jsoucno je třeba bránit – pohyb obrany – práce. Práce znamená vázanost života k sobě samému³⁹ - tedy sebevzdávání a poukaz vzájemné souvislosti.

³⁵ Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu*, Praha 1993.

³⁶ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 38.

³⁷ Tamtéž, s. 133.

³⁸ M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2002.

³⁹ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 44.

Patočka označuje předdějinnou situaci jako "ontologickou metaforu". Jde o stupeň odhalenosti bytí, které se neptá po předpokladech; jako metafora přeneseně označuje "skutečnou" ontologickou situaci.⁴⁰ Ontologická metafora směřuje k neměnnosti, danosti v zobrazení. Jako nástroj použije písmo. Písmo petrifikuje stávající pořádky...

Dějiny jsou v rozporu s tendencí konzervovat. Jedinec se snaží opakovat nově – původním tázáním si osvojovat. Znamená to: *budovat* domov, modelovat prostor a čas. Dějinný život se utváří na odporu vnitřním úpadkovým tendencím⁴¹. Smysl "pohybu dějin" má naznačit skutečnost, že se život "jen nestravuje sám v sobě". Stravování života sebou samým je odkaz do přítomnosti. Není to jen záležitost "prehistorických úvah", práce a pobývání člověka ve světě má povahu otroctví. Existuje alternativa "služby životu". Odkazuje k vyklonění do nicoty. Bytí je limitováno i prostoupeno takovou možností; nebýt, nicotou, která se z hlediska přežívání jeví metafyzická.

Statečnost Sókratés pojmenuje jako vědomí, čeho je třeba se bát a čeho nikoli. Statečnost a vědomí (uvědomění) váže důležitá spojitost. Klíčem uvědomění je přístup ke zjevování jsoucna – proces zjevování je podstatnější než zjevení. V chvíli, kdy zjevování, jeho podmínky a vůbec charakter zjevu – dějinný fakt zjevu, zjevení – vystoupí před zjevené, začínají dějiny. Dějiny jsou vědomým jednáním, které nese význam v jednání a nikoli bezprostředně ve výsledku. Nutným předpokladem jednání je jasnost o sobě. Jasnost se získává v pohybu "vrůstání" – odpovídá na základní otázku "proč" (odpověď má široké spektrum podob, nejprve je vždycky účel – "protože"). Statečnost je odvaha problematizace. Jasnost v otázce vystavení nejasnosti lidského pobytu, negativních stránek uvnitř jsoucího. Jednání k jasnosti vytváří určující sebe-vztah. Smysl je nalezen v dějinné aktivitě, jedinec objeví "péči duši".

Jasnost a dějiny

Jasnost vyžaduje krok zpět vůči jsoucnu. Protiklad dějinné-předdějinné ilustruje srovnání Gilgameš a Homér. Gilgameš je královský polobůh, který svobodu nedostal. Jednal ze strachu před smrtí, vymkl se z řádu světa; nakonec zemřel.

⁴⁰ V textu "Vlastní glosy ke Kacířským esejům" Patočka rozlišuje předdějinné a nedějinné. Nedějinné patří do oboru dějepisu, má charakterizovat období před vznikem písemných pramenů; před akumulací zkušenosti. Předdějinné ústí v definici počátku dějin vpádem filosofie a politiky; má principiální charakter. Vazba počátku dějin a písemných pramenů je záležitost subjektivně – zde nahodile – metodologická; J. PATOČKA, *Vlastní glosy ke Kacířským esejům*, in: *Péče o duši III*, s. 132.

⁴¹ J. PATOČKA, *O počátku dějin*, in: *Péče o duši III*, s. 234.

Hlavním důsledkem odvahy k jasnosti je vědomí smrti a svoboda (Achilleus⁴²).

Svoboda je vystavenost. Jedinec je vystaven do neskrytosti jako věc, věcně se analyzuje. Je svobodný vůči tendencím, které určují život a jsou v podstatě temné. Předpokladem svobody je porozumění pro diferenci (ontologická diference staví rozdíl jsooucnost a bytí) - člověk je místo bytí. Musí bojovat o prostor - svobodu se jsooucnem. To znamená: opouštět závislost na jsooucnu. Rostoucí odkrývání (orientací na) jsooucnost stupňuje zapomenutost bytí.⁴³ (akcent přítomnosti a minulosti; bytí – dimenze rozvrhu, budoucnosti ustupuje do pozadí).

Ústup bytí provází pokles na straně jednání. Rozvinutím porozumění bytí dochází k nečinnosti (nezasahování). Absence porozumění končí v netečnosti (lhostejnosti). Faktem, který spojuje, se stává nepřítomnost dějin. Nezasahování je druh činnosti v deficientním modu – je to určitá přítomnost. Nezasahování není lhostejnost, ale dějiny se tvoří v prostoru mezi krajními variantami.

Patočka dějiny tematizuje jako zápas, jednání – vedoucí mimo utrpení (ne proti, nesnaží se vyhnout; Vyhýbá se utrpení, ale tím se možnost dějin nevyčerpává). Bolest, negativní složka skutečnosti, zakládá situaci. Pohyb v dějinách je otevřen stavem a předpokládá možnost posunu. Uskutečněním pohybu jedinec opouští danost situace; vstupuje do jiných souvislostí a nedostatků – pohybem se realizuje možnost pohybu, dějiny jsou aktualizací možnosti, ale vždy s určitým přesahem. Realizace pohybu je motivovaná "utrpením" a umožňuje ji základnější struktura existence, která počítá s budoucností horizontem.

Vstup do dějin se odehrává v kontextu "sebezapomenutosti" bytí. Zápas umožňuje vidět konečnou (konečností propadlou) svobodu "jako výraz poslední svobody, kterou je pravda"⁴⁴.

Našel vyjádření v řecké obci polis. Zápas-polemos je život sebeudržující, konkurující, připravený a budující, tvořící nad sebe, je "vzmachem". Tento život pak znovu zakládá princip akceptace (bezpečí domova je zakotveno v souvztažnosti sil obce). Je založen na uznání (společně sdíleného prostoru), které musí být konáno (participací)⁴⁵.

Politický život je nekrytý, metaforicky je rozložen na pozadí temné noci, akceptovaný život má metaforu v temné zemi – snoubí neznámé i pevné, okruh jistot v rozděleném světě.

⁴² Milan MACHOVEC, *Achilleus: výňatky z Homérovoy Illiady volně převádí a komentuje Milan Machovec*, Praha 2001.

⁴³ J. PATOČKA, *O počátku dějin*, s. 239.

⁴⁴ Tamtéž, s. 240.

⁴⁵ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 49.

Svobodný život uvolňuje dějiny, cílevědomé utváření prostoru a bytí. Je to pokus o stvoření smyslu pro tento život v souvislostech toho, jak se ukazuje bytí světa.

Dějinný kontext tvoří rozhraní tyranie a řecko-perských válek. To znamená, katalyzátorem je působení protikladných sil. Idea polis má úzký vztah k podstatě filozofie. Polis je založena na jednotě protikladných tendencí. Jednotu utváří polemos – zápas. Polemos nese božské atributy; není prostě uznanou veličinou, ale jedinou možností spolubytí individuí. Jakýkoli akt na veřejnosti nese příznaky polemos. Polemos je všudypřítomný boj jedněch s druhými – uvědomělý nebo neuvědomělý. Uvědomělý znamená cílevědomě utvářený prostor. Skrze něj je možno vidět mnohost jednotlivého – tedy například šíří výkladových modelů světa. Respektováním vzájemného soupeření se odkrývá jednota a moc polis. Moc se rozvíjí přeskocněním malicherného, omezením zbytečné potřeby zasahovat. Polis v tomto významu už není jen řecká obec, ale společenství lidí vržených do jedné situace. Prostřednictvím polemos svojí situaci rozpoznají, pomocí náhledu a vůle přesáhnou.

Fenomén a polemos

Fenomén je určitý zjev. Odkazuje na nějaký předmět a formu. Fenomén fenomenologie vede k skrytým, umožňujícím předpokladům věcí a dění. Je to výslovná otázka po způsobu dávání se jako takovém. Fenomenalizace – dávání jednotlivého je možné díky zájmu na bytí (osobní zainteresovanosti). Zájem občas překročí práh bezprostřední nutnosti. Pak se vychází k věcem – subjekt poznání zajímají věci nikoli o sobě, ale pouze pro subjekt. Pohyb je orientovaný na vlastní bytí (odkrývá se možnost kontaktu s vlastním bytím).

Předpokladem jakékoli orientace je náhled a základním motivem pohybu tenze protikladných dílčích pohybů. Polemos určovaný tendencemi vzmachu a úpadku. V Heideggerově koncepci (kterou Patočka rozvádí) hraje úlohu *naladění* a *rozvrh*. Rozvrh je určen náhledem – vyžaduje znalost nějakého celku. Naladění je rozpoložení, určující přístup k poznávanému. Polemický princip funguje skrze vůli. Vytváří náladu – naladěnost na jsoucnou, poznávání a kultivaci duše. Naladěnost není jenom nálada, odpovídá celkovému společenskému klimatu – v něm lze uplatnit polemický postoj.

Základem polemos jako transcendence (společně sdíleného a překračujícího partikulární) je svoboda. Svoboda znamená oprostěnost od hotového, umrtveného – obsahem pojmu je ponechat bytí možnost odhalovat smysl a smyslu bytí. Svoboda je svorník. Odsud

pramení filosofie jako stále aktualizovaný pokus o žití v pravdě⁴⁶ (pravdivé a konečné). Vědomím smrtelnosti, unikání a zahalenosti – se bytí ukazuje i mizí⁴⁷.

Smysl v dějinách

Základ problému rámuje rozdíl "smysl" a "význam" – význam pojednává předmětný vztah (to je to). Smysl odpovídá pojetí⁴⁸, má celkový charakter (to je k tomu, protože...). Smysl zakládá význam a je možné ho ztratit. Předpokládá se souvislost účel, smysl a hodnota. Pokud je hodnota – nějaké myšlenkové schéma, apriorní a účel s hodnotou se rozcházejí. Pokud smysl není fundován v nahlédnutí a pravdivost hodnot je otřesena. Obecně (z hlediska společnosti, která hodnoty utváří) je defekt na straně toho, kdo smysl ztratil. To je hráz proti nihilismu smyslu, ale dost spekulativní. Ztráta smyslu je výchozím bodem porozumění smyslu – jako faktu, že smysl je pro někoho. A tento subjekt smyslu má pro smysl otevřenost.

Uzavřenost naopak znamená, že "nám věci nic neříkají". Existuje-li otevřenost znamená to automaticky *nějaký* smysl; orientace – snaha zařadit poznávané k nějakému celku. Smysl je to umožňující promlouvá z věcí a skrze ně. (Jinak by věci prostě a pouze byly – bez náznaku vztahu k člověku). Patočka smysl označuje jako temnotu.⁴⁹

Smysl zakrývá bytí (vřazuje věci do *nějakého* -svého- kontextu). Odsud výrok, že "pravda celková jde proti životu"⁵⁰. Smysl osmyslňuje (legitimizuje) jsoucno. Kde končí smysl vystupuje bytí. Život se v praktickém rozvíjení nutně opírá o smysl, který je celkový. Pojímá celý svět (všechny vztahy) do určitého rámce. Jeho otřes vede k úzkosti⁵¹. Z úzkosti je možno klesnout stavu deprese, nebo se vrátit zpět k věcem. Návrat k věcem vede do celkové smysluplnosti, která už nemůže být bezproblémová (nějaká). Odsud se odvíjí vztah mezi smyslem a pravdou (a bytím). Bytí jsoucího se jeví mimo obsah jsoucna a jeho významnosti – z hlediska jsoucího představuje nic. Nic vytváří prostor – umožňuje distanci vůči jsoucnu. Skrze distanci teprve se dá k věcem vztahovat⁵².

Dějiny znamenají vstup problematičnosti – otřesení akceptovaného smyslu. Reakcí je buď uskrovnění se, přijetí údělu smrtelných (Gilgameš). V rovině osobní historie tomu odpovídá proces infantilizace, zdětinštění – ústup do bezpečí domova. Společenská rovina je

⁴⁶ Tamtéž, s. 58.

⁴⁷ M. HEIDEGGER, *O pravdě a bytí*, Jan Němec (ed.), Praha 1993.

⁴⁸ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 61.

⁴⁹ Tamtéž, s. 66.

⁵⁰ Friedrich NIETZSCHE, *Antikrist*, Olomouc 1993.

⁵¹ M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002; Søren KIERKEGAARD, *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, Praha 1993.

⁵² Renaud BARBARAS, *Touha a odstup*, Praha 2005.

odrazem mýtického světa, vládci jsou delegováni bohy, mají božské atributy. Jsou určeni k uspokojení potřeb poddaných. Poddaní přijímají to, co dostávají, víc žádat nepotřebují (dostávají vše pro užívání a smysl). Pohyb dějin spočívá v odhodlání nést zodpovědnost za sebe i druhé. Znovu se konfrontuje s nic. Odpovědnost znamená tázání se po smyslu. Výchozím bodem je nepřítomnost smyslu a celkový smysl už napořád zůstává v "deficientním modu".

Realita dějin vedla k zakotvení filozofie – *metody* do metafyzických systémů. Polis trvala krátce. Existence obou (polis a "filozofie") v původní podobě vytvořila soubor potencialit, které přetrvaly do dnešních dnů a tvoří hlavní rys Evropy. To, co Evropa jako prostor může nabídnout "lidstvu"⁵³.

Skrze odvozeniny – metafyziku, Řím – vznikly další skupiny pojmů jako moderní stát, matematická přírodověda, tomistická teologie atd.. Fungovaly silně v devatenáctém století, ale jejich vliv je dosud aktuální. Cílem zodpovědného myšlení je dávat věci do původních souvislostí. Možnost, která vychází z "nemetafyzické ontologie", vrací do filozofie pohyb a tudíž v souvislostech moderního světa účinnost (ne bezprostřední, která se váže na zabezpečování systémů).

Nihilismus

Je dvojí nihilismus – těch, kdo jsou konfrontováni se zbytky relativní smysluplnosti (Patočka cituje Weischedelovu práci...). A těch, kteří provádějí novou definici hodnot z hlediska síly.

V kontextu společnosti jde o pasivní nebo aktivní nihilismus. Jeho svědkem byl Patočka osobně; odtud zájem na restituci smyslu. Podobná situace potkává i dnešního člověka – forma aktivního nihilismu se proměnila, je skrytá a zálužnější. Dogmatický nihilismus je inverzí dogmatické teologie nebo metafyziky. Vylučuje se možnost problematizace samotné skepse.

Zkušenost bytí vystupujícího ze jsoucna vytváří protiklad bytí a smysl – tj. bytí není jsoucno, bytí nemá smysl, smysl může nést jsoucno jako prvek smysluplně zařaditelný do kontextu (v tom směru Heideggerův pojem příruční jsoucno – řemeslnické náčiní, věci důvěrně známé atd.).

Prvotní reakcí je ztráta smyslu ve významu něčeho vnějškového. Ztráta otevře možnost restituce. Smysl bude absolutní, ale ne daný (a ne excentrický). Jeho odhalování

⁵³ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, Péče o duši II, s. 80-148.

souvisí s hledáním bez možnosti najít něco hmotného-určitého. Lidská participace na smyslu bude spočívat ve vůli hledat.

Život založený na schopnosti nahlédnutí znamená: mínění upravovat nahlédnutím, projasňovat tradice a bránit se rozpliznutí v instinktech. To je péče o duši.⁵⁴ Od 17. století se prosazuje "účinné vědění" – smysl má jen vědomost, kterou lze efektivně využít, Patočka mluví o primátu mít před být. Státy se jeví jako mocenské organizace – "obranná a branná zřízení k zajištění majetku"⁵⁵. Mizí idea univerzálního státu s péčí o duši ve prospěch roztržitého partikularismu. Je třeba poznamenat, že toto jsou vývody filozofa, nad nimiž historik – profesionál přes děje – může zavrtět hlavou. Patočkovo téma je lidská existence a její dramatický smysl. Není důležité, jak dalece odpovídají vývody konsensuálním historickým vývodům. Patočka v úvodu k eseji, který nebyl původně publikován⁵⁶, poznamenává, že zachytil pouze náčrt, skrumáž dat atd.. Nejde ani tak o postižení složitosti dějin, chce se ukázat možnost interpretace a nastolit téma smyslu jako dějinné události v "sociální rovině".

Problematika přirozeného světa je ovlivněná existencí v světě techniky. Jeho kořeny sahají do 17. století k Descartovi. Za sto let je osvícenství prakticky jedinou silou duševního rozvoje v Evropě. Projevem osvícenské efektivnosti je preference "ovládání" před "rozumění", výsledku před obsahem. Věda se ospravedlňuje výsledky, které jsou hmatatelné. Orientace na jsoucno – efekt, produkt – povede k nivelizaci hodnot. Sekulární osvícenství ve Francii objeví možnost života bez hierarchie. Přednost produkce otevře otázku legitimizace moci. Moc je problematizovaná a musí se znovu etablovat. Důsledkem je revoluce. Důležitým faktorem je fyzická podoba moci. Na ní pracuje trh a technologie. Z toho prostředí vyjde možnost vymezit osvícenství jako metodu. Vyloučit odsud problematiku "péče o duši". Hegel v opozici k osvícenství propaguje snahu zduchovnit stát. V centru úvah je osvobození člověka. Myšlenka dialektiky se setkává s osvícenským konceptem revoluce v marxismu. První světová válka je uvolněná energie a organizační úsilí – zkoncentrované fyzické moci pruského Německa. Pokus o legitimizaci vlády prostřednictvím mobilizace a expanzí. Na jedné straně stojí socialistická revoluce, na druhé idea autentického bytí jedince.

⁵⁴ TÝŽ, *Kacířské eseje*, s. 87.

⁵⁵ Tamtéž, s. 89.

⁵⁶ Vyšel až se souborným vydáním. Tamtéž, s. 84.

Autentičnost nabývá dvojí podoby reprezentované jmény Nietzsche a Dostojevskij. Dostojevskij radí k návratu do křesťanství – nějak už poznamenaného; Nietzsche je radikální očista metafyzickým nihilismem, který odkrývá pokrytecký nihilismus anonymní většiny. Shodují se na původu krize v oblasti morální, vztahu "nehynoucí komponenty univerza" a bytí člověka jako lidské bytosti.

Nietzsche⁵⁷

Nietzsche staví smysl celku jako absolutní účel. Vznikl v tradici racionální metafyziky nejvyššího jsoucna. Podstatný smysl vzniká po zhroucení bezprostředního účelu.⁵⁸ Tento smysl není dán předem. Souvisí s okolnostmi života a sociálním kontextem. Smysl je možno akceptovat, nebo tvořit.

Tvořit znamená, že v jediném okamžiku splývá smysl i nesmysl; Nietzsche je kritik morálního výkladu skutečnosti – svět má povahu nemorální. Základy morálky pramení z nesprávných filosofických předpokladů – např. dělení já – ne-já. Já-substance popisující celek skutečnosti jako soubor manipulovatelných věcí atd.. Morálka dává člověku jistotu.

Na modelovou situaci nedoléhá tlak rozhodování v souvislostech. Asketická morálka zachraňuje před nesmyslností. Nietzsche vidí hodnoty jako produkt resentimentu a sublimované pomstychtivosti⁵⁹. Naopak člověk funduje hodnoty svým bytím. Ne morální jednání na základě porozumění, ale morální výklad světa je špatný. Morální soudy jsou vytrženy ze své podmíněnosti. Obecné rozhodnutí brání přístup k "nedisponovatelnosti smyslem". Zaměňuje to za "nesmyslnost", před kterou se snaží utéct. "Nesmyslnost" dynamizuje (oživuje) smysl v situaci – dává mu opačnou možnost. Podstatný smysl se utváří v každém okamžiku rozhodování. Souvisí s autentickým bytím, jak je definoval Heidegger, tj. nefunguje jako stav, ale utváří se v každé dílčí situaci. Nietzsche odmítá celkový smysl – absolutní, metafyzický, protože ten by zakrýval skutečnost světa. Podstatný smysl může být složen z dílčích smysluplností⁶⁰. Celkový-metafyzický smysl vychází z morálního vidění času. Vztažení světa k absolutnu snižuje hodnotu okamžiku a umrtvuje cit vzájemných proměn smyslu a nesmyslu. Prosazování ideálu vede ke konfliktu se skutečností a postupnou ztrátou věrohodnosti. Ztráta nemusí být přiznaná – důsledkem je cynismus (nebo omezenost) a

⁵⁷ Rozbor vychází z knihy: P. KOUBA, *Nietzsche*, Praha 2006.

⁵⁸ Tamtéž, s. 71.

⁵⁹ Tamtéž, s. 92.

⁶⁰ Tamtéž, s. 145. Patočka tvrdí, že celkový smysl určuje dílčí, z dílčího se nelze dobrat k celkovému – srov. pozn. 49.

trvání na hodnotách, kterým se nevěří. Je nutné naučit se žít s nesmyslností⁶¹. Přijmout fakt nevykazatelnosti absolutního smyslu znamená, že věci nejsou jen prostředky a cíl mimo. Skutečnost může k člověku promlouvat v širších souvislostech. Místa získávají jiný smysl... svět je prostoupen bohy (jako ve starém Řecku⁶²). Paradox víry je morální, protože člověka chrání před paradoxní rozporuplností skutečnosti. Pro Nietzscheho přináší křesťanství nevýslovný absolutní smysl, který nemá žádnou podobu. Alternativou je úcta k božským podobám skutečnosti. Nezakotvenost (dobro i zlo bohů) vede k otevřenosti světu, hledání smyslu konání. Respekt vůči různým bohům může nést nižší strukturní prvek – názory, úhly pohledu. Řecká zbožnost má podobu politickou.

Nietzsche odmítá pathos pravdy – vzniká absolutizací hodnot (dobro, krása – nevědomost, zlo). Dochází k rozdělení reality a k představě, že zlo (strukturně nižší) bude překonáno a podstata je v posledku poznatelná. V pozadí rozdělenosti stojí víra, že svět je poznatelný, a naléhavá potřeba obecných jistot. Abstrakce je pro Nietzscheho nejvyšší výkon *pořádající* myslí.

Vnucuje chaosu tolik forem a pravidelnosti, kolik vyžaduje praktická potřeba. Vzniká koncept "svět jako mechanismus" a pravdivost je utvářena účelností. Poznání je konstituce identických případů. Upevňování kategorie eliminuje vše, co kategorii překračuje. Odtud – "co může být myšleno je dozajista fikce"... A pravda má negativní povahu jako to, co boří a osvobozuje. Teze vyřčená má svou negaci v sobě⁶³. Jako pozitivní výrok je určitou abstrakcí. Nepravda – jako neúplnost a nedořečenost – je základní podmínkou života. Některé omyly a dogmata je nutno ponechat, aby se vydávaly síly k hledání pravdy. Pravda je pravdou, protože se může stát nepravdou. Jednota skutečnosti je dána její rozporností, dramatickým rozpětím pravdy a nepravdy. Hodnota vzniká potenciální energií situace.

Poznání je přebývání u věcí – otevřenost pro změnu, bytí u věcí na hranicích pravdy a nepravdy. Poznávání je nahlédnuto jako tvořivý akt vlastního názoru. Základní podmínkou je vůle k moci. Vůle k moci je vůlí k jednotě a vědomí mnohosti. Znamená přijmout množství podnětů, vystavit se jim a udržet svůj celkový směr. Vůle k moci je čin udržující otevřenost světa (a světu) příklonem na stranu, která překonává větší odpor. Čili svět je prostor, který se projevuje – úkolem člověka je umožnit toto projevení.

⁶¹ Tamtéž, s. 160.

⁶² Walter OTTO, *Die Erste Unruhen: Ein Konzept*, Berlin 1975.

⁶³ Falzifikovatelnost jako kritérium demarkace. Karl Raimund POPPER, *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997, s. 18-22.

Horizonty

Tvrzení: Smysl celkový se skládá z relativních smysluplností. Dílčí smysl, relativní, vidí Patočka jako účel. (Odtud nesoulad s Nietzsche – toho zásadním způsobem vysvětlil Patočkův žák, Pavel Kouba – srov. předchozí text). Celkový smysl je absolutní pouze v okamžiku naplnění. Musí se neustále udržovat v konfrontaci. Není ani vlastní, ani venku, vzniká setkáním. Pravda, která se odkrývá smyslem není relativní, ale negativní⁶⁴. Není formulovatelná obsahově. Pravda soudu je ideová adekvance – omyly vznikají projekcí na předmětnou rovinu. Idea je non-reality, nelze ji odvětlit konstrukcí reality; není předmětem kontempace, protože není předmětná. Naopak je předpokladem zpředmětnění, ale i jasnosti o věcech; širší orientace.

Idea je ontologickou zkratkou chórismu. Chórismus vychází ze stupňovitosti reality, kde jedna vrstva odkazuje k další. Vrstva je celek daného – fenomén ve vlastním smyslu⁶⁵. Určuje věc jako jednostranně danou (na způsob perspektivy). Ohraničení vrstvy odkazuje za sebe. V Negativním platonismu se uvádí pojem horizontu, podobně Tělo, společenství...⁶⁶ Vrstva je horizont, obzor viděného, který se překračuje. Rámec předmětů uvnitř horizontu je poukaz k nedanému.

Překročení danosti (setkávání) probíhá v "meziprostoru". Je volný dokud se nevyloupne nová vrstva, perspektiva. Meziprostor je součást celku – v rámci celku je přítomný jako nicota⁶⁷. Nicota není základní skutečnost z níž vystupují jsoucna. Základem skutečnosti je bytí, nicota-prázdnost je mezera, kde se odehrává bytí. Je to neuchopitelná část reality. V ní působí idea jako to, co umožní spatřovat, propojuje a proniká za vrstvami. Nemůže být charakterizovaná jako idea něčeho. Z hlediska popisu je to abstraktní složka s funkcí přenášet poznávající subjekt k hlubším částem reality. Zprostředkovat mezi stávajícím daným a možnými rozměry dosud ne-daného. Síla ideje je určená silou odpoutání od bezprostřední skutečnosti. Idea je silou, protože umožňuje distanci – pohyb v meziprostoru. Odstup je zdrojem vyvázání z "pouhé reality", která vystupuje jako zákon.

Příkladem uvolnění z reality jsou vzpomínky – vytváří se vztah k věcem, které nejsou; proto mají široké funkční pole. Nereální jsoucna v rámci fantazie vytváří kombinace a syntézy skutečností, jež by nikdy nebyly spolu mimo člověka. Z toho vychází negace a osvobození od

⁶⁴ J. PATOČKA, *Negativní platonismus. O vzniku, problematice, zániku metafyziky a otázce, zda filosofie může žít i po ní*, in: I. Chvatík – P. Kouba (edd.), *Péče o duši I.*, Praha 1996, s. 334.

⁶⁵ TÝŽ, *Tělo*, s. 32.

⁶⁶ Tamtéž, s. 29.

⁶⁷ Na toto téma BARBARAS, c.d.

konstatovaného. Osvobození se orientuje do oblasti, po které se touží. Tu odkrývá idea v podobě cesty k ní. Jednota (ve svobodě nechat věci být) se zjevuje v povzneseném a odmítavém charakteru ideje⁶⁸. (Pojem "idea" úzce souvisí s Husserlovým "epoché"⁶⁹)

Idea jako *nic* uchopitelného je základem možnosti svobody poznávání a odtud vede k jednání v konečnosti. Z toho vychází pojetí pravda – ne analogie pojmů, ale čin⁷⁰.

Pravda je uskutečňovaná – praxí a předchází teorii. Principem pohybu za pravdou je skutek, aktivní zkušenost nacházení se-orientace ke svobodě. Idea umožňující vyvázáním vidět ve jsoucím víc – odkrývá svojí nerealitou, nicotu, prostor uvnitř věcí. Nicota není ontologická kategorie ve smyslu nejsoucná. Vrací člověka zpátky k věcem a k otázkám nacházení se ve světě. Skrze popření věcné podstaty morálních hodnot se otevírá cesta k "pohybu pravdy". Pohyb pravdy uvedený touhou (po pravdě) se ukáže jako boj proti relativismu hodnot s vědomím jejich základní podmíněnosti. V širším pohledu vědomí pokorné (obecné) podmíněnosti života a možnosti sebepřekročení jako opakovaný akt.

Akumulace moci⁷¹

Patočka mluví o útoku na přírodu k ovládnutí jejích sil. Zapomnění ve zvýšené aktivitě. Jde o to postihnout základ ("nerv"), zamezit vyprazdňování jednotlivce ("život, jenž se sám mrzačí tam, kde na pohled je plný a bohatý"). Otázka: jak postihnout základ života, to podstatné; nebo opět, jak se věci jeví. Prvním předpokladem je distance – odstup, věc aktivity poznávajícího nikoli věci. Týká se prostoru ve vědomí nebo bytostného postoje. Věc pak není vnímána jako něco cizího, v jednostranné perspektivě atd..

Postoj poznávajícího je ovlivněn způsobem nazření sebe sama. Jeho aktivita je umožněná mírou sebepoznání. Původně by člověk nazíral sebe (tělo, vědomí...) jako cosi vlastního, tu. Nepřítomnost je důsledkem odcizení⁷². Východiskem situace je přijetí faktu odcizení. V možnosti přijetí pramení důležitý volní aspekt odcizenosti. Odcizení se stane součástí člověka – způsobem bytí, který si vybere. Bytí v silném významu je výkon. Odcizení je výsledek aktu – přijetí vůle nebojovat. Patočka vidí život jako bytí, které je nutno nést a konat. Možnost volby je narušena rozlišením – pravý a nepravý. Jediný způsob života vychází z faktu nemožnosti neinteresovaného pohledu. Život je pohyb, ve kterém člověk jest bytostně

⁶⁸ J. PATOČKA, *Negativní platonismus*, s. 329.

⁶⁹ TÝŽ, *Kacířské eseje*, s. 141.

⁷⁰ TÝŽ, *Problém pravdy z hlediska negativního platonismu*, *Péče o duši I*, s. 452.

⁷¹ Josef ŠAFARÍK, *Cestou k poslednímu*, Brno 1992.

⁷² J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 100.

uvnitř. Život je místem vrženosti člověka⁷³. "Skutečnost lidského života nepřipouští pohled nezaujatého diváka". Pravé bytí nese odpovědnost – odtud se hledá bytí (protože bytí se nese a za něj zodpovídá). Poznává tím, že nechá vyjevit v tom, co jak jest, nekomolí a nepodsouvá sebe, mínění. Nepokouší se vlastnit, odtud vede cesta k větším celkům. Otvírání se bytí je symbolem otvírání se světa. S tím souvisí rozlišení na "každodenní" a "sváteční". "Sváteční" je okruh zkušeností, kdy se svět dává přímo. Mluví se o sexualitě, extázi a uchvácení. Zkušenost má tvůrčí potenci. Umožňuje člověku, aby se včlenil do lidského společenství. Základem zkušenosti je fakt, že subjekt ji nezažívá sám. Sváteční událost prožívá vždy v určitém celku (spolu-přítomností nebo svědectvím, svědčit může i jedinec sám sobě... prostřednictvím objektivace odstupem⁷⁴).

Druhým důsledkem je obnova jednotlivce. Skrze zkušenost proměny je zřejmá možnost negace každodennosti. Práce, její nároky, nejsou jedinou možností existence. Odtud se ovšem práce legitimizuje. Práce je "to umožňující" orgiastický zážitek. Zpětně prostřednictvím orgiastického zážitku je práce něco "také možného" a "spravedlivého". To znamená, že z hlediska práce se ustanovuje reciprocita.

Náboženství je sakrální zkušenost přijatá v odpovědnosti. Patočka zasazuje sexualitu (sexuální orgiastiku) v její reglementované podobě⁷⁵ k vzniku náboženství.

Odpovědnost musí vést do vztahu k bytí. Dál vede cesta ontologické filosofie – výslovného projasňování vztahu. Projasňování je výsledkem "dialogu" – neznamená to vnitřní mluvení. Dialog je distance, odstup od sebe sama. Pozorování svého jednání a disciplinovanost⁷⁶. Orgiastika – cokoli podvědomého, automatického – stojí pod úhlem veškerých následků tohoto jednání. Odpovědnost znamená vědomí celku. Jednání se jeví jako nutné v souvislostech – ale klíčem je otevřenost světu (porozumění souvislostem). Nezasahování v jednání je projevem tendence k celku. Vychází se z rozlišení "dialogu – jednání", mnohosti horizontů, která pramení v bezprostředním názoru (zření) a "vnitřního dialogu", zdvojení. Spekulativní kombinace, vytvářející danosti. Hledisko úhlů pohledu (horizontů reality) je v Evropě nejsilněji prostoupeno křesťanstvím⁷⁷ vzešlým z antické syntézy.

Křesťanství staví jednání člověka pod úhel provinilosti. Boží syn bere na sebe hříchy světa – tj. každého jednotlivě – další provinění jde proti boží dobrotě. Dobro je zosobněno

⁷³ M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

⁷⁴ J. GROTHOWSKI, *Performer*, s. 103.

⁷⁵ Ve směru "lidské pravosti, pravdy". J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 102.

⁷⁶ I. VYSKOČIL, *Dialogické jednání*, s. 32; Alexander KOMLOSI, *Dialogické jednání – studie*, Praha 2002.

⁷⁷ Milosrdný Samaritán...

Bohem, jednání má vždy osobní ráz. Provinilost působí jako motivační faktor pohybu individuální duše. Pravda, o kterou se bojuje není pravda názoru, nýbrž pravda vlastního osudu, spojená s věčnou odpovědností. Odtud je duše určena podstatou teprve k objevení – realizaci péči o sebe cestou k vykoupení.

Z pojetí skutečnosti a člověka, který není, aby nazíral, ale koná – jako služebník (tedy, *aby sloužil a konal*)⁷⁸, vznikl nový poměr k práci. Vědění je nástrojem činnosti k službě (bez názoru) a ovládání. Nedostatečný (sublimovaný) poměr k "orgiasmu", nespoutanosti, která vytváří lidské společenství, se projeví v rozdělení přirozené-nadpřirozené, kde příroda je část přirozeného. Přirozené se dostává do služebného postavení. Je matematicky měřitelné a nese dílčí (příruční) smysluplnost ve věcech k obstarávání. Celková smysluplnost je tematizovaná vztahem k Bohu. Křesťanský poměr k životní praxi a platónské "ovládnutí" přírody teorií (srov. Teorie) vytváří účinné vědění – moderní přírodovědu. Křesťanskou motivaci postupně věda opouští v zaměřenosti na formálně matematické postupy. Cílem je vyšší účinnost. Obnova křesťanského myšlení je možná pouze stranou snah o efektivitu spojovanou s evangelizačním úsilím a budováním mentality paralelní polis⁷⁹.

Důsledkem neosobního bytí lidských automatů – to znamená lidí osvobozených od práce jako ontologické výzvy – je nuda. Popisuje stav lidstva v permanentní každodennosti. Absence sakrality, tj. rozumem zkázněné orgiastiky, činí z orgiastiky část každodennosti. "Démonično" je sterilizováno – zklidněno, zbaveno horizontality, vřazeno do systému peněžní výměny. Odehrává se pod dohledem institucí, to znamená – je zkázněno zvenku. Válka je v těchto souřadnicích projevem "orgiastického entuziasmu"⁸⁰. Orgiastika v mezích každodennosti, kde vše je dovoleno.

Problém individua souvisí s postojem ke každodennosti. Řešení problému znamená snahu vymanit se ze sociální role. Cílem je odstranit bloudění mimo sebe. Otázka individua – a uvolňování společenské souvislosti – je vedena tendencí k postižení základní vrženosti ve světě. Odkazuje k poznání sil. Síla znamená rezervy, jimiž je možno disponovat. Společenská role se utváří k akumulaci a organizování sil. Bytí jedince se redukuje na sílu. Tajemství světa – jako zkušenost toho, co člověk nedrží přímo – je spatřováno v obstarávání použitelných sil.

Smyslem tajemství je ale nepřímě orientovat síly. Otevírat jednotlivce podstatným možnostem ve světě. Podle Patočky se v 19. století (formou nacionalismů, technologie, organizačního úsilí) hromadily setrvačné síly.

⁷⁸ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 108.

⁷⁹ Kruhová obrana katolických modernistů – ideologie: proti spolku spolek, proti časopisu časopis. Tomáš HALÍK, *Co je bez chvění není pevné*, Praha 2003.

⁸⁰ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 112.

Obecná tendence: 20. století je "noc" v konfrontaci 19. století – kdy vládnou ideje "dne". Válka z pozice "dne" je přerušení kontinua, smrt výměna funkcí. "Ideovým pozadím" války (20. století) je myšlenka neexistence objektivního smyslu světa – cílem realizace objektivního smyslu prostřednictvím sil a moci. Objektivní smysl spočívá v přeměně status quo – v energetické (z hlediska možností – sil) proměně světa. Válka je prostředek uvolnění akumulovaných sil, přechodu od potence k aktualitě⁸¹. Síly dne se aktualizací vyčerpávají – ale určením sil je především organizace – aktualizace status quo. Válečné plány jsou vlastně projekty míru do jiné situace. Válka z hlediska organizačních principů spočívá v ideologii "dne", vychází ze situace jasnosti, určitosti, organizace a uchopitelnosti...

Pro jednotlivce představuje válka mezní zkušenost. Základní stupeň vypovídá o realitě sil – tj. vychází z popření doktrín, znaků organizace dne. Zkušenost je možností uvědomit si existenci – vlastní nesamozřejmost, oddělenost v rámci celku.

Mír, ke kterému válka dospívá, je pouze příprava na další válku. Den má v sobě latentně boj všech – hromadění síly a organizaci světa. Účelem míru je akumulace sil a vyvedení protivníka z rovnováhy, umožňující novou aktualizaci. Důsledkem individuální zkušenosti existence je v první fázi možnost prohlédnout spojitost organizačního úsilí a zákonitostí síly. Síla se jeví jako lhostejný prvek ke skutečnosti takto probuzené existence.

Vláda dne se uskutečňuje smrtí-ohrožeností života⁸². Východiskem je hodnota života pro jednotlivce. Z hlediska dne je život pro jednotlivce vším – pro síly noci naopak není smrt – distance výpočtu. Vůle k válce směřuje k uspořádání v míru, který bude pokračováním latentní války. Prostřednictvím zkušenosti je možno individuálně odstranit obojí mír – skrytou válku, i válku reálnou. Distancí od motivace sil vzniká pole odpovědnosti.

Zkušenost války se objeví jako náhlá svoboda – absolutní, od všech nároků dne (funkcí). Promlouvá vlastní naléhavostí v souvislosti noci, nebytí. Nicoty skryté uvnitř pozitivních daností. Probuzením podstatné možnosti nebýt-nebo být jiným způsobem. Absolutní zkušenost možnosti nebýt je konfrontovaná s relativním nárokem na člověka; relativním ve smyslu vztahení k budoucímu míru, dni.

V situaci fronty je člověk naléhavostí nicoty prakticky osvobozen od zájmů míru a života orientovaného silami (podstatně mechanického). Svoboda souvisí s pochopením – jako hodnotou o sobě – přesahuje možnosti relativního smyslu. Zásadně narušuje mechanickou tendenci sil. Ve faktické rovině se nezmění téměř nic, jedinec umře nebo neumře. Podstatou

⁸¹ Tamtéž, s. 121; J. ŠAFAŘÍK, *Cestou k poslednímu*, Brno 1992.

⁸² J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 125.

celé zkušenosti je zjištění, že člověk je bytostně vyvázan z mechanického působení sil. Že postojem ke skutečnosti osudové působení sil přemáhá.

To znamená, že jedinec nepodléhá strachu o postavení, majetek a živobytí – oblast každodennosti. Z pohledu existence každodennost zakrývá smrt a manipuluje s ní (efektivita, kult mládí, umírání v anonymitě nemocničního pokoje...) ⁸³. Logika dne operuje se strachem z nebytí, tím disciplinuje jednotlivce jako společenské funkce – člověk osvobozený nebytí vyhledává. V nicotě, tj. neosazeném, nedaném (i nejistém, v možnosti nebýt) – hledá prostor k realizování bytí – existence ⁸⁴. Člověk stojí v rozvrhu svých možností – má přístup k poslední možnosti, s níž se konfrontuje.

Sakrálnost se projevuje "s proměnou celého života, celé své existence". Znamená obět sebe sama – svého dne. Sakrálnost je zkušenost oběti a výlučnosti. Odsud působí ideje ve směru k univerzalitě ⁸⁵ a Protivník se objevuje v nové perspektivě – je nositelem krajní zkušenosti. Stává se spoluobjevitelem skutečnosti.

Válku udržuje vůle – "tomu, kdo chce, kdo udržuje vůli neporušenou bez koroze, je přímo vnučováno vyloučení pravdy, veřejnosti, je vnučován stav války". Prostředek je smrt jako nástroj krajní nesvobody. "Člověk je smrtí, strachem poután k životu a nejvíce manipulovatelný" ⁸⁶ V prostředí "dne" a "míru" patří síly do souvislosti vědy a techniky a uvolňování jejich energie k životu je v současné situaci nutné.

Východiskem ze situace je bytí tady a teď. Poznání, že drama svobody se odehrává v přítomnosti; není záležitostí "pravidelného potom". V souvislostech Síly začíná proces osvobození – poznávání mechanismů moci. Osobní zkušenost se silou (manipulujícím tlakem, tendencí reality) otevírá duchovní bytí člověka – metanoia – rozpor mezi žitím a existencí (nebo pouhým životem a životem na vrcholu).

Metnoia je základním projevem – odpovědí – k narušení zaběhlého. Stává se možností pro "solidaritu otřesených" ⁸⁷. Solidarita se děje tiše (svědomí – koncept u Heideggera), nemá účel. Skrze solidaritu vzniká prostor realizace míru, který nebude latentní válkou jedněch proti druhým. Důsledkem je konec každodennosti – všedních dnů – a paradoxně další zápas s realitou. Cílem je snaha zůstat oddělen, zůstat v dějinách (podle Patočky), jednat k zachování osobní integrity a být strůjcem vlastního osudu – být tím, kdo svůj život "nese", nikoli je vlečen osudem. Faktická podoba života je v prvním případě nepodstatná, v druhém

⁸³ M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

⁸⁴ Pro "bytí mající starost o tohoto své bytí" zavádí Heidegger pojem pobyt - Dasein (čili být tu, být přítomen celý); M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

⁸⁵ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 126.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž, s. 129.

rozhodující, tj. člověk jedná podle akutní potřeby, je podroben síle, vystaven manipulaci. Rozhodnutí nést život ústí v radikální odstup od naléhavosti extrovertní (tlak z venku – náležitá reakce) a přináší naléhavost introvertní. Introvertní tendence vytváří koncentraci – úsilí o vědomou aktivitu zvyšuje pozornost vůči apelům skutečnosti – otevírá bezprostřední vnímání situace v dílčích momentech. Uvědomování jde spolu s koncentrací – jinak je koncentrace hromadění sil – hypertenze, projev síly, která chce manipulovat.

Tělo

S otázkou postavení člověka ve světě souvisí vědomím tělesnosti. Vychází se z Patočkova textu *Tělo, společenství, jazyk a svět* vydaného na základě přednášek v letním semestru 1969.

Personální oblast tělesnosti objevilo náboženství – tematizací strachu, úzkosti ze ztracení 15. Otevírá se možnost vztahu já-ty (objekt-subjekt milosti). Spojeno s morální, ne fyzickou orientací těla. Personální východisko staví Descartes prostřednictvím "cogito..." – myslící subjekt je osobní. Noetickou pochybností se pojetí obrací – smysly klamou, proto je nutné postupovat racionálně a k substancím. Stanoví se směr filosofie a moderní přírodovědy k odosobněnému jsoucnu. Jako nástroj poslouží teorie – geometrie, obrazec je stejný nezávisle na smyslech, perspektivě. Pravdivé to, co je jasné – aplikace zásady identity. Zavádí se nesmyslové poznání netělesné sui generis – založené v matematických vztazích. Vědomí je fundováno jako ego cogito cogitatum⁸⁸ – "já myslím myšlené" (odkud se otevírá cesta k intencionalitě – struktuře, která dává fenomény). Otázkou je, zda tělesnost patří do podmínek možnosti zkušenosti a do jaké míry.

Klíčem je úsilí a poměr chtít-moci. Přes hranice dané tělesností vzniká vědomí omezenosti energie. Já jednající, je možné jen tělesně – jako vymezené. Tělo vytváří osobu v okamžiku, kdy (tělu představená) možnost dojde realizace s přijetím odpovědnosti⁸⁹. Tělo je moment situace i to, čím je člověk do situace vržený (tj. aktivní a pasivní dimenze těla). Prostřednictvím *tělesnosti* je možné od situace abstrahovat.

Odpovědné jednání v situaci skrze tělo vypovídá o personálním charakteru těla. Takové tělo se prostorově vymezuje ve třetí osobě-ono. Smysl vymezení se odkrývá v konfrontaci s prostorovostí neosobního světa (mat. přírodovědy...). Třetí osoba je definovaná vztahem ke zbylým dvěma osobám. Třetí osobu lze vztáhnout na pozorování obecně.

⁸⁸ J. PATOČKA, *Tělo, společenství*, s. 18.

⁸⁹ Tamtéž, s. 24.

Vřazování do smysluplných celků se děje organizací nazíraného zkušeností. Věci se skládají organicky a tvoří hierarchie. Dvě osoby, já-ty jednají v interakci, dochází k přímému ovlivňování (manipulaci), ono je nahlížené jednak bezprostředně, jednak skrz dvě předchozí osoby a rámec zkušenostního celku – v distanci. Zároveň "ono" umožňuje distanci – ve smyslu konstatování "toto se děje mému tělu". Napětí vytváří míra angažovanosti na vlastním pocíťování – míra odosobnění. V optimálním případě jsou obě kvality rozvinuté a stojí vedle sebe.

Vztahování se k prostoru znamená prožívat prostorovost těla. Tělo dává životu, bytí prostorovou podobu. Personalita upomíná na vztahování se (k sobě, k prostředí). Vztahování vytváří pole – vřazuje individuum do souvislostí prostorového světa. Já je spojeno s vnímáním, prožíváním. Na vyšším stupni rozuměním – vědomou aktivitou. Já je síla, která uvádí do pohybu. Vidění-rozumění a pohyb jsou prvky též struktury, respektive vidění je možno koncipovat jako pohyb, z poznání situace dochází k jejímu překročení.

Složka umožňující prožívání těla se nazývá vědomí. Vědomí se nachází mezi aktualitou a bezprostředností. Aktualita je to přítomné ve vědomí, bezprostřednost ve skutečnosti – v horizontu přítomného těla. Bezprostřednost je od aktuality často vzdálená. Ale svět vytváří horizonty a jedna skutečnost otevírá různá pole souvislostí (horizontové metafory) tj. synchronní přítomnosti. Celek světa je horizont horizontů (což neznamena konečnou danost, ale poukaz k pohybu). Žít v horizontech – v pohybu mezi – rozpíná aktualitu (podrůže se víc možností náhledu – náhled je něco vnitřně celkového, otevírá se možnost paralelní existence celků). Tělo v závislosti na horizontech a určité tělesné situaci (omezením apod.) otevírá soubor možností. Realizace možností vede "ze sebe ven". Bezprostřední zakotvení tu (v konkrétních možnostech – v "pravdě o těle") souvisí s významným zakoušením těla a orientuje možnosti dovnitř – vypovídá o těle, tělo je poukazem k nositeli těla... Setkávají se dvě protichůdné tendence. Horizonty otevírají aktualitu a rozhraní aktuality se utváří bytí (tj. pohyb bytí se skládá z celků časově určených "ted", které se neustále aktualizují v celkové souvislosti otevřených horizontů).

Tělesný akcent je předpokladem koncentrace a odstupu. Bezprostřední názor úzce souvisí s tělesností (nazírá se prostřednictvím těla, jeho zkušeností). Bezprostřednost umožňuje vlastní pohyb bytí, vycházení ze sebe samého. Význam tělesnosti nachází reflexe v oblasti umění⁹⁰. Ty pretendují na to, aby umění bylo pokračováním vědy – věda svého druhu,

⁹⁰ Jan ŠVANKMAJER, *Transmutace smyslů*, Praha 2006.

odemykající horizonty ("hudební kvalita pohybu paže") a zároveň vracející bytí k sobě, do jeho tělesnosti⁹¹.

Tělesnost je původně daná jako dynamika, která se neobjevuje⁹² (skutečnost, která není uvědomělá, resp. v centru pozornosti – dokud se dynamicky projevuje). Umožňuje tvorbu fenoménů (vidění věcí, zkoumání...), zároveň se z fenomenality vymyká. Aktivita poznávajícího já je jiný druh jevu než pozorované. Orientace pozorování vede od jednoty jevícího se předmětu. Poznávání směřuje k objektivitě, jednotě (smysly jen doplňují).

Tělesnost je působení – nepatří do souboru věcí, účelem je realizovat jednotu, objektivitu. Dynamika (orientace) existence vypovídá o překonávání tlaku, odporu. Stopy tělesné existence jsou ve věcech, vůči nim se zaujímá postoj ("bytí k věcem"). Přítomnost stop je patrná jednak dynamicky – v řeči; situační pojmy (vředu-vzadu, nahoru-dolů) určuje pohyb tělesnosti⁹³.

Fakticky – ve stavech prožívání věcí (slast – bolest). Pocítění je určité zpomalení. Je-li orientované na prožívání stavů (radost, bolest...) vzniká upoutanost v rámci situace (tělesné existence). Širším pojmem prožívání jsou nálady (naladěnost – Heidegger). Vypovídají o celkové situaci; vzniká vazba nálada-otevřenost. Nálady zužují (dlouhodobá akutní bolest), nebo rozšiřují (povznesenost) pole vnímání. Děje se tak prostřednictvím těla. Naladěnost je výchozí, faktická situace (není definitivní), která předchází recepci vjemů a konání. Skrze naladěnost probíhá osobní rozvrhování jedince-bytí. Naladěnost sama může být objektem rozvrhu (možnosti realizace jsou individuální, záleží na *celkovém* rozvrhu – srov. Evropa a doba poevropská). Naladěnost má funkci uzemnění – vypovídá o vrženosti do světa, vytváří předpoklad jednání. Reflexe naladěnosti otevírá horizont nálady.

Tělo je k dispozici pokud jde o aktivitu ve světě – odpovídání apelu z prostředí automaticky – pokud neplní tuto funkci, pohlíží se na něj objektivně (je fenomenalizovatelné⁹⁴). Dokud plní, je tělo "zaměřeností" ven – na fenomén jako zvládaný předmět. Soustředění na vlastní tělo (které z ideálního hlediska neustále klade určité překážky, zábrany – např. nedokonalost pohybu, přemrštěná nebo nedostatečná reakce) vytváří z těla fenomén. Tělo se stává skutečností, na které je třeba pracovat. Umožňovat její průchodnost fenoménům světa. Uvědomovat si tělo. Postupně ho uvolnit a "vymazat" jako fenomén. Tady je určitá kontradikčnost – čistě průchozí tělo: je tělo, které nemá omezení.

⁹¹ M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2002, s. 22.

⁹² J. PATOČKA, *Tělo, společnost*, Praha 1995, s. 33.

⁹³ Toho se využívá v divadle – práce s hercem na přípravě inscenace. "Mít odstup", "podlézat", "vyskakovat si".... Pojmy jsou odkazem do roviny fyzické reality, z toho pramení jejich "nedostatečnost"...ale i nová možnost porozumění. Jaroslav VOSTRÝ, *Ejznštejnovy lekce divadelní režie*, Praha 1987.

⁹⁴ J. PATOČKA, *Tělo, společnost*, s. 36.

Proces uvědomování má spíš odhalit konkrétní omezení a využít je k tematizaci dialogu s prostředím.

Podporovat dynamiku uvědomovacích procesů znamená vytvořit cíl. Věcný objekt, který dynamiku absorbuje. Tělesné a dušení pohyby jsou provázané (už) z hlediska struktury popisu (např. orientovat se, uchopovat, směřovat, otvírat, zmocňovat se). Objekty pohlcují dynamiku ("zastavit se nad něčím", "pozastavit se"), v základu souvislosti objektů s dynamikou je tělo – fyzický prožitek reality. V dynamice vystupuje "Já" – horizont, "vidoucí síla v náporu k objektivitě". Nese v sobě množství nárazek na možnosti (způsoby a smysl) realizace náporu. Na dně možností horizontu je návrat k sobě, k vnitřní části celku světa.

V souvislostech života a těla se jedinec orientuje k věcným objektům. Na tom základě se objektivuje – vnímá tělo jako jeden z objektů světa, jehož je částí. Své jednání může vnímat objektivně, nezúčastněně – tj. jako nutnost, bez osobních ambicí. Tělo je horizont a "já" situační moment, ze kterého jsou vidět věcné momenty (tělo jako věc, dílčí projevy nitrosvětských jsoucen).

Do struktury poznávání proniká přítomnost *druhého* jako zesílená reflexe. Druhý je objekt jako tělo – zkušeností se otvírá jako horizontální uspořádanost. V nitru druhého se odkrývá dynamický impuls – co jest, co koná. V souvislosti konání se objevuje druhý "objekt" jako prvotní já. Odsud já pozoruje sebe v jednání druhého já. Druhé já nese personální obsah *ty*, v přímém kontaktu, nebo se vyskytuje jako struktura ve zkušenosti. Jako prvek dialogu.

Původní pohyb dynamiky je nereflexivní, směřuje k věci – do zapomenutí. To je způsobeno povahou vědomí, které směřuje od sebe ven, má rozptylnou tendenci. Skrze orientaci ven, na druhého, je vidět objekt – ale odhaluje se objekt *a* vnitřní dynamika. Pozorující je souvislost té dynamiky pozorovaného. Svět je "společným" prostorem. Tělo uvozuje "objektivně společenskou" prostorovost. Tělo umožňuje zakoušet objektivní prostorovost. Společenský charakter prostorovosti otevírá zakládá podmínku zkušenosti toho druhého jako strukturovaného objektu, který je v osobnostním základě dynamický impuls. Skrze něj je možno nahlédnout souvislost vlastní dynamiky.

Vzájemnost a "objektivita" (přechod já a vystupování ze sebe) je základem jazyka (spolu s prostorovostí).

Ty je přítomnostní veličina; doménou *ty* je *ono*, kontext věcí. Nahlížené já není aktivní já – vlastní já je dynamické a obsahuje budoucnostní zaměřenost. Struktura *my* – vy odpovídá rozdělenosti světa. Já je orientováno do světa kvůli *ty*, ve kterém hledá své druhé já.

Je zaměřeno na věci a vněmy, protože *ty* se objevuje v přítomnosti.

Tendence k věcem a k druhým se nazývá sebeumist'ování do světa.

Jazyk ilustruje personální strukturu (blízkost, vzdálenost) – ta je zřejmě původnější než prostorová, kterou zakládá z hlediska smyslu. Blízkost je předpoklad posuzování, rozhodování o věcech jako souboru prvků k něčemu. Posuzování se děje s představou druhého ty a jeho smysluplného okolí. Vystavenost věci náporu smysluplné aktivity druhých – otevírá možnost pocítit tuto aktivitu, poznat smysl zacházení a jeho odkaz do vyšší roviny smyslu (stavba katedrály). Já (dynamismus) se nachází v modu zapomenutí⁹⁵. Zapomíná na sebe v prožívání. Vždy o sobě nějak ví, ale reflexí se zbavuje dynamiky ve směru zapomenutosti, vytváří odstup od sebe – vede k prožívání v perspektivě.

Předmět může fungovat jako symbol bytí druhého člověka. Projevuje se v rovině intelektuální i afektivní. Platí, že afektivní zkušenost přesahuje intelektuální⁹⁶. Já se odhaluje v předmětné orientaci, skrze věci – pokud lze odhlédnout skrze ně od nich a nahlédnout dynamiku ty. Dynamika, "pohyb ty" ve věcech sledovaný, je obrazem vlastních pohybů já.

V prvotní zaměřenosti do věcí (ale neuvědoměle k já) je základ pohybů zakotvení a reprodukce. Reflexe očišťuje já k vědomé zaměřenosti – k vytěžení horizontu jako horizontu, s vědomím přesahů a celkovou orientací přesahující horizont. Ve sféře já-ty probíhá zakotvení v přítomnosti a zápas o přítomnost – objektivitu. Cílem zápasu je získat převahu v praktické oblasti. V oblasti manipulace s předměty. Předpokladem je objektivizace druhého. V kontextu účelnosti se nehledá v ty druhé já (svobodně rozvrhující), ale předmět. Boj o zpředmětnění a proti zpředmětnění je východiskem u Sartra⁹⁷. Vztah já-ty má ale modifikaci my, vzniká překročením praxe a zápasu (já-ty). Nachází se v rozmezí od spolupraxe k spolubytí – solidaritě. Otevírá vyšší rovinu zápasu na úrovni my-vy...

Druhé ty má podobnou strukturu jako já. Vyskytuje se v budoucnostním horizontu. Je zcela ne-dané. Já za něčím směřuje a napíná se do budoucnosti; vnímá necelost a neúplnost jako impuls pohybu. Napřeností druhého k budoucnosti je dáno, že druhý není jen projekcí našeho (skrze projekci strnulého) já. Stejně já má dvě polohy – já v originále a já, obraz v jednání druhého. Otevřeností druhému je vytvořena možnost zkušenosti – já bytost mezi bytostmi. Pokračováním zkušenosti je vzájemné obohacování a rozmnožování. Většina duchovních obsahů v jedinci pochází z tradice. Jedinec tradici posílí vlastním prožitkem – zkušeností a předá ji dál.

⁹⁵ Tamtéž, s. 44.

⁹⁶ Tamtéž, s. 46; srov. J. VOSTRÝ, *Předpoklady hereckého projevu*, Praha 1991.

⁹⁷ Václav ČERNÝ, *První a druhý sešit o existencialismu*, Praha 1992, s. 63-73.

Nálada

Společnou sféru pobývání tvoří předměty – subjekt používá předměty, dává jim tím funkci a význam. Na základě funkce je možno odhadnout smysl, který do předmětu vložil subjekt. V poli "subjektivit předmětů" se skrývá neosobní já. Já založené v užívání věcí, účelnosti. Tato společná vrstva účelnosti je vstupním předpokladem jedince k pobývání ve světě (to, na čem se lze domluvit – nejnižší úroveň společenské reality). Ve společné vrstvě probíhá drama života, tělesnosti; vrhání se do prostoru, zájem o věci. Umisťování sebe do něčeho umožňuje vznik nových (umělých) souvislostí.

Nalézání se v konečném, v objektivitě, v přítomnosti zakládá personální pole. Personální pole je výkon – získání přístupu do světa. Fungující tělesnost je předpoklad všech zkušeností – praktická jasnost. Má celkový charakter, je předchůdná, původně netematizovaná – není v centru pozornosti, centrum pozornosti předchází. Jasnost je determinovaná náladou – referenční souvislostí. Naladěním, nacházením se vlastního já. Naladění má výpovědní hodnotu. Přes porozumění naladěnosti (vlastní – tím i cizí) se člověk dozvídá o sklonech a smyslu konkrétního jednání. Nálada úzce souvisí s tělesností, též s tělesným gestem – podle držení těla je možno poznat naladění jedince; zprostředkovaně i mnohem víc o něm samotném. Nálada je ve vztahu k psychofyzickému postoji. Jedno se ovlivňuje druhým. Postoj má povahu osobní, je utvářen volnými elementy; nálada utváří prostředí (i způsob recepcce). Nálada člověka otevírá nebo uzavírá světu. V náladě se utváří charakter personálního pole, způsob nakládání s předměty a objektivitou druhých. Způsob, jak se jedinec jeví. V personálním poli se setkávají jedinci jako horizonty těla. Prožívání nálady (naladěnosti) působí na zájmy. Zájmy směřují k utváření jedince, vypovídají o jeho zaujatosti, otevírají možnosti. S některými se jedinec ztotožní. Žítí zde, znamená žítí v možnostech.

Skutečné cíle bývají skryty (vztah prožívání, nálady a vědomí). Poznat své (skutečné) zájmy ("určení"), znamená jasnost o možnostech těla; vrženosti v možnostech – fyzicky přítomných. Předběžné cíle vycházejí z potřeby uspokojit aktuální (tělesné) potřeby. Jsou všelijak maskované za imaginární cíle. Přítomnost těchto netematizovaných potřeb je (však) účinná a vede jedince k pohybu. Cesta pohybu je určovaná tělesnými možnostmi a odkrývajícím uvědoměním.

Korelát možnosti je věc (předmět, myšlenkový rozvrh: představa o "já" v budoucnosti atd.), odpovídá nároku vztahujícího se jedince. Nárok pojednává věc jako předmět k... (práci, odpočívání, čtení -), použití je realizace možnosti *pohybu*. Východisko pohybu je tělesná možnost v prostoru – směr k záležitostem uvnitř světa. Nepohybování se, v tom kontextu, je

stejnou reakcí na nitrosvětská jsoucna jako pohyb. Předpokládá tělesnou možnost jako rozpětí realizace – nerealizace. Rozpětí má morální dosah: jednání je projev odpovědnosti jedince, rozvrhu vlastních možností; toho, jak sobě rozumí.

Možnosti jsou nepředmětné – to znamená, že se jim rozumí na základě provádění a prožívání. Praxí na základě možnost se jedinec dostává k věcem – rozlišení subjekt a objekt je druhotné a účelové. Primární situace: člověk ve světě je tělesně vržený a jednající.

Odsud odvozuje Patočka (na základě rozboru Heideggera)⁹⁸ pojem *já*. Já nemá předmětný charakter, já je úkol. Souvislost bytí, které se vztahuje k sobě. Já není konstatováno ve výsledku, objevuje se jako dynamika. Odehrává se v čase, nese zkušenost, kterou předává.

Praxe

Praxe (vykonávání bytí) se orientuje reflexí. Reflexe spočívá v objektivaci (zvěcnění), v zaměření k předmětu (reflexe); od předmětu směřuje (horizonty) k nedanému. Reflexe je uchopení zkušenosti v čase – přítomnosti, jak se jeví. Přítomnost nese poukaz mimo přítomné. Každá pozice otevírá otázky – každá předmětnost je problematizovatelná. Zrušením jedné danosti předmětu se anticipuje původnější přístup k světu. V kontextu života (bytí) nedostačuje proud objektivací; motivem, podmínkou reflexe, je angažovanost – *vztah* k sobě, světu... (existence – podle Kierkegaarda). Reflexe mění povahu reflektovaného – reflexe vlastního jednání určuje směr toho jednání.

Vykonávání reflexe vede k "odpředmětnění", odhalování smyslu, který je i není daný. Vždy už nějaký celkový smysl je. Skrze zbavování předmětností – "jednoho" účelového smyslu – se odkrývají nevědomé pohnutky jednání člověka a vytváří se jasnost. Smysl přehodnocovaný podle stávajícího náhledu a účelnost dostává nové, významnější podoby – vzniká řetěz souvislostí. Klíčem zřetězení je jasnosti o jasnosti (tendence k budoucímu), promítá se v celkovou smysluplnost. Úběžníkem zjasňující aktivity je bytí – prázdnota jako nepředmětnost a pohyb. Proces odpředmětnování jde v linii zjasňování za jednotou.

Podle Heideggera se svět stává fenoménem – pokud se něco z příručnosti pokazí, nefunguje.

Nedostává se prakticky potřebného. Nepřímo vzniká celek poukazů – vedoucí od jedné nedostávající se účelnosti k druhé. Předpokládá se porozumění možnostem ve světě.

⁹⁸ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 72.

Čím širší je porozumění, tím komplexnější celek poukazů se odkrývá. Svět je prostor – na jeho pozadí se "provádí cosi" a "nějak se tomu rozumí". Je to rámeček porozumění, všemu se rozumí nejprve z hlediska účelu – *proč...* Z hlediska účelu lze posuzovat abstraktní věci. Každá věc je předmět, který nese nějaký význam v rámci smysluplného jednání, určeného celkem poukazů. Klika funguje k otevírání dveří – pokud prvek neplní účel, vzniká otázka po účelu. Jak funguje struktura, jak nahradit chybějící část. Jakou roli hraje chybějící část v celku a čeho je vlastně potřeba dosáhnout ("Je nutné projít teď dveřmi?"). Pokud se účel tematizuje vzniká kontext já a věc, činnost, funkce. Otázka se ustaluje - tj. přestává naléhat, v porozumění vlastním možnostem a účelu věcí. Porozumění je "vždy nějaké", ale skrze deficientní modus se ustavuje znovu.

V analýze žitého života – se prolíná přítomné s nepřítomným. Směry napření – přítomnost, budoucnost, minulost; orientace v čase, vzpomínky, kombinace představ...⁹⁹.

U Husserla je svět věcné kontinuum, věci poukazují vzájemně jedna na druhou (význam má věc, předmět o sobě jsoucí). Přístupné jsou vněmy a horizonty, soubory poukazů. V rámci horizontů fungují explikace, popis perspektivy a prvků uvnitř. Heidegger proti tomu staví přednost služeb – služba je spjatá s věcí, ale věc samotná nemá význam mimo souvislosti služeb. Služby jsou vzájemně propojené strukturovanými poukazy. Poukazy vytváří porozumění – "Něco se děje kvůli...". To znamená, že něco se vykonává a je v tom zapojeno "já" a výsek "ne-já". Spojnici poukazů tvoří "aby, k čemu, čím" (prostředek). Vzniká nevěcná (ne jen věcná) souvislost poukazů a ústí v to, že člověk si nějak rozumí – rozvrhuje se – jedná. Jednotčím prvkem je péče o sebe, základem jsou možnosti a prostorem svět.

Heidegger chápe svět jako sféru, kde pobyt (Dasein – tu jsoucí) uskutečňuje možnosti. Pobyt je určen třemi složkami. 1/ Rozvrhuje se na základě možností, 2/ možnosti jsou způsoby danosti ve světě; situace a vrženost 3/ jedná z porozumění možnostem ("dopředu") a na základě nutnosti (apel situace – "už", "teď"). Porozumění ovlivňuje nálada - kloube orientaci k budoucímu (strach z..., očekávání) a podílí se na situaci. Ovlivňuje se pocity – přenáší cosi z minulosti a deformuje přítomné prožívání. Prostřednictvím pocitů se odkrývá situace – afekty umožňují fenomenalitu. Jsou vždy nějak přítomné, nepřímo ovlivňují naladěnost (rozhodujícím podíl naladěnosti může nést vůle – o tom vypovídají např. jógické praktiky jak je popisuje Mircea Eliade¹⁰⁰); naladěnost je původně sama od sebe. Afektace – působení pocitu, je přivedení sebe sama jako přítomného. Minulé se realizuje v naladěnosti.

⁹⁹ Tamtéž, s. 86.

¹⁰⁰ M. ELIADE, *Jóga. Nesmrtelnost a svoboda*, Praha 1999; Anré van LYSEBETH, *Jóga*, Praha 1998.

Afekt

Patočka nerozlišuje v afektaci od naladění explicitně – ale rozlišení tam je: "...teze o fundovanosti našeho cití (naší afektivitu) v situovanosti pobytu."¹⁰¹ Tedy cití – vnímání, prožívání – je afektivita. Kterou funduje situovanost v pobytu, mimo jiné naladění. Tyto dvě kategorie spolu nesouvisí zcela. Pocitové prožívání v područí naladění, vede k rozptýlení budoucí orientace, ustrnutí. Bez afektace a naladění by svět neměl tvářnost, neměnil by se, prostě by nerozlišeně byl. Strach a úzkost jsou dva fenomenální afekty (nálady, pokud působí jako stavy – dlouhodobě). Odkrývají situovanost člověka, strach zahrnuje současnou dezorientaci, sebezvěcnění – člověk ztrácí kontakt s možnostmi, přestává rozumět budoucí dimenzi, je tlačěn okolnostmi, jeho bytí tvoří situace. Průvodním znakem je ztráta kontroly, vůle (odstup kontrolu obnovuje). Úzkost odkrývá vnitřní situaci. Situace – situovanost odpovídá přítomnosti a minulosti. Poukazuje k proměnlivosti, nestálosti – negativně. Úzkost pramení v nejistotě. Vychází z tendence k "účelnému chování", jednání k...(zachování status quo, potřebě zajištění¹⁰²).

Afekty a city zahrnují primárně přítomnost, umožňují zaujímat postoj. Souvisí s prožíváním tělesnosti – uvědoměním si těla. Vytvářejí předpoklady pro výstup z dlouhodobých nálad. V tom je rozdíl mezi afektací a naladěním. Naladění promítá do přítomnosti minulost, ovlivňuje ji. Afekt – pocit, cit, je prožitek odemykající svět – nepředpojatě. "Moderní psychologie a fenomenologie ukazuje, že to, co je první dojem ze světa, je fyziognomický dojem, to lákavé nebo odstrašující, že svět nás spíše dojíká, než že by nám předkládal statické a mrtvé kvality."¹⁰³ Předpokládá se otevřenost světu – jeho působení a zkušenosti přicházející z venku. Rozum v této souvislosti je nástroj rozvrhu. Zacílení vlastního bytí. Je organicky spojen s citivým prožíváním (afektací). Pomocí vůle se organizuje a uskutečňuje rozvrh. Vůle je spjatá s odevzdaností – tím vychází ze sebe a neulpívá.

Vůle (nebo touha) je moment pohybu, vyžaduje svobodu vůči danému a předpokládá možnost rekonstrukce (pokračování daného v nedaném).

¹⁰¹ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 94.

¹⁰² TÝŽ, *Kacířské eseje*, s. 117-131.

¹⁰³ TÝŽ, *Tělo, společnost*, s. 95.

Setkání

Struktura pobytu definovaná jako starost, pragmatické porozumění (sobě a věcem) nese afektivitu, oslovení jsoucnem v setkání. Setkání je možné s věcmi nebo druhými. Při setkání vystupují věci jako projevy druhých já, v kontextu jejich aktivity. Pak je setkání vystoupením ze sebe. Setkání nese schopnost zasáhnout v člověku určitou část (otevřenou, vnímající). Setkáním člověk vstupuje do přítomnosti – tady teď, s emocionalitou. Je vracen do sebe. Do místa schopného přijmout odezvu. Prostor odezvy je otevírán naladěností.

Uvnitř je "cosi" osloveno a vystoupí dvě varianty – reaguje, nereaguje. Obecněji přijme výzvu a vrátí se k sobě (reaguje). Nebo vystoupí ze sebe a nedokáže se vrátit (nereaguje). Prostor odezvy se zablokoval a jedinec je ve vleku konfúzních okolností.

Fakt, že něco oslovuje předem svědčí o jedné základnější dimenzi vnímání. Je to afektivita; jednání na základě bezprostředního prožitku situace. Odpovídá sklonům dítěte, nebo zvířete, člověk je od zvířete odlišen "existencí" – rozvrhem, budoucností.

Jedinec vnímá komplexně. Je přítomná i složka před-pracovní, indiferentní – nerozlišující podle účelnosti, mimo existenci a rozvrh. Složka mimo starost. Zakládá se přijetím akceptací (– přirozený svět) v dětství, je to zkušenost celku, který nemusí mít žádný smysl. Přijetí je totální; druhým, který je napřed a uvádí člověka do života. Afektivita patří do oboru "přítomné"; utváří se v minulosti, resp. utváří se po celý život, ale v situaci už je vždycky "soubor minulého". Afektivita je odsud soubor přístupů. Co se nese – podle nebo proti čemu se jedná. Obsahuje celou emocionální zkušenost, otevírá tím situaci a poukazuje k jednotě vnímání jako možnosti. Rozvití afektivních podnětů umožní účinnější způsob vrhání se (projekci) do světa. Takové vrhání se ve spojení s rozvrhem nazývá "performance".

Performance je účelové jednání, které nemá smysl v účelnosti (sféra práce), ale záměru, který zobrazuje – a kterým je zobrazování. Performer je osoba řídící se podle vlastního rytmu. To znamená – věci probíhají podle určitých souvislostí, řádu, tlaků apod. Performer je osoba toho nedbající (nebo záměrně dbající), která jedná podle osobní citlivosti k projevům situace. A opačně, rozvíjení afektivního vnímání (prostřednictvím performance – jako zkušenosti) zvyšuje citlivost jedince vůči projevům nitrosvětských jsoucn¹⁰⁴. "Je třeba naučit se prožívat barvy jako konkrétní podoby klidu a násilí, jako je prožívá zvíře. Tak jako

¹⁰⁴ M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2003; J. GROTOŃSKI, *Performer*, s. 101.

spánek přichází, když zamýšlený postoj dojde svého objektivního potvrzení. Ulehne, uvedeme se do klidu, spánek je původně intence, z intence se přemění v bytí."¹⁰⁵

Pohyb

Bytí ve světě je osudově dáno tělesností. Veškerá aktivita od "vynacházení se v situaci" k pojmu "existence" a hře s existencí v podobě "performance" je určená tělesností.

Z pohybu v těle, vládnutí tělem a porozumění této možnosti vychází porozumění složitějším aktům (o provázanosti tělesného, projevujícího a vnitřního dění, možnostech jeho popisu atd. výše.). Z tělesného bytí vychází pohyb obecně – zpětně pohyb upravuje tělesné.

Podle Aristotela je pohyb aktualizace stavu, realizace možností. Pohyb nemá substrát, přesahuje tělesnost; jakoby pohyb je objektivní – děje se (to je odkaz na vnitřní rytmus performerů). Pohyb se skládá z dílčích pohybů, které jsou v souladu-napětí (ve spojení smysluplné). Pohyb se děje v základní situaci těla.

Má tři roviny: pohyb *zakořenění*, vrůstání, zakotvení – instinktivně-afektivní pohyb existence;

sebeprodloužení, sebeprojekce – pohyb vyrovnávání se s realitou, zpracování reality, pohyb v oblasti lidské práce;

existence v užším smyslu – snaží se dát prvním dvěma celkový smysl¹⁰⁶

První pohyb byl pojednán výše – budiž řečeno, že v určitém momentu se zlomí.

Od začátku prochází prostředím, které je lidským výtvozem (důsledek práce a tradice). Je s tím konfrontován, a ten prvotně afektivní přístup je zlomen. Stává se civilizovanou bytostí. Nese sebou emocionální (instinktivně-afektivní) výbavu. Tím do jisté míry vždycky překonává svět práce. Ale svět práce ho stejně *má*. Je vřazen do koloběhu dávání. Nejprve přijímá – je vytažen do světa, individualizován tělesně. Kompenzaci nese přijetí jedinci, kteří jsou strukturně na úrovni sebeprodloužení (pohyby se prolínají a vytvářejí "jeden pohyb", ale reprodukce je základní funkcí druhého pohybu). Instinktivně-afektivní pud dostává cosi, co je nucen později znovu dát. "Dát dál" – tak by se dala charakterizovat celková struktura prvních dvou pohybů. Vzniká souvislost dávání a vzájemnosti. Tuto skutečnost podmiňuje kvalita života jako spolu-pobytu ("spolupohyb"). Referenčním bodem prvního pohybu ("vždycky už

¹⁰⁵ J. PATOČKA, *Tělo, společenství*, s. 100.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 104.

přítomným") je země¹⁰⁷. Země je to, co je pevné. Vůči jedinci nehybné. Je to "moc", která nemá protiváhu. "Mocí je také jako živná země, něco, co nás celkově proniká. [...] Tělesnost našich cílů je projev moci země v nás."¹⁰⁸. Tento životní modus je určen nahodilostí – biologickou, tradiční, osobní. Sebezapomenutí ve fázi prvního pohybu znamená ignoraci života práce (odmítnutí reprodukce statků – proč pracovat, jednat účelně, jednat k...)

Druhým pohybem člověk reprodukuje životní proces. Vytváří oblast práce a smyslu. Patří do časového horizontu přítomnosti a věcí. V pohybu práce fungují tři základní situace – boj, utrpení a provinilost. Zaslepení, které působí tři situace je nutné z hlediska angažovanosti pohybu - má směr a perspektivu. Jedinec je dílčí síla, společenská role. Vzniká oblast anonymity, průměrnosti...

Třetí pohyb je získávání sebe. Vyhledává se všechno to, co bylo v předchozích dvou zapomenuto. Doufá se v celistvost člověka a života – a proto všechno mimo zorný úhel je důležité. Zkouší se nefunkční a nesmyslné. Odpoutává se od jednotlivin. Časovou dimenzi-horizont představuje budoucnost.

První dva pohyby spočívají v přimknutí k zemi. První pohyb hledá slast, druhý štěstí. Slast prvního je v prostém přijímání, v rozvinutí toho, co už je ve struktuře. První pohyb zahrnuje zkušenost dotyků, sounáležitosti – "někam patří", základem je instinktivně – estetické zaměření. Bolesť – mezní situací je danost, se kterou se jedinec narodí a vyrovnává. Ve druhém pohybu jde o realizaci možností. Předpokladem je správné využití možností – efektivita. Roli hrají okolnosti. Cílem jednání je připravit si výhodnější předpoklady pro další jednání – pohyb. Smysl se získává tady. Ale do hry vstupuje právě situace. Okolnosti, do kterých je individuum vrženo. Jednání – jakkoli čerpá smysl ze sebe – se chce pozvednout nad nepříznivé okolnosti. Zápasem dosáhnout lepší situace. Odtud je čerpán smysl pohybu reprodukce. Reprodukovat sebe – a nad stávající danost. Svět vystupuje jako korelát; je s individui ve odpovídajícím vztahu. Jedinec přijímá výzvy, které poskytují okolnosti. Askeze je přístup druhého pohybu – dává ze svého a očekává (realizované možnosti – klíč k postupným možnostem), odstraňuje se všechno bezprostřední. Ale, doufá v reciprocitu – minimálně obsaženou v disponovatelnosti silami. Cílem je individuální (ovládání) a směr k obecnému, okolnostem – nakládání s nimi. Manipulace objektivních okolností má zabezpečit pro jedince "šťastné okolnosti". Vyvázat se z problematického pobývání na světě v mezích. Zaměřenost obou prvních pohybů vytváří prostředky vlády země nad člověkem.

¹⁰⁷ Ivan DUBSKÝ, *Filosof Jan Patočka*, Praha 1991, s. 33.

¹⁰⁸ J. PATOČKA, *Kacířské eseje*, s. 106.

Třetí pohyb má těsnou souvislost s oběma, klíčí v jejich deficitech. Vychází z toho, že první dva pohyby jsou poutány k zemi odděleností. Jedinec vlivem prvního a druhého pohybu je oddělen od vlastní celistvosti a není ani součástí celku přírody – resp. je částečně. Svým vědomým se odděluje, ale je poután potřebami a instinkty, které z přírody pronikají. Momentem celistvosti je "smrt" – vědomí konce. Toto vědomí je v okruhu běžné zkušenosti po ruce – "pokud nebudeme pracovat, tak umřeme". Ale právě v tom je potíže, protože konečnost jedince zaměstnává natolik, že si ji přestane uvědomovat, což je z hlediska zaměření (efektivita práce) dobře. Smrt jako určující apel je vystrčena na periferii (odklizena do nemocnic, starobinců, televize – tam je zvýrazněna v souvislostech "jako" – má v důsledku stejný efekt; zobrazování je ventil společnosti). Smrt je součástí struktury "ještě ne". Je tady, ale "dosud se mě netýká".

Patočka uvádí dva pokusy o průlom do nazírání celistvosti. Buddhismus¹⁰⁹ – vláda země je možná skrze žízeň po životě. Život je touha být – individuální a mít – něco, část, vlastnit na úkor... Prožívat sebe sama "já" a upadat do chtění prožívat. Zapouštět se do souvislostí. Jednat na základě vnější nutnosti. Svět vnímat podle toho, jak se ukazuje na základě společenského konsensu. Jednotlivé věci vnímat v souvislostech toho, co o nich bylo řečeno, jak co má být myšleno. Prožívat odměnu za... jednat kvůli odměně. Myšlenky a pocity – jsou doteky. Jsou jemnější strukturou hmoty *prakrti*. Působí analogicky fyzickým dotekům, patří do oblasti světa - máji. Žízeň roztáčí kolo samsáry atd..

Křesťanství¹¹⁰ spatřuje zdroj utrpení v zaměřenosti do sebe. Volá k vystoupení (z osobní sféry). V přijetí konečnosti je výzva k odpovědnému jednání (na základě náhledu). Popřením nutkavosti přítomného je otevřená možnost oběti. Hodnota oběti vyniká v negaci přítomnosti jako bezpodmínečně nutné. Je to krajní horizont budoucí zaměřenosti, tedy svobody, proto je individuální; obecně problematický. Může ho otevřít pouze jedinec, hodnotu dává napětí mezi možnostmi – jak byla obecně definovaná, tedy fyzickým nacházením se, realizací ve sféře fyzické a povědomím o následcích – a jednáním v rozvrhu, které se poměřuje s náhledem. Jednoduše, jedinec musí přijmout fakt, že nemá nic než pozemský život a oběti ho ztrácí, veškerá jistota(!) o jsoucnosti něčeho jiného je iluzorní – nespadá do referenčního systému živých bytostí. Tím jednáním realizuje sebe jako *svou* možnost a celistvost – to bude pro něj odměna. V tom smyslu se odkazovat na svět praktického pobytu – uděláš to a dostaneš tohle, zdá irelevantní.

¹⁰⁹ Srov. *Tibetská kniha mrtvých*, Josef KOLMAŠ (ed.), Praha 1991; Mistr HUINENG, *Tribunová sůtra šestého patriarchy*, Oldřich Král (ed.), Praha 2004.

¹¹⁰ Tomáš KEMPENSKÝ, *Následování Krista*, Olomouc 1990.

Základem jednání ve světě ale není druhý pohyb. Všechny tři zůstávají spojeny. Plní svou funkci – ovlivňují se a překonávají. Pořád jsou tu. Druhý pohyb ("kámen úrazu", zvětčující atd.) přináší starost, jednání kvůli. Bytí angažované – do věcí, starající se, nějak rozvrhující. Jenom skrze věci, angažovanost a odpovědný podíl na bytí je naznačen třetí pohyb... Jeho smysl je zakládán v negaci druhého, odtud plyne nutná otázka, zda nepředstavuje pouze invariantu druhého pohybu. Zda nezakládá jenom vyšší účel, jiné kvůli. Tím "práce", askeze dochází pozitivního vyznění. Problém s definicí třetího pohybu je stejný jako s malováním andělů. Předpokládá rozlišující myšlení (dialektické), stavící jedno tvrzení proti druhému (skládání známých prvků). Principem třetího pohybu (naznačeným – nikoli vymezeným...) je celistvost. Jelikož zůstává pohybem, akceptuje neukončenost – není rozhodnuta trvanlivost. Může se zvrátit (do neosobnosti, partikulárních zájmů). Jako pohyb je určen směřováním. Existence s v něm uskutečňuje autentickým jednáním (činy). Pohyb je realizován činy a vždycky v konfrontaci s dvěma druhými, základními tendencemi života. Problém jsoucnosti třetího pohybu je vždycky otevřen...("Co je toto? Co dělám já? Má to význam pro mě... nebo pro koho – proč?")

Performance

Jakmile bude problém třetího pohybu vyřešen ztratí otázky smysl – nastane celistvost. Zůstane jednání. To je ale nanejvýš problematické. Celistvost není realizovatelná filozoficky, na papíře – zůstane neustálou aktualizací. Přítomností sebe a sebe v těle jako jednoho.

K jednotě třetího pohybu se zdá rezonovat performance v pojetí Grotowského.

Jerzy Grotowski uvádí – "v prastarých textech můžeme číst: jsme dva. Pták, který zobe a pták, který se dívá. Jeden zemře, druhý bude žít. Opojení existencí v čase, zaujati zobáním zapomínáme dát žít té své části, která se dívá. Hrozí nám, že budeme existovat pouze v čase, a vůbec mimo čas. Cítit, že se na mě dívá druhá část mne samého, ta která jakoby byla mimo čas, dává jiné dimenze. Existuje Já-Já. Druhé já je quasivirtuální; není to v nás ani pohled druhých, ani posuzování; je to jako neměnný pohled: neměnná přítomnost – jako slunce ozařuje věci, nic víc. Proces každého z nás se může dovršit pouze v kontextu této neměnné přítomnosti. Já-Já: zakoušena jeví se ta dvojitost ne jako rozdělení, ale jako plnost, jednota.

Při cestě Performera se dá esence zpozorovat během osmózy s tělem, a pak se pracuje na procesu při rozvíjení Já-Já. Učitelův pohled může někdy působit jako zrcadlo vztahu Já-Já (když ještě není vazba ustavena). Když už vazba ustavena je, může učitel zmizet a Performer

pokračuje k tělu esence. Takovému, jaké se dá rozpoznat na fotografii starého Gurdžijeva sedícího na lavičce v Paříži. Od obrazu mladého bojovníka na Kau k obrazu Gurdžijeva¹¹¹ je cesta od těla-a-esence k tělu esence. Já-Já neznámá být rozřat ve dvě, nýbrž být dvojité. Jde o to být pasivní jednání, a aktivní být v hledění (obráceně než je zvykem). Pasivní znamená: vstřebávat. Aktivní – být přítomen. K živení života Já-Já musí Performer rozvinout nikoli organismus hmotu, organismus svalový, atletický, ale organismus-vodič, jímž proudí Energie.

Performer musí pracovat v precizní struktuře. Musí se namáhat, protože houževnatost a respekt k detailům tvoří kázeň, umožňující zpřítomnit Já-Já. To, co dělá, musí být přesné. Don't improvise, please! Je třeba objevit činnosti prosté, dbát však, aby byly důkladně zvládnuté a měly trvání. Jinak to není prostota, ale banalita."¹¹²

Esence je stav dosahovaný v rámci rituálu. Chvilce zvýšené intenzity. Všechno je zdrojem zvláštní důležitosti, každý krok nese v rituálu význam. Jedinec jedná podle vlastního rytmu v souladu s pravdou, která je mu zjevena. Zjevována v průběhu činnosti. Prožívání – tělesnost a vnímání vstoupí do sounáležitosti. Cílem performing je učinit tělo vnímavým, průchozím, otevřeným. Není to v první řadě performing art jako součást showbusinessu. Ale ukazování jako ukazování se a nechání prostředí vystupovat a ukazovat se. Je to základní zkušenost světa dnešní doby.

Situace

/Politický exkurz/

Politická situace po září 1968

Vymezení zářím odkazuje k východisku situace ve schůzce představitelů intervenčních států 27. září 1968.¹¹³ Mezinárodní politika se odehrávala ve znamení uvolňování – byla vůle stabilizovat situaci v Československu a nenarušit klíčící politické a hospodářské dohody. Podle principu divide et impera se dojednal vznik federace. To v očích části slovenských nacionalistů částečně ospravedlnilo okupační politiku.

¹¹¹ Grotowski uvádí, že na Kau byli v 70. letech mladí bojovníci; "u bojovníka v plné organičnosti tělo a esence může vstoupit d osmózy, takže se zdá nemožné rozdělit je. Ale není to stav permanentní, trvá jen krátce. Věkem však lze přejít od těla a esence k tělu esence..." J. GROTOWSKI, *Performer*, s. 102. Gurdžijev byl guru, který výrazně ovlivnil dalšího reformátora divadla Petera Brooka.

¹¹² J. GROTOWSKI, *Performer*, s. 102-103.

¹¹³ Jan KŘEN, *Dvě století Evropy*, Praha 2005.

Ustavování moci – nového status quo, probíhalo prostřednictvím rituálů:

fenoménu sbratřovací poutě. Kasárna sovětské armády byla oporou režimu a doklad okrajového významu *státní* moci (kompenzační funkci měli černé obchody s vojáky, doklad ekonomické zaostalosti okupantů). Vyplňování prověřkových dotazníků¹¹⁴ často formální vyjadřování loajality ke společenskému uspořádání. Veřejné odvolávání dřívějších postojů, které zasahovalo mravní integritu jedince. Později účast na školení MLV, průvodech, volbách, spartakiádách. Spartakiády měly funkci ilustrativní – jedinec součástí soukolí, manifestuje se zdraví a branný duch národa atd.. Na podporu těchto akcí se každoročně vyčleňovaly nemalé prostředky - (pivo a klobásky byly zadarmo, hlavní město zásobeno nedostatkovým zbožím apod.). Zájem většiny účastníků se přesunul k hmotným požitkům, velmi oblíbená byla prostná žen. V té souvislosti se vyrojila řada sexuálních "urban legends" – mýtů o spartakiádě, zvýšené porodnosti v pětiletých cyklech apod..¹¹⁵

V rámci politické organizace země se rýsovala tři jména: Lubomír Štrougal, Vasil Biľak a Gustáv Husák. Štrougal byl od ledna 1970 předseda federální vlády, (od září 1968 podpora vládního aparátu), Vasil Biľak měl zázemí ve stranických organizacích a Husák od roku 1975 prezident, do jisté míry individualista, byl na domácí půdě opuštěný a podporu získával od sovětů. Spory vyvolávaly individuální a politické zájmy těchto tří frakcí. Řešili se v Moskvě (Husák se tam obracel), čímž rostla závislost vládní garnitury.¹¹⁶ Hlavním úkolem garnitury bylo se prosadit. Vycházelo se ze stavu, kdy "vládu" v zemi držela menšina označovaná jako zdravé jádro, ta se potřebovala etablovat přes odpor větší části společnosti. Dělo se tak v atmosféře obecné nejistoty, ve znamení příslušníků StB. a sítě informátorů. Normalizační tlak směřoval na oblast sociálně politickou. Systém poskytoval převážně společenské výhody-ohrožoval tuto oblast. Využíval sociální oblasti jako konsensu, který měl hodnotu pouze akceptací. Aktivní vyvázání z něho v podstatě vedlo ke vzniku alternativní kultury. Nutná provázanost účastníků alternativní kultury s občanskou rolí, jejímiž byli nositeli vedla ve napětí. Míra sepjetí s touto rolí působila jako katalyzátor jednání. Odsud se otevírala atraktivita příklonu ke křesťanským myšlenkám, které nabízely zcela jinou realitu na sociální nezávislou. Odsud atraktivita tohoto spojení (pojem "paralelní polis" v souvislosti s Augustinem) a výrazná křesťanská stylizace některých představitelů undergroundu¹¹⁷ jako důsledek věznění.

¹¹⁴ Pavel JURÁČEK, *Deník 1959 – 1974*, Praha 2003, s. 756.

¹¹⁵ Petr ROUBAL, *Jak ochutnat komunistický ráj. Dvojitá tvář Československých spartakiád*, *ĎaS* 6, 2006, s. 29.

¹¹⁶ J. KŘEN, c.d., s. 866.

¹¹⁷ Ivan Martin JIROUS, *Magorovy labutí písně*, Praha 2004; Album Pašijové hry Skupiny Plastic People of The Universe aj.

Východiskem pozice strany byla konsolidace jejích poměrů. Za tím účelem proběhla prověrka v září a výměna legitimací v lednu 1970. Normalizace získala doktrinální základnu v tzv. Poučení z krizového vývoje a nastoupila v nekompromisní – de facto apolitickou linii (pokud je politika definovaná jako – alespoň – minimální prostor zodpovědného pohybu ve společnosti). Z čistek vyplynuly kariérní možnosti. Strana se stala účelovým společenstvím pragmatických jedinců. Režim preferoval určité obory – především v oblasti zábavního průmyslu, který měl odvádět pozornost od problémů přítomnosti, aktuality. Díky příznivé hospodářské konfiguraci (důsledku reformy v 60. letech) se dočasně zvedla životní úroveň. To se považovalo za znamení nepřetržitosti "příznivého vývoje systému". Mzdové a cenové moratorium zastavilo inflační tendenci. Hospodářství se vrátilo k extenzivnímu modelu, podpoře těžkého průmyslu. Tovární model výroby se přenesl do oblasti zemědělství – velká družstva (kolem 2000 ha pro obilnářství) a převážení dělníků do značných vzdáleností způsobilo odcizení obyvatel venkova a půdy – a paradoxně soukromé hospodaření na vlastním záhumněku. Tento způsob přežívání byl ale charakteristický pro další složky společnosti.

Důraz vládní garnitury spočíval na zachování konzumního socialismu – dostatek bytů (panelová výstavba), sociální jistoty – podpora nevýdělečných skupin, rozšíření automobilismu a chataření. Na posledním je dobře čitelná obecná potřeba úniku do sebe, do "veřejné samoty". Chatová osada byla i jistým modelem společnosti, všichni (ne-všichni) žili v malých domech, které byly velmi podobné jeden druhému. Každý ryl svojí zahrádku a každý byl pod dohledem každého. Uvádí se, že v roce 1981 bylo v Československu téměř čtvrt milionu chat¹¹⁸.

Kritické plochy soužití Čechů se Slováky zůstávaly nerespektovány – sociální a finanční přesuny v rámci federace se utajovaly. Vnitřní uspořádání státu - poměr úrovně měst a vesnic nebyl příliš drastický. Z toho hlediska byla špatná spíše situace měst. Zvýšená potřeba bytů se promítla zvláště na periferii. V panelových monokulturách žila přibližně polovina obyvatelstva. Životní úroveň ve městě byla nízká, nejvyšší kvalitu dosahovala Praha. V 70. letech tam započala stavba metra...

Sociální hledisko odpovídalo rozdělení obyvatel ČSSR na dvě základní složky – vládnoucí a ovládané. Na osoby těžící ze společenských výhod daných postavením a loajalitou a osoby vyloučené z účasti na požívání těch výhod. V zmíněném rámci se rýsuje i genderová otázka.

¹¹⁸ J. KŘEN, c.d., s. 872.

Postavení žen souvisí s celkovým konzervativizmem společnosti. Ta byla veskrze maskulinní. Systémové výhody požívali jejich tradiční nositelé. Pro plánované hospodářství byla pracující žena především využitelným zdrojem, zároveň fungovala jako ideologický prostředek. Mezinárodní den žen se stal příležitostí legitimizace zřízení (sváteční den v rámci systému).

Hospodářská situace druhé poloviny 70. let byla poznamenána celosvětovou recesí. Vyčerpaly se zdroje z reformem v 60. letech a plánování se orientovalo mimo tržní mechanismy. Velké podniky, strop extenzivního hospodářství, neschopnost modernizace – nedostatek peněz a západní půjčky nepřicházely v úvahu – snaha udržet rovnováhu při zachování sociálních vymožeností vedly k poklesu životní úrovně (dokladem je nárůst úspor, v rozmezí 1960-1985 vzrostly jedenáctkrát¹¹⁹). Dovoz surovin – vývoz výrobků probíhal převážně uvnitř sovětského bloku. Z hlediska západu přestávaly být československé výrobky koupěschopné. Problém představovalo centrální plánování, které postupně ztrácelo iniciativu ve prospěch podniků. Centrální plán byl souborem požadavků podniků a převahu v rozhodování o výrobě měli dodavatelé před odběrateli. Problematický byl také vztah vedoucích podniků vůči majetku, který spravovali. Stával se jakýmsi provizorním vlastnictvím. Zároveň nebyl plně disponibilní, tudíž investice do rozvoje byly nereálné. To se odráželo i v přístupu zaměstnanců "k veřejnému" majetku. Celková tolerance systému vůči špatné pracovní morálce podporovala trend úpadku národního hospodářství. Do souvislosti ideologického boje proti plíživé kontrarevoluci spadá i vznik černého trhu a kořeny pozdější souvislosti "mafíánského kapitalismu" (z počátku 90. let). Díky strnulému zákonodárství byly veškeré soukromopodnikatelské aktivity nelegální. Vznikalo prostředí pro vznik organizovaného zločinu, nebo drobných neekonomických struktur založených na známosti nebo dobrém přátelství (prodavačka v obchodě s nedostatkovým zbožím, učitel ve škole, řezník, stavař...). Mimo oficiální struktury se uchýtilo uspořádání vzájemné výpomoci. Sektor služeb byl definován centrálním plánováním, které podléhalo libovůli velkých podniků a celkové orientaci bloku. Vzhledem k nárůstu cen energií (mezinárodní ceny ropy) se strategie zaměřila na výstavbu elektráren – vzniklo pět hnědouhelných v severních Čechách, v plánu byla výstavba atomových elektráren a připravovalo se vodní dílo Gabčíkovo-Nagymáros. V tomto ovzduší se postupně objevují první ekologické iniciativy. Z hlediska státní správy je to Rada pro životní prostředí. Její aktivita obnášela přípravu ekologické legislativy a udělování výjimek – určených ekonomickými zřeteli. Rada byla součástí národních vlád,

¹¹⁹ Tamtéž, s. 885.

což její působnost podvazovalo. V polovině 70. vzniká z iniciativy veřejnosti v rámci SSM hnutí "Brontosaurus...", Svaz ochránců přírody zaznamenává výrazný nárůst počtu členů a v roce 1979 se podílejí členové Biologické společnosti ČSAV Bedřich Moldan a Zdeněk Vavroušek na vzniku Ekologické sekce¹²⁰. Později došlo k provázání Chartistů a ekologických aktivistů. Prostřednictvím tématu ekologie dostaly členové disentu program k aktivizaci společnosti. Zájem o ekologii spojoval disent se šedou zónou.

Exkurz: Heidegger

Heideggerovské ukazování. Fýzis je základní výměr bytí – ukazování je vodítkem pro pochopení bytí¹²¹. Heidegger vyšel z ukazování se. Věci nějak jsou a nějak se jeví. Porozumění tomu, jak jsou – bytí – vychází z toho, jak se ukazují. Původně se ukazují jako věci k něčemu. Vztah příručnosti otevírá základní porozumění věcem. Kámen je tu – protože je třeba rozdělat oheň, něco rozbít, ulovit večeři. Vytváří se rámec a horizonty. Kámen zabije zvíře, protože je tvrdý, z kamene se dá postavit zeď. Na základě nepřímých odkazů se postupně odkrývají možnosti věcí. Kámen je "už před tím" než člověk přišel. Člověk mu vtiskl význam, poznamenal ho smyslem. Kámen přečká člověka – je pevný – může být symbolem pevnosti. Pevnost odkazuje k času – je. Je to horizont mimo zkušenost jednotlivce.

Jaká je zkušenost jednotlivce? Poznávání života se rozvíjí v čase. Přítomnost nese odkaz k minulosti a prožitek přítomného vede k naladění do budoucnosti;

V praxi, nejširším modu jednání se odkrývá jedinec sobě sám. Objevuje se mu věc jako předmět, který využije; zjišťuje působení předmětu na objektivní skutečnost a skrze tu na bytí, jehož je nositelem – to bezprostřední použití tak nepřímo uniká – nebo uniká bytí pod tlakem účelu. Zjev předmětu je fenomén, strana, která se dává – může to být i poukaz, k té, která se realizuje v subjektu poznávajícím. Subjekt přítomný (přístupný), vědomý si vlastního bytí (že jest) a reagující na odkrývání (za účelem jako účelem – v souvislostech modelů využití) je Dasein – "být tu" (pobyt). Situované bytí, které má porozumění pro situaci. Rozumí sobě (ví o sobě) a jedná – rozvrhuje se. Porozumění pro bytí vede k tomu, že má smysl i pro jiná bytí a věci ukazující se v poukazech. Dasein znamená, že bytí je nelhostejné, odpovědné za jednání, usilující o náhled.

¹²⁰ Tamtéž. s. 893.

¹²¹ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, Péče o duši II, s. 298.

Evropa a doba poevropská

Barbaras¹²² ve své knize ukázal, že východiskem rozumění je odstup. Vztahuje se na celkovou souvislost bytí poznávajícího. Metoda odstupu na jedné straně zakládá jednání v čase (tematizací – toto je konáno *ted'* pro určitý horizont), zároveň vytváří teorie. Obojí se vzájemně podmiňuje i ruší. Teorie závisí na praxi, vychází z ní a určuje směr (praxe); přebytek jednoho naruší rovnováhu. Teorie je založená v náhledu. Odhled od problémů praxe vede k utváření konstrukcí, ty směřují od nahlédnutí. Jde o to vrátit konstrukci souvislosti praxe. Jistá konstrukce je "Idea Evropy". Existuje specificky evropský náhled a co to je? A otázka, co z toho (z Ideje Evropy) žije? Od té otázky se odvíjí další: kdy vznikla a za jakých okolností? Jaké postavení ve světě má Evropa?

Následkem dvou světových válek ztratila Evropa výsadní úlohu. Její dědicové Amerika a Rusko se ujali vlády. Postupně se začala utvářet další centra, původně na Evropě nezávislá, jsoucí sama o sobě – v situaci provázaného světa, dochází k podstatnému setkávání kultur a k zápasu. Evropa je cosi, "co musí být uchopeno". Respektive, co už uchopeno být může, protože Evropa je podle Patočky mrtvá. Evropa jako světodějný činitel už není, ale zanechala po sobě dědictví. Toto dědictví má být objeveno. Musí být odhalena podstata Evropy. Podstata je význam ve vztahu k minulosti a stále živý. Návrat odkrývá zdroje – cílem je použít, nebo předat. (O smyslu dávání srov. pohyby existence). Hledá se určitá idea jako organická tendence. Je otázka, zda vykazatelná organická tendence existuje.

Evropské státy vznikly na základě helénského myšlení, římských pojmů právo, státu a křesťanské ideologie – jakožto politického svorníku¹²³. S tím pojetím Patočka polemizuje – škrtná poslední člen, základem Evropského dědictví je řecký duch, křesťanství nepatří do semitské oblasti, ale je to výsledek helénské syntézy. Schematicky řečeno ideálem Řeků je pravda. To původní je přístup k pravdě. Rozlišení epistémé (aktivně reflexivní myšlení) a dóxa (mínění)¹²⁴. Reflexe i mínění jsou dál provázány – mínění vytváří teorie založené na reflexi. Význam je v nejednoznačnosti, v potřebě obojího. (Následující výklad je spíš Husserlův; rozlišení anticipace ale patří Platónovi.) Celý sobor představ; otázka po ideji Evropy, znamená – právě dialog, střetávání minulého se současným.

¹²² R. BARBARAS, c.d.

¹²³ Václav ČERNÝ – Rio PREISNER, *O povaze naší kultury. Kultura bez konce*, Brno 1996.

¹²⁴ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, *Pěče o duši II*, s. 81.

Ani jeden princip neexistuje samostatně. Jakékoli mínění je nutno podrobovat reflexi (v nejširším slova smyslu – především sebereflexi, reflexi východiska poznání) a reflektování získá tvar míněním. Tím je otevřena cesta k myšlení. Ne definitivní zření, ale myšlení jako cesta. Na mínění je ale třeba dát pozor, jak neuzavřená je reflexe, tak mínění reflexní poznatek uzavírá. Dává definitivní podobu. Mínění se dostavuje samo jako výsledek reflexe. Snaha má být upřená k reflexi; mínění jsou vyhledávána jako zdroje inspirace – poskytují se jim hodnota a platnost v rámci pohybu, který jim dal vzniknout. Přednost patří sledování pohybu. Úsilí vytvářet teorie je silně podmíněno časem a okolnostmi.

Poznávání v nejširším smyslu je praxe (reflexe, skládání, reflexe atd.). Neprobíhá formou ustavičného přemýšlení, ale otevřeností vůči světu, který člověka vždy už nějak obklopuje a oslovuje. V tom vždy *už nějak* je skrytá "předreflexivnost" vnímání. To znamená, že člověk vstřebává určité představy dřív než o nich uvažuje.

V kontaktu s obsahy představ se utváří reflexe. Reflexe je nahlédnutí, vede k oněm obsahům a "vkládá je do závorek". Upřesňuje, poznává odkud přišly, obrací je atd. – reflexe má formující charakter. Skrze nahlédnutí (sebe) je možno poznat, co utvářelo jedince a následkem toho rozvrhnout *sebe* – vyjít ze znalosti formujících sil a napřít je směrem, který si jedinec určí sám. Ideál totální reflexe je *nasměrování k* maximu jasnosti (předpokládá horizonty). Cesta reflexe je *touha* po větší míře uvědomění...

Uvědomění – očištění, je moment pravdy. Základní směr "očišťování" vede od věděním bez sebekontroly, odstupu od sebe přes hledání pravdy (jednoty) jako abstraktní veličiny – pěstování sebekontroly jako samoučel; k objevování pravdy v konkrétních souvislostech. Odstup je předpoklad vidění (seberefektování otevírá východiska k nahlížení) a konstatovatelná pravda je vždy perspektivní (např. v rámci tělesnosti).

Uvědomění činí danost pochopitelnou, formuje jedince. Mezi pochopitelností a uvědoměním funguje napětí. Znalost daného a sebekontrola směřující k univerzalitě nese "dobré plody vědění", ale partikularita vědění – "titanismus" – je zdroj moderní vědy oddělené od života. Možnost jako důvod realizace. Smyslem je akumulace sil a prostředků. Věda je nástrojem společenských systémů. Efektivnost slouží k legitimizaci moci...

Důležitý je moment zodpovědnosti, který by vedl k sebekontrolě. Tlak situace si vynucuje zjednodušení vedoucí k potlačování bytí, je nutné balancovat na rovině společenské i osobní.

Předběžně lze říci, že dědictví Evropy spočívá v reflexi – zájmu o vhléd (zaujetím, angažovaností v nazírání). Náhled jakožto plod reflexe je podmíněný otevřeností ke světu – otevřenost je *reálný faktor dění* (podmínka zájmu obecně)¹²⁵.

Ideální faktory mají základním kritériem etické zaměření. Vymezují se jako (sociální) pole v protikladech vzmach – úpadek. Vzmach je směřování k "ideálnímu" (nést, jednat) – pohodlná tendence znamená úpadek. Artikulují se myšlenky – nést, jednat – ztrácet sebe. *Pramen ideálních faktorů* v protikladu vzmach-úpadek tvoří jádro vývoje. Ideální faktory mají vlastní dynamiku (směry *etického* vycházejí z určitých sociálních situací). Ideální faktory odhalují vztažné body k *sobě samému* – obecnost, čas a věčnost, zodpovědnost, závaznost (problematická) a svoboda jako sebeurčení – tedy cesta k němu!

Ideálno souvisí – s problémem "ušlechtilosti lidské duše" a možností "návratu" k sobě samému. Návratem se myslí cesta – dostředivá tendence, "péče o duši", starost o podstatné ve způsobu vyhledávání podstatného.

"Ale materiálně se velmi snadno může stát složkou ideového boje, ideologično se může pokoušet o zakrytí hlubokého úpadku." Může dojít k záměně kategorií vzmachu. Z toho ale vyplývá, že ideologická sféra nabývá váhy prostřednictvím morálních obsahů jako rozlišení – orientované nahlédnutí. Struktura reflexe-mínění ovlivňuje formou ideologických obsahů způsoby *tázání* člověka. Jeho předporozumění reflexím...! Otevřenost vede ze slepých uliček ideologie.

Patočka, na základě Barracloughovy analýzy¹²⁶, klade symptomy duchovního úpadku Evropy: ztráta evropských jazyků na úkor angličtiny a ruštiny, neschopnost artikulace původní myšlenky – jen kritika myšlenek 19. století, pokles významu malých národů, hledání jednotící myšlenky, mít "něco společného" ... (Teze jsou podmíněné dobou vzniku tj. 70. léta, nakolik jsou aktuální – přinejmenším poslední zůstalo. Mít něco společného je tendence druhé vlny post moderny. Ne trauma originality, ale něco jako společná komunikace – alespoň v umění; touha po sdílení-se¹²⁷

Patočka navštívil výstavu "Americké malířství po r. 1945" ve Valdštejnské jízdárně. O výstavě píše Ivan Martin Jirous – symboly: automatizace, řízení, kolosalita¹²⁸.

¹²⁵ Tamtéž, s. 85.

¹²⁶ Tamtéž, s. 87.

¹²⁷ M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2002.

¹²⁸ I. M. JIROUS, *Magorův zápisník*, s. 52-56.

Charakter rozkladu¹²⁹:

Metoda: fenomenologie – *odstup* od evropského fenoménu

Za hlavní princip v dějinách Evropy lze považovat nahlédnutí. Nahlédnutí umožnilo v dějinném kontextu vznik jednotlivých efektivních odvětví. Stalo se zdrojem uvědomělé péče o duši *sui generis* (o specifický druh péče – v jistém smyslu velmi odlišný od duchovních nauk východu, například), na druhé straně umožnilo člověku precizovat cíle (tj. eliminovat nepodstatné, mířit na bezprostřední účel).

Skrze hospodářské a společenské faktory se zakládá nahlédnutí jako *moc*. Moc je odvislá z vědomí celkové situace. Vychází z porozumění předpokladům – jak se chovat a jak nakládat s.... V tom významu je to věc morální (morální; jako obecně rozlišující mezi dobrým a zlým – rozhodování má strukturu: dobré a zlé je rozlišeno primárně z hlediska účelnosti, z hlediska společenského kontextu – předreflexivní danosti, např. z hlediska obecně vžitých náboženských představ a z hlediska osobní zkušenosti, odkud vede cesta k reflexivně pojatému nahlédnutí. Dobré a zlé je otázkou pravdivosti – sounáležitost s "vlastním údělem"¹³⁰, s bytím). Principy hospodářsko-sociální mají morální (existenciální) předpoklady zasazené v nahlédnutí. Moc je centrálním pojmem v uvažování o dějinách¹³¹. To podmiňuje prioritu politického faktoru¹³² a nutnost se veřejně angažovat (proti obecné manipulovatelnosti). Dobré a zlé zakládá možnost smyslu a hierarchie hodnot. Postavení v hierarchii je podmíněno činem ve směru *vzmach* – *úpadek*; složitější strukturou je zajištěnost – odevzdání se. Zajištěnost vychází z obecné tendence udržet stávající. Jedinci jednájí ve strachu ze ztráty; jednání je předpokladatelné, čehož využívají společenské systémy k manipulaci. Člověk plně odevzdaný činu, z hlediska náhledu, je méně ovlivnitelný (pokud jednájí je aktivní v "dívání" a pasivní v jednání). Smysl mocenského zápasu je ve hře tendencí *úpadek* – *vzmach* a je založen v oblasti individuálních přístupů.

Odkaz

Náhled jako dědictví Evropy spočívá ve vidění morálních vztahů *vzmachu* – *úpadku*. Ve schopnosti orientace na pozadí měnících se hospodářských a ekonomických sil. Jinak řečeno: člověk je někam vržen. V nastalých podmínkách je třeba vždy obhájit možnost svobody, která

¹²⁹ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 97.

¹³⁰ J. GROTOŃSKI, *Performer*, s. 102.

¹³¹ Srov. J. ŠAFARÍK, *Cestou k poslednímu*, Brno 1998.

¹³² J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 98.

je základem vzmachu – a zároveň odhalit možnosti jejího podryvání (systémem, strukturou moci). Odtud vychází pojetí dějin jako kolektivně-subjektivní události (v rozporu z objektivně-hospodářským vymezení)

"Mravní nahlédnutí" – morálka je sedimentací a kodifikací této zkušenosti nahlédnutí. Zabývá se vzestupem a pádem. Definuje "dobrý život" z hlediska jeho problematičnosti:

a/ stupňované uspokojování potřeb; b/ vystoupení proti "obecné nouzi", cesta proti tendencím společnosti – "snaha obrátit tíži společenského celku a uvést jej na cestu záchrany"¹³³. V tom ohledu stojí (v jádře evropské tradice) nahlédnutí jako projev odvahy. Předpokládaná znalost sil – je nutná k nahlédnutí i nahlédnutí ji otvírá. Odsud vychází nahlédnutí jako praxe – je to odhalování sil v jejich působnosti a hledání porozumění na základě nahlédnutého.

Nejde o poznatky, ale poznávání. Poznávání může být instinktivní nebo reflektované, zpravidla se obě varianty vyskytují zároveň. Moment mravního (už vědomě orientovaného) náhledu v základu možnosti spolubytí spočívá v dešifrování složek spol. celku. Síla – dosah náhledu – je podmíněná odvahou, možností (realizující se – protože možnosti se otevírají skrze jednání) a vůlí vzdorovat nebezpečí, jež musí být rozpoznáno jako nebezpečí života. Tím morální náhled dostane energii.

Angažovanost pramení z vědomí celku – vlastního "vřazení" do souvislostí -za účelem odstranit "klam osobnosti". Osobnost-duše (psýché) je složena z různých pohybů a napětí.

"Žádostivost se snaží ji celou strhnout do bezmezna, v tom ji někdy sekunduje, jindy a častěji překáží urážlivý sebecit, planoucí hněvem a energií proti všemu, co kazí jeho kruhy; ale nad vším dominuje nahlédnutí se svou silou distance..."¹³⁴)

Pseudohrdinství je důsledkem nedostatečného nahlédnutí, formou (latentní) žádostivost, nebo zraněného sebecitu.

Nahlédnutí je obtížné získat a udržovat. Patří bystrým, vytrvalým a neúnavným. Podléhá vlivům *nutkavého* v člověku. Nahlédnutí je založeno v tendenci /touze/; uskutečnění náhledu je nahlížení – náhled není jsoucno, lze ho realizovat teprve praxí.

Problematika náhledu je určená: a/ nutkavostí – (souborem konfúzních pohybů psýché, směřování jedince obecnými tendencemi, společenským tlakem apod.. Nahlédnutí si předem není si dost jasné; nedokáže *obecně* rozlišit –

b/ těžko se rozlišuje míra nahlédnutí od nerozumného mínění.

¹³³ Tamtéž, s. 99.

¹³⁴ J. PATOČKA, *O duši u Platóna*, s. 76.

c/ Jedinec žije v neustálém rozhovoru (Ivan Vyskočil), který bez předběžné tematizace hrozí otřást čímkoli; ohrožuje jedince i jinak v základu celistvosti (samomluva, vyvázání jedince z tělesnosti - základní psychofyzické reality; od zdroje jednání a rozvrhování).

Nahlédnutí je odvážný čin¹³⁵.

Proto je zbaveno skepse (o nahlédnutí), ale je skeptické ke všemu – definuje dynamiku příslušného životního postoje a mravní jádro sebe sama. Je v základu etického postoje.

Společenské katastrofy působí jako akcent k individualitě, zkouška a možnost nahlédnutí pod ořesenou danost. Pro Patočku je účel katastrofy v možnosti hledat nové formy soužití (sociální zřetel). Účel je individuální – pramení ve schopnosti jedince rozpoznat situaci a jednat – ne rozebírat katastrofy obecně.

V základnější rovině je skrytý přístup: možnost hledat nové formy..., vychází z jiné podstatnější roviny možnosti. Základy možnosti jsou položeny v mýtu.

Mýtus a porozumění

Ve starší podobě (mýtus preliterární) zachycoval celkové porozumění, souvislost života. Vznik písma vedl k aktualizaci skutečností, odosobnění (obecné vlastnictví) a idealizaci. Jedinec vstoupil na práh distance od světa; šíře zobrazení a čas (strávený čtením) se proměnil ve druh prostoru. Člověk se pozvolna odcizuje ze světa. V kontextu zkušenosti písma je možné vidět první nesmělé otázky po údělu člověka. Otázky, předem zodpovězené, ukazují jistou nesamozřejmost.

V mýtu je vědomí smrti nejen důsledek, ale i vina a podíl na božském. S vědomím o dobru a zlu Adam pochybil danost – nabyt jistoty o čase a jeho užívání tváří smrti. V mýtu o Oidipovi je představeno dvojí vědění – luštění hádanek ("světlo", mechanika, vynalézavost) a pravda o Oidipovi ("tma", problém založení, otázka identity, tzn. východisko poznání). Pravda, ("která se jako temný podíl skryla způsobem, jež nutil k odkrytí"¹³⁶) ústí do vědomí, že jedinec sám je podřízen "něčemu vyššímu". Poučením je: člověk ve světě realizuje dvojí stránku vědění – údajné vědění – zdání a prohlédnuté zdání – pravdu.

To je poučení mýtu. Mýtus takovou pravdu předpokládá. Postavení moderního člověka odpovídá spíš hře v šachy; jedinec si uvědomuje vlastní zmatení /zdání/ – hraje na obou stranách šachovnice a zjevení jeho zmatení není nic než rozdíl mezi dvěma fázemi jeho

¹³⁵ TÝŽ, *Evropa a doba poevropská*, s. 100.

¹³⁶ Tamtéž, s. 103.

bludné pouti. (Odsud pramení důležitý moment zdvojení – zdvojené já, zdroj dialogu...horizonty unikajícího bytí)

Vědomí je pro Patočku tím, "co bohové nebo bůh chtěli člověku upřít"¹³⁷...

V tom je smysl porážky člověka – nemožnosti dosáhnout definitivy. V perspektivě mýtu mu postavení otevírá možnost setřásat zavádějící a skrze očistu vede k "vykoupení z viny".

Změnu paradigmatu – nový horizont přináší Hérakleitos. V jádru veškerenstva je logos. Je dialektický – neustále v předstihu, pojímá rozpory; Tendence logos jsou jednota, celek, smysl. Celek obsahuje v sobě též ne-smysl (negativní rozměr, potenciální svobodu). V přesahu smyslu do nesmyslu (ve zlomu) se pohybuje člověk.

Vystupuje jako zdvojený. Sám proti sobě (se sebou) hraje na odhalování; vede dialog. Tím dostává nový klíč k univerzu. Umožňuje vyslovit otázku: "kdo jsem?" (a odpověď očekává sám od sebe; ale v jiné formě a roli. Jedinec se naučil mít odstup od "já", a proto získal respekt před výmluvným mlčením v základu života¹³⁸ před svědomím, "tajemstvím"...

Odstup od sebe znamená dialogický vztah – poměr daného, partikulárního k celku. Omezený horizont, který je v jistém smyslu "bezprávím", už není legalizován bezproblémovým přístupem k celku. Člověk je vyzván k odpovědnosti za schopnost přenést se nad sebe. Získat odstup znamená vystoupit ze sebe a zůstat svůj. Nutnost naučit se žít v podstatném vztahu k možnosti přesahu. Směřování k celku prakticky znamená objevit v sobě rozměr celku. Patočka mluví o božském rozměru lidství.¹³⁹ Božské je v kontextu helénského myšlení – tam svět byl plný bohů. Skutečnost se skládala z mnohosti realit a předpokladem existence ve světě je úcta k projevům těch realit. Člověk byl veden k otevřenosti projevům skutečnosti – odkud např. Nietzsche odvozuje zvláštní citlivost antického umění. (Skutečnost má mnoho podob, svět je výzvou k poznávání.)

Tento nový stav je svého druhu opakování mýtů na vyšší úrovni: jedinec se odhodlal k rozlišování dobra a zla; má přístup k vlastnímu bytí, jistým způsobem k přípravě okolností svého života. Stojí v danosti, ale danost vydá obsah své skutečnosti, pokud se nebere jako to, zač se vydává; Člověk je pozván, aby rozlišoval ("to partikulární"), ale určující je vztah k celku. Celek není druhá danost, analogie lidského jsoucna – celek je kontext a pohyb.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ M. HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 2002.

¹³⁹ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 104.

Tak se kráčí od jedné bezprostřednosti ke druhé. Způsobem kladení bezprostřednosti se utváří cesta, která je nějak v základu propojená. Poznávání základu bude smyslem putování. V té rovině je možné hledat cíl (nebo poslání) filozofie– nahlédnutí.

atomistika a nauka o idejích

Současné předpoklady filosofické otázky hledá Patočka v osvícenství. Osvícení vytváří předpoklad otázky. Je strženo logikou dne (jasnosti), pozitivních odpovědí – z toho plyne nebojí se ptát. Problematizovat a chápat, uchopovat, v čemž je také slabina. Pro hledání podstaty filozofického myšlení je třeba podstoupit radikálnější časový posun –

Sláva jedince a (myšlenka) přežití *pro druhé* (uznávaná forma nesmrtnosti) spojila občany polis (a vytvořila nárok). V jádru odkázanosti znělo varování před samotou. Trestem zaslepenosti. Tendence k osobní slávě a blahobytu se střetla s "bytím pro druhé". Bytí pro druhé se zakládá v osobní rovině; tendence k blahobytu mají v situaci rozvoje výraznější preference. Rozklad "kultury obce" kulminoval vítězstvím "průměrnosti". Do té situace vstoupil Sókratés; původním způsobem vrátil slávu do souvislosti vzájemné odkázanosti.

O něco později Platón zapsal podivuhodný Sókratův apel v oběti života – pro... (druhé a pro sebe – tedy souvislost sebe s pravdou). Nesmrtnost má dvojí podobu – jednak v tradici, jednak v okamžiku "bezvýhradné přítomnosti". Působí to trochu jako trik. Fakt je, že Sókratovi soudci jsou mrtví jako Sókratés. Je třeba mít vědomí hodnoty života a jednání. Hodnota, je něco složitého. Utváří se v jedinci, ale má obecnější (obecnou) platnost. Hodnota je hodnotou pouze, když se realizuje – pak je odkrývána. Života má smysl pokud je realizován (prvotně v rámci účelu). V tom kontextu realizace vyznívá Sókratův čin (půda filozofického vzestupu). Bezvýhradná přítomnost jde k základu života a těla, je svrchovanou praxí.

V té době vznikla teorie (atomisté).

"Budovala se lešení – není-li možné jít k základu teď, postaví se konstrukce". Zajištěné argumenty reflektovaného bytí; Zenon: "Nelze obsáhnout bytí. Kdybychom chtěli myslet počátek-museli bychom najít nemyslitelné nejsoucí. Z toho plyne, že bytí je chápatelné jako nezrozené." (Dost podstatná příčka antického lešení.) Svět nelze obejmout obsahově; jest. Negace je nitrosvětská záležitost ("operace"), kterou nelze aplikovat na bytí a svět v celku. Jedinec se pohybuje v negacích, ale sám pohyb je směřování (odněkud někam).

Odkud a kam jde pohyb? Neukazuje se skutečnost jako shluk fantómů? Ve světě, kde žijí bohové – působí samostatné skutečnosti – realita oslovuje přímo. (Každý strom, zvíře...má zcela individuální hodnotu – přítomnost, souběh obecného a subjektivního). Do toho vstupuje

matematika: dynamické vidění vztahů, hledání podstaty v mnohosti světa; za podmínky nivelizace jsoucího (matematická idealizace), zjednodušení – odstranění přítomnosti jsoucna, omezení časové dimenze na minulost.

Ziskem bylo poznání, které příjemce zaplatil odcizením¹⁴⁰. Původní přístup matematiky počítá s akceptováním nepoddajnosti světa – jeho časových dimenzí. Odhalování jevů je způsob pobytu člověka. Má dvě složky – zdání, ve kterém jest (výslovně) a v bytí, které zdůvodňováním (soteriologickým, zachraňujícím – existenciálním způsobem) klade: tento pobyt je dynamický.

Patočka odhaluje –společné kořeny Platona a atomistů¹⁴¹ – Demokrita:

Atomista podobně jako zastávce Platona směřují k celku. Zaujímá se postoj, který nehledá oprávnění u druhých a je zaměřený přímo na jsoucno. Prostřednictvím geometrického prostoru-prázdnoty vymezuje jádro jsoucna jako to pozitivní, co přesahuje geometrično. Pro Démokrita *jest* pouze to, co klade odpor – jedná, je v čase.

Utváří se filozofie k střízlivosti, zároveň směřuje k božskému (nepomíjivému). Geometrie staví na vědomí pomíjivosti věcí, obrat do oblasti pravého bytí znamená unik ze světa kompromitace. / "ale kdo něco dělá vždycky se ušpiní" - /. Faktický přínos geometrie spočívá v oblasti poznání – zakládání "čisté teorie", v možnosti poznání sil. Náhled situace je první předpoklad Platónovy "péče o duši".

Péče o duši

Sókratovské daimonion¹⁴² jsou božstva, božská ochrana, které se dostává filozofujícímu. "Filosof" jedná proti zaslepení, tím se mu dostává ochrany. Opět vystoupí souvislost: praxe a důsledek, nedělitelná součást procesu. Ochranu dostává, protože bojuje – dostává jakoby "ne odjinud", ale v rámci jednání, vlastním ujasňováním. Stálou otázkou, "vynalézáním řeči", tj. ochotou odpovídat a otevřeností tomu, co je naléhavé, pečuje o duši. Péče o duši je zaměřená na "duši" vlastní, zároveň na "duši obce". Veřejné není oddělitelné od soukromého. Člověk vystupuje do veřejného sektoru, aby ospravedlnil, upevnil, v kontaktu s druhým otevřel a potvrdil to vlastní.

Smrt Sokrata znamená, že soudci mají představu o "pravém" náhledu. Náhled implikuje odmítnutí polis založené v tradici a mínění. Tradice a mínění vychází z minulé

¹⁴⁰ J. PATOČKA, *Faustovská legenda včera a dnes. Nad románem Thomase Manna Doktor Faustus*, in: Daniel Vojtěch – Ivan Chvatík (edd.), Praha 2004, s. 105-119.

¹⁴¹ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 119.

¹⁴² TÝŽ, *Sókratés*, in: Cajthaml, Martin - Girgenti, Giuseppe (edd.), *Socrate*, Milano 1999, s. 471-472.

časové dimenze. Tradice je to dané, má smysl v souvislostech vzniku. S každou generací (změnou náhledu) je třeba tradici aktualizovat. Vyjmout podstatné a vysvětlit. Zasadit do souvislostí. *Mínění* je založeno na rozlišení dobré a špatné "pro mě...". Nevychází z náhledu, ale z logické operace. Rozlišení dobré a zlé posiluje tendenci manipulovat, jednat pro dobré, proti zlému, přičemž obě kategorie nejsou přesně tematizované a korespondují s osobním prospěchem. Odsud vedou dvě cesty – buď se změní obec (třeba jen, že proroka nechá), nebo Sokrates "musí zemřít". Péče o duši je smrtí polis jako ideálního státu, východiska; takový mohl být dokud náhled předcházela mínění a tradice byla dynamická. Mezi starým a novým "životem nebude smíru".¹⁴³

Péče o duši u Platóna

Tázání samo nepřivede člověka k podstatné integritě. "Božské" – dostředivá tendence, se projeví jako požadavek pravdy, který se neustále aktualizuje. Vědomí požadavku (touha) je podstatnou tendencí, směřuje k struktuře duše a ovlivňuje ji. Požadavek pravdy se realizuje veřejně, adekvátním jednáním (vlastní souvislosti s...); je to vědomí politické, veřejné. Základní tendence jde dovnitř, k individu – touha; jednání má své pro..., vlastní účel v rovině osobní. Cesta k individualitě, ale vede v konfrontaci. Požadavek pravdy se (opět "sám od sebe") použije k usvědčení těch, kteří "určitým" věděním vládnou, tzn. odmítli nejistotu dynamického charakteru poznání-k-jednání a v rámci nároku systémové efektivity je nahradili ustáleným souborem poznatků. Tento soubor funguje, ale jeho *relativnost* musí být obecně akceptovatelná, jinak ohrožuje základ systému na jedné straně (nedostatek mechanismů vnitřní obnovy), na druhé rozšíření systémových nároků (vnější prostředky na podporu ohroženého systému) má za následek nekompetenci v jednání jeho představitelů (faktické rozšíření kompetencí, které neodpovídá původní funkci v systému). Podstatné myšlení vede k jednání, které utváří nejvlastnější já. "Já" je základem jednání – "bytí ve společnosti". Tady často dochází k záměně, společnost definuje jedince a jedinec tomu uvěří. Odtud je možno sledovat linii pocitu odcizení zhruba do 19. století.

Myšlení, hledání pravdy ("uskutečňování požadavku aktualizace"), je jednání kde "duše působí na duši", tzn. má introvertní tendenci a je obsahově pozitivní (kopíruje pohyb bytí), a v

¹⁴³ TÝŽ, *Evropa a doba poevropská*, s. 125; srov. I. CHVATÍK, *Náboženství nebo politika? K Patočkově pojmu dějinného jednání*, CTS-05-11.

důsledku formuje charakter jedince. Do protikladu myšlení se staví emoce a žádost, které mohou být v ohledu pravdivosti zavádějící. Duše se formuje pozitivním jednáním, konkrétním myšlením, ztrácí tvar v emoci a žádostech. Na druhou stranu emoce a žádosti tvoří materiál myšlení, bez nich by bylo suché.

"Myšlení je orgán stupňování bytí duše", tedy i zvyšování citlivosti jedince k podnětům a prostředek emoční stability. "Duši (v celku souvislostí člověka na zemi) je možno rozumět, jen pokud se o ni pečuje."¹⁴⁴. Péče probíhá formou rozhovoru (uvnitř duše). Podstatná je předběžná tematizace (zakotvená v usilování, "touze") a disciplinovanost. V rozhovoru neexistuje pozitivní závěr. Jen skutečnosti odhalené průběžně – mají význam v kontextu. Předchůdná jistota v určitelnost něčeho a vázanost poznatku na situaci vytváří zdroj problematizace. Jistota ji motivuje – pokud současné je špatné, existuje možnost odhalit lepší, vázanost k situaci problematizování dělá smysluplným. Problematizace je ochota kdykoli zpochybnit dané; znovu formovat vědomí. Usilování a touha poukazuje k negativní dimenzi uvnitř jsoucna. Je to okolnost, že jednání se jeví vždy jednostranné a úkolem poznávajícího je unést právě jednostrannost. Najít "optimální jednostrannost" – variantu osobní, zároveň obecnou, za níž jedinec ponese zodpovědnost.

Postavení hledače má v sobě jednotu, která spočívá v jeho nejistotě. Jedinec udělal to nejlepší, co mohl; což není útěcha – ale konstatování jisté situace. "Útěcha" nastoupí, pokud se opustí relativní jednání a odpovědnost, která znamená jednat tam, kam se jednající dostal. Když jedinec předchozí a omezené rozhodnutí omlouvá a chyby hledá v okolnostech. Člověk hledající je obrněn proti rozporu a jeho duševním následkům – dokud nezastaví jednání. Akcent jednání nepožaduje horečnou aktivitu, jednání je vnitřní vědomý pohyb, stálá přítomnost v situaci (srov. "Performer").

Druhou složkou pohybu *jednání* – *odhalování pravdy* je "epoché", zadržení soudu, odstup; "Epoché" je základ perspektivy situace v rámci horizontu. Odstup tematizuje zkušenost jako předběžná nahlédnutí. Vytváří konstrukci, která je nosná. Jinými slovy teorie nachází opodstatnění prostřednictvím (Husserlova) principu "epoché". V horizontech se umožňuje vzestupný pohyb, který je fundován v prostředí nejistoty. Člověk *jest* v předběhu – u cíle, v tom je smysl "touhy". Vytváří naladění pro cestu. Jedinec je *sebou*, pokud duše (souběh pohybů) má pevný tvar, postupuje strategicky, "měřítko pro vlastní bytí, jež si duše sama dala: je to jednotu, trvalost přesnost [...]"¹⁴⁵.

¹⁴⁴ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 126.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 128.

Teorie

Geometrický model umožňuje toto schéma:

duše (jako bytí) se nějak rozvrhuje, připravuje si pevný tvar, popř. neurčitost. Pohyb v obou směrech má duše v moci, tvoří její základní možnost (srovnání možnost a tělesnost). Duše je u zdroje "prvotního a veškerého pohybu. Stává se něčím obecným – náleží nebi..."¹⁴⁶ Definovaná rozvrhem, určená v rozpětí jednota-rozpadlost je tím, co sebe samo určuje v svém bytí. *Stupňování* bytí duše je teoretickým smyslem "péče o duši" – teoretickým ve významu schématu. Je předběžné, určuje "úběžník" jednání a zasahuje do oblasti budoucího, fixuje přítomné (jako "silnou přítomnost" – korelát času a těla). Posledním úběžníkem je dobro, bod. Stupňování jako pohyb je klíčový moment teorie jednání. Odsud se odvíjí možnost opustit teorii (respektive ji nechat být) a vyzdvihnout (opět antický – Platónův) aspekt *zřeknutí se* nároku na pravdu, který je vložen do základu nauky o idejích¹⁴⁷. Nauka-systém utváří *předpoklady* poznání radikální očištěnou přítomnosti – náhled vyžaduje korelaci v určité míře zatemnění¹⁴⁸.

Na jedné straně je třeba věci pojmenovávat přesně (teoreticky), na druhé se jeví existovat v nepřesnostech. Nabízí se souvislost umění jako zvláštní "normalizovaný" druh jevení existujícího. Situace (života) je záležitostí divadla – vyžaduje se teoretické vidění "dramatické situace", analýza. Skutečnosti je třeba označovat přesně, aby informace byla sdělná, postihovala realitu-horizont; byla rozvinutím horizontu. Život v *běžném* fungování je "svinutý" – události se dějí nepřesně, ale tendence jsou abstraktně patrné. Bytí nemá princip sdělnosti; je skryté, skrývá se i před nositelem. Kdo chce objevit pohyb bytí je nucen jednání "rozvíjet". Činit bytí viditelným¹⁴⁹ – jedná svého druhu "herecky" – srov. performance.

Obec a konflikt

Rozvíjené jednání, duch akce –a určitá "naladěnost" (touha poznávat atd.) obnáší prvek anarchie – usvědčuje naivitu, rozbíjí schémata. Chce jasnost, proto "jasné" odmítá. Filozof, nikoli společenská role, ale v původním významu "vášnivý hledač pravdy", se *musí* jevit jako zloduch. Podkopává sebejistotu představených obce, i když mlčí – jednáním: tím, že a jak jest

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 131.

¹⁴⁷ Nauka nebyla systematizovaná, a to je její základ – vyznění nesystematizovat.

¹⁴⁸ M. HEIDEGGER, *O pravdě a Bytí*, Praha 1993.

¹⁴⁹ J. VOSTRÝ, *Režie je umění*, Praha 2001.

demonstruje odlišnost. Podrývá základy modelového schématu "společenský výklad světa". "Dokonce i tím, že uplatňuje své občanské právo na svobodnou činnost ve svém volnu, napadá tedy obec, a ta se domnívá, že se jenom brání, když tuto suchou větev odřízne."¹⁵⁰

Do té anarchie vnáší pořádek na základě vlastní disciplíny – uspořádané duše:

Teorie ukáže srovnání duše a obce (uspořádání, geometrie vztahů mezi veličinami). Modelovým příkladem je obec u Platóna. Tam jsou řemeslníci, vojáci a filozofové. Na struktuře vztahů v obci se poznává fungování duše. V obci vládne hierarchický princip, protichůdné síly vytvářejí tenze. Tenze jsou kanalizovány funkcemi – každá síla má účel – vzájemně se harmonují. Rozvržení sil dává prostor základním možnostem obce. Funkce umožňují výměnu pomoci. Implikují povinnost činit v souladu s postavením. V obci existuje sklon k neomezenému růstu. Nárůst (nově vzniklých) vztahů vede k zmatení v uspořádanosti výkonů.

Vládnoucí vrstva, která patří do oboru obecného chce také vlastnit zlato a podílet se na soukromém. Vrstva výdělečně činná "(která nemůže mít porozumění pro věci obecné, jelikož je zaujata toliko sebou) chce mít podíl na roli válečníků a také odpovědnosti."¹⁵¹ (Nebezpečí rozrůstajících se řemeslníků – duše viděl Popper u Platóna na základě historických souvislostí. Platón byl aristokrat, zažil občanskou válku a neměl rád lůzu¹⁵²). Aplikace na duši (zatím v náznaku): složka schopná náhledu a odpovědnosti je potlačena neomezeným růstem. Živočišné pohyby "mít", "cítit" (jako vyhledávat pocity) mají sklon ovládat. Individuální péče o duši se zpětně promítá do obce; základ – "konstrukce státu spravedlnosti a výchovy".

Obec má jasné uspořádání, to znamená, že vládnoucí skutečně vládou. Garancí obce jsou strážci. Bojovníci – vzdělanci, duchovně neustávají v pohybu, jsou připraveni zemřít v každém okamžiku ("neustále na bitevním poli"). Angažují se ("přátelství k vlastním, se zlobou k nepříteli"). Jejich odvaha spočívá "ve sféře udatnosti předního voje a nikoli převážně ve školních škamnách bez nasazení vlastní osoby"¹⁵³. Odvaha je zaměřena dovnitř, k vlastní disciplinaci – bdělosti nad sebou. Charakteristickým znakem je schopnost změnit náhled (nahlížet ve vlastním smyslu).

¹⁵⁰ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 132.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 135.

¹⁵² K. R. POPPER, *Otevřená společnost a její nepřítelé I. Uhranutí Platónem*, Praha 1994.

¹⁵³ J. PATOČKA, *Evropa a doba poevropská*, s. 136.

Shrnutí

Náhled odhaluje na společenské úrovni, co obec je a kam směřuje.

Výchova je vědomě neustálý pohyb duše; probíhá samovolně, vyžaduje připravit podmínky. Směřuje proti překážkám – uvnitř, vně (sociální oblast). "Duchovní člověk" jednáním usiluje o poznání celku. "Vnitřní ustrojení těchto lidí je vlastní problém státu" (míra jejich angažovanosti, schopnost náhledu angažovaných). Náhled podmiňuje pohyb duše, kterým se (sama) dává do pohybu. Ukazuje duši jako bytí. Péči o duši se zakládá možnost starat se o sebe, smysluplně vést život.

Duše je cosi teoretického, odhaluje tendence jako síly – složky. Jedná podle určitých schémat. Má moc nad svým pohybem. "Je zdrojem veškerého pohybu – je kosmologicky vázaná k nebi" (úběžníku). Duše je to, co samo sebe určuje ve svém bytí. Duše je prostředník mezi člověkem (jsouncem) a jeho bytím. Duše ospravedlňuje rozlišení na dobro a zlo. Dobro stupňuje bytí ve směru vnitřní pravdivosti. Stejně jako duše i práce filosofa musí setrvat v pohybu¹⁵⁴.

Výchova

Výchova "duchovních lidí" vede ke středu (místu nahlédnutí, pozorování), kolem kterého se pohybuje obec. To znamená má dostředivou tendenci, ve středu stojí "člověk uvnitř člověka". Je to návrat člověka k sobě samému. Ze středu vychází odvaha. Být ve středu znamená "vyváženost" – orientaci na celek.

Výchova "občánků" se uskutečňuje pohádkami. "Básnické porozumění světu se promítá do pohádky. Nová obec vyžaduje nové pohádky (nový mýtus a nové básnictví). To největší, náboženství dobra, [...] se rozvíjí v dětských pohádkách, v první duchovní potravě."¹⁵⁵ Špatné pohádky (jakož i náboženské představy...) vedou k špatnému založení duše. Mluví se o trestání, heroismu atd., ale svět je dílo dobra o sobě. Každý detail se promítá do celku společnosti – základem obce je péče o nejmenší. Dobré pohádky přenášejí rytmus a zvuk. Forma je přenos "kolektivní" zkušenosti. Formace. Druhou stránkou je gymnastika. Služba tělu k prospěchu duše. Nedostatek formace v nejtělejší věku působí "změkčilé zdravotnictví a přebujelé soudnictví".

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 132.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 137.

"Pro duchovního člověka nejsou nahlédnutí a čin dvě rozdílné věci". Je to odvaha přezkoumávat sebe... Z té oblasti-založení přichází *soudce*. Soudce je neustále v napětí mezi "přátelskou náklonností" a rozumem, filosofií, nestranností, náhledem, mezi lidskostí a nenávisť proti všem. Člověk je v ohrožení intelektualizace, balancuje po hraně inspirace a rozvržení, otevřenosti a stability. Jde o to výchovou připravit podmínky pro budoucí přítomnost. Výchova je nakonec samostatným osvojováním – samopohybem duše; podmínky umožní zformovat udatného člověka (ve směru individuálním i společenském).

Soudce je regulátor výchovy (má předobraz "dobro v duši", směřování). Nahlíží ideu; poznal zlo, jehož původ je v úpadkové tendenci lidské přirozenosti¹⁵⁶. Soudce prošel těžkými zkouškami, které opevňují duši. Pravý konflikt v obci vzniká ze srdnatosti, vznětlivosti – prudkého vertikálního pohybu všech složek obce (duše, tj. vášně, touha po slávě, osobitosti...). Změť pohybů je něco silného a energetického, čemu je možno se vystavovat. Je u základu cítění sebe sama; poznání citu, jež se brání. Vzniká síla, která soustředí celou existenci; nebo konflikt rozloží duši-obec zevnitř (zánik obce-rozklad duše začíná zevnitř).

V obci je dvojí výchova. Institucionální výchova strážců: *nárok* - zřeknutí se bohatství, vlastnictví, požitku a fyzického pokračování v potomstvu. Podmínkou je odevzdanost, "bezpodmínečný obrat" (rozhodnutí k sebekontrolě, kázni; bojovník je dokonalý usilováním). Představuje (v rámci teorie "funguje") jako *vzor* pro nižší složku (aby napodobila přístup, akceptovala funkci bezvýhradně). Metanoia – bezpodmínečný obrat, rozhodnutí dát svému bytí řád – (tj. hledat podstatu řádu a naplňovat ji bytím) "ukáže podstatnou (jducí k podstatě) reflexi konečných bytostí na nekonečné cestě". Výchova – motivace – povzbuzuje ducha, srdnatost a vznětlivost. Je zklidněna "zpěvem" – múzami, aniž zmalátní. V tom je základ duchovní distance i zasazení se.

Sebeurčení

Duše je počátkem pohybu sebeurčování, a jen z pohybu je pochopitelná. (Pohyb duše určuje pohyb bytí, v tom je zakotvený řád – je analogický řádu univerza, duše má kosmologický rozměr – tak je to u Platóna a Patočka to zdůrazňuje.¹⁵⁷) Struktura duše, její momenty odpovídají skladbě (ideálního) státu. Skrze duši lze pochopit netělesné bytí (ve smyslu nefyzické). Pohyb duše odkrývá bytí; myslící sebeurčování reflexe uvádí do říše "důvodů a

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 139.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 143.

původů" – tedy řádu věcí. K duši vede cesta přes "neměnné jednotky" (vymezené z proměnlivosti světa). "Neměnné" – v řádu sil je za realitou, jak se jeví. Vyžaduje překonání povrchního názoru; ulpívání (v nahodilých) detailech. Je vstupem na půdu komplikované, ale průhledně komponované struktury důvodů a příčin.

Poznání základních důvodů odhalí duši, v jejím reálném směřování. Skrze duši jedinec proniká k bytí, umožňuje ho v celistvosti. K fundamentálním příčinám vede cesta *proti* obecnému trendu reality, věčnosti. Tento rozpor je obsažen v realitě samé, duše to rozvíjí; zároveň se tím na realitu, věčnost váže (poznává jednotlivé, projev tendencí). Musí unést *vlastní* realitu a fakt smrti. "Uvítá smrt ve svém životě a učiní z ní vehikulum sebeporozumění¹⁵⁸. (Smrt jako fenomén operuje s celistvostí – srov. Grotowski: umění jako vehikulum¹⁵⁹). Tento protitah lze z reality interpretovat jako reakci proti času a proti zániku. Realizuje se organickým přijetím zániku do přítomnosti. Z ohrožení se stane moment, zdroj síly. Základní osten reality, ohrožení se transformuje na pohyb pravdy. Skrze realitu prostupuje pravda, neovlivňuje dění na základě reálné síly, protože není založená ve sféře "reality", přesahuje mezní skutečnost.

Objev pravdy-vyvázení z daného, nutného, společenského... znamená životní obrat. Výstup z moci reality je projev jedince, který nelpí na životě – poznal ve smrti obecnou tendenci reality k nicotě a znicotnění. Pochopený život směřuje k extrémní aktualizaci možností. Odpovědnou (odpovědnou ve smyslu "návrat zpátky do jeskyně" – Platón) reakcí je vztah distance a zároveň zodpovědnosti vůči realitě.

Tělesnost; tělesný život ve věcech, v touze a bolesti je zdroj úpadkových tendencí. Zbavit se jich je možné jen s životem celým. Existuje-li nezávislost na všem (smysl péče o duši) – "absolutní svoboda", je třeba ji hledat na hranici smrt-bytí. "Proto filosof usiluje o nesmrtelnou duši". Naladění svobody vede k osvobození od reálna, od obsahu světa – má negativní rozměr (osvobodit od), ale je orientováno k bytí; na hranici reálna je pozitivní i negativní zároveň.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 144.

¹⁵⁹ J. GROTOWSKI, *Od divadelního souboru k umění jako vehikulu*, Svět a divadlo 3, 1999, s. 92-101.

¹⁶⁰ "Důkazy nesmrtelnosti" vycházejí ze sepětí reálného (duše, organizující princip) s nereálným (bytí). "Není žádné nejsoucno, je tím, co jest... co nás již před zrozením určuje." Existuje-li to určující, jde o komponentu v oblasti bytí (pohybu), má základní vztah k duši – působí a prostupuje duši.

Co je dobré?

Neměnné je komponenta spjatá s "dobrem", úběžníkem. "Dobro" jako teoretický bod je ukotven v neměnnosti. V tom spočívá jeho nenahodilost, nelibovolnost. Dobro je základní souvislost duše; subjektu a jeho rozvrhování se. V neměnnosti se zjevuje jako "pravda". Jevění má vlastnost, že vždy zjevuje "někomu", pro jednajícího, ten jedná podle náhledu orientovaného k pravdě. Náhled nese odpovídající faktor neporozumění. Jednání dostává smysl na základě náhledu pravdy. Náhled pravdy se uskutečňuje jednáním. Pravda je zachytitelná jako bytí v pravdě. Diference pravdivé-nepravdivé jako dobré-nedobré odpovídá stupni angažovanosti bytí na vlastním údělu. Záměnou pravda jako věc, disponovatelné jsoucno, je struktura "nepomíjivé – pravda – smysl – dobro" ukotvená, statická.

V dřívějších (antických)¹⁶¹ představách bylo bytí duše vždy jen *pro* druhé – posmrtně (duch se zjevil, aby jednal, sdělil; předek žil ve vzpomínkách.). Z geometrie vyšla možnost úběžníku a statické struktury. U Platóna je duše poprvé sama pro sebe. Nalezla podstatnou možnost vlastního života – (vnitřní jednání, růst...). Člověk se stal niterným. Niternost je dynamická, vyváří ji pohyby duše; původně ty, které produkuje; působí vrhání se do světa, chápání se věcí... Následkem odhalení základní nedostatečnosti atd., je odkrývaná otázka jak žít. Lidský život jako mýtus dostal novou podobu – podobu cesty.

Teorie se potká s praxí v křesťanství. Vychází se ze srovnání Ježíšova imoralismu a Pavlovy morálka¹⁶².

Imoralismus je zpochybnění jakéhokoli platného řádu. Fundamentem Ježíšova poselství je spojení Boha s člověkem. Věčný život je zakoušen jako "stav srdce" (Antikrist). Ježíš působí jako svobodný duch. Jedinec, který žije ve věčnosti; jehož smrt je proto logickým vyústěním života (setkáním času věcí s radikálním překročením horizontu). Ježíš nezakrývá paradoxní charakter skutečnosti. V tom ohledu Ježíš zemřel, aby spasil svět, protože "ukázal, jak je třeba žít"¹⁶³. Zakladatelem křesťanského hnutí je apoštol Pavel. Symbolizuje tendenci v chápání. Neschopnost unést spojení věčnost a smrti. Spojit v jedno existenci jde jenom individuálně.

Historicky se akcentuje myšlenka zmrtvýchvstání a vzkříšení jako událost. Smrt přestává fungovat jako výzva ke "zbožštění života" – k autenticitě, *tady* a *ted'* prožívané

¹⁶¹ Srov. dynamický charakter mesiášství, Ježíš je mesiáš protože "koná spásu", ne proto, že od narození je spasitel. Milan MACHOVEC, *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003.

¹⁶² P. KOUBA, *Nietzsche*, Praha 2006.

¹⁶³ Srov. M. MACHOVEC, *Ježíš pro moderního člověka*.

věčnosti. Smrt se překonává, je předpokládanou událostí ("ono se stane"). "Pavlovi život vykupitele nebyl v zásadě k ničemu potřeboval smrt na kříži a ještě něco navíc..."¹⁶⁴

Situace

/filosofický exkurz/

Filosofické zamyšlení je *vnitřním jednáním*, odkrývá situaci; Vědomí situace je buď naivní a uvědomělé. Uvědoměním se mění situace - neznamena, že k lepšímu. Reflexe, kritika dělá ze situace "bludu" nebo "polobludu" situaci prosvícenou.

Situace a situovanost: situace vždy vyzývá k postoji! (etos) "Je ovšem důležitá věc, že člověk je v podstatě vždycky v zoufalé situaci. Člověk je přece bytost angažovaná v dobrodružství, které v určitém smyslu nemůže nikdy skončit dobře. Jsme součástí procesu (neosobního)"¹⁶⁵, který má sestupnou tendenci. Všechny své možnosti proti sestupu čerpá jedinec z univerza, která upadá. Je součástí univerza v energetickém descendu¹⁶⁶, - to je obecná komponenta situace člověka. Všechny pokusy jsou vlastně zadržovaným úpadkem stacionární formou nevratného pochodu: věčnost – nevěčnost.

Konkrétní situace se mění, když je uvědomělá. Jedinec je součástí obecného pochodu jako individuální situace. Situace je vždy celková. Referovat o vlastní situaci znamená referovat o stavu lidstva určité doby a pohybu tendencí, jež utvářejí jednotlivce – proto tzv. "nesituační pravdy" (metafyzické) jsou abstrakce z konkrétní lidské situace. Součástí situace je otevřenost k budoucí..., nelze je objektivně konstruovat ve stylu přírodních věd. (Na druhou stranu "dramatická situace", konstrukce, je polem činoherního divadla a záležitostí filmové reflexe – Tarkovskij atd. – poznámky o Rublevovi, Rublev není historická rekonstrukce, je to moderní člověk, intelektuál, v situaci nějak vyhocené – minulostí, reáliemi atd. – ale v odkazu na přítomnou situaci autora.)

Situace, kromě základních tendencí obsahuje řadu poukazů jinam. Pokud má být vyjádřena, potřebuje reflexi a objektivaci. Pro charakter objektivace používá Patočka označení celkový *pocit* situace¹⁶⁷, "celkový pocit doby". Jisté sebe-porozumění, realita. Naléhavě se vynořuje v realitě, která hledá výraz (filozofie, umění). Vyjadřuje se životní

¹⁶⁴ P. KOUBA, *Nietzsche*, Praha 2006, s. 125; srov. "A jestliže Kristus nebyl vzkříšen, pak je naše zvěst klamná a klamná je i vaše víra." *1 Kor 15,14*.

¹⁶⁵ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 150.

¹⁶⁶ Srov. J. ŠAFARÍK, *Cestou k poslednímu*, Brno 1992.

¹⁶⁷ TÝŽ, *Platón a Evropa*, s. 152.

a generační pocit¹⁶⁸ (Patočková reflexe tvorby absurdního divadla, Ypsilonka podle Miroslava Hoříňka, texty Ha... 7let atd.). Pocit (způsob celkového uchopení situace) zakládá reflexi: "Když ten pocit někdo vyjádří, tak už to reflexe je – reflexe napsaná, předvedená atd."; vzájemná podobnost v horizontu (generační souvislosti) odkazuje na objektivitu a všeobecnost. Reflexe je zkoumaná podle struktury a obsahu, následně se srovnávají elementy historické, sociologické, hospodářské a ideové – vznikne představa o kolektivním naladění jedinců.

V té souvislosti vidí Patočka Ionescovy texty (srov. Václav Havel – předmluva k Židlím) "Neexistuje radostné dílo. Jsme unášeni, věznění v nesmírném pletenci lidských činností, v kterých každá iniciativa je socializovaná a kontrolovaná a zapojená do souvislostí, které ji samotnou unášejí do neznáma – to je tedy pocit" odcizenosti. Z toho vyrůstá – neosobní vůle k moci. Ne, že by ji někdo chtěl, ona se prostě akumuluje (a dělá si s jedincem, co chce).

A vědomí trendu k propasti, nedostatek pevných bodů. "Metafyzika, slovo jenom vyslovit – to je posměch! ...Metafyzika nebo umění Mozartovo anebo umění chartreské katedrály, pak je to...jako.. něco absolutně nereálného a nejsme schopni se z toho vůbec radovat a cítit to a k něčemu takovému se vzepnout." To je celkový pocit doby – a zkušenost "první vlny" postmoderny¹⁶⁹.

Vyvstává otázka "co lze označit za evropské dědictví?" dává tušit "hledání východiska". Objevování něčeho, co spojuje, jakoby cestu z bezkonceptní individuality. Mluví se o konci Evropy. Myšlenka úpadku není nová – "co žije upadá, nebo zápasí s úpadkem". Tato dvojnost má (v Evropské tradici) zdroje v antické filosofii.

Řekové vyjádřili lidskou svobodu (jako poslední možnost zápasu s vlastním úpadkem) pojmem *Péče o duši*¹⁷⁰. Péče o duši – lhostejno zda smrtelnou, či nesmrtelnou - může člověka neustále pozvedat z danosti, situace – to je vertikálnost v "umění jako vehikulu" (jak píše Grotowski). Základem vztahu k sobě i světu je náhled. Duše je to, co realizuje podstatný sebevztah – navazuje spojení s neuchopeným (bytím). Výslovně se přimyká k "ted" – souhrně všech okolností (situaci) a poslednímu horizontu světa (extrémní prožitek souvislosti v organičnosti pozitivního nasměrování). Nesmrtelnost znamená: v člověku žije podstatný vztah – má stejnou hodnotu, ať se realizuje dlouho nebo krátce. To by se dalo označit za konkrétní výhled z té situace "postmoderních" pocitů, jak je zformuloval jejich současník.

¹⁶⁸J. PATOČKA, *Svět Ivana Vyskočila*, Umění a čas I, s. 183-189; Zdeněk KOŽMÍN, *Modely interpretace. Patočkovské průhledy*, Brno 2001, s. 105.

¹⁶⁹M. KNÍŽÁK, *Vedle umění*, Praha 2002, s. 25-31.

¹⁷⁰J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 161.

Základ náhledu

Zjevování náleží do struktury jednání (v rámci praktického vynacházení se věci jeví – srov., odsud pochází rozlišování obecně; základ horizontů dobro a zlo). Zakládá se vztah předmět - způsob ukazování. Jde ho analyzovat (teoreticky), je to funkce, která odhaluje. Poznávající subjekt během autentického procesu poznává navíc sám sebe. (Poznáváný předmět ve svém bytí neustále uniká – o tom píše Barbaras). Fenomén je složka procesu jevení. Je to způsob ukazování se předmětu, vyžaduje subjekt poznání. Fenomén se dává subjektu, ale přesahuje dávané – nedá se uchopit docela, má vazbu k jevícímu se. Vztah fenoménu a zjevování: každým okamžikem se před jedincem objevuje všechno – souvislost i celek.

Ukazování se umožňuje soubor náhledů zformovaný předem. Zjevuje se i to, co není zjevné – co není fenomén. Je to ukazování nepřímé – odkazování. Předchůdné porozumění je v konfrontaci s jevem. Procesem je vzdálenější pochopeno skrze známé ("naše okolí"). (Kategorie domova, Dubský¹⁷¹; výklady Aristotela – důvod rekonstrukce zjeveného je existenciální! Aby jedinec nebyl sám, vyčleněný z veškerenstva – výlučný a přesto podmíněný – součást přírody, ale myšlením z přírody vycházející, vládnoucí...). Fenomén – tedy to, co náhle vystoupí ze skrytosti, může mít ale otřásající vliv. Rozbije předchůdné porozumění celku světa. Takový otřes otevírá porozumění – posune šíři akceptovatelné reality.

Teze je ukazování, které jedince přesvědčilo, že něco jest. Teze je mínění; druh víry. Vychází z celkové teze. Představy o světě (něco zapadá – nevěrohodné v rámci teze se eliminuje). Odsud pramení jednotný (ne jediný možný) náhled na svět. Každé mínění je ukazování (jedinců má existenciální rozměr) a děje v rámci všeobecného ukazování. Poukazuje k celkové tezi vypovídajícího. Pochybnost přesouvá centra pozornosti a mění se těžiště zájmu. Vznikají nové teze formou posunu (tzn., že vývoj proběhne harmonicky). Mění se rozložení centrum – periferie. Podle pohybu (souvislost pohyb duševní a prostorový – Negativní Platonismus) se přesouvají teze z periferie do centra a naopak. Za předpokladu reflektovaného pohybu se teze proměňují s pohybem.

Druhá možnost – pohyb definují teze. Při hledání skutečnosti, celkového porozumění, je nutné udržet pohromadě všechny prvky – přítomné i nepřítomné (tušené v náznaku), proto teze nedisponují úplností popisu. Cílem je vytvořit směřování k úplnosti, které je ve své

¹⁷¹ I. DUBSKÝ, *Filosof Jan Patočka*, Praha 1997, s. 11-37.

finalitě nerealizovatelné, ale funguje jako motivace (k dílčím okamžikům "prozření"). Jednotlivá odhalení – zkušenosti bytí vedou k autentickému jednání (Bytí a čas). Autentické jednání závisí na porozumění situaci – poznání vede k autentickému činu (– může být i nečinnost). V autentickém jednání nejde o komplexnost poznatků, ale o poznávání namířené k celistvosti – nezáleží na objemu poznané látky, ale na orientaci (otevřenosti) a jednání. Poznání je důsledek, který se dostavuje v průběhu akce.

Teze jsou jednotlivosti, které vystoupily v rámci nějakého poznání; odůvodňují se navzájem – souvislost tezí – soubor možných výpovědí o světě se odvolává na zkušenost. Zkušenost je médium aktuálního s nepřítomným. Jednota obojího je daná vlastní ontologickou strukturou ukazování se (fenomenality): v ukazování se objevuje zároveň jev (bezprostřední náhled) a souvislost daná zkušeností.

Z toho, že se zjevuje věc i vzpomínka, (dvě ontologicky samostatné skutečnosti) vyplývá: zjevování je odlišné od toho co se zjevuje a pro koho se zjevuje. Člověk se běžně zaměří na věci, ukazování samo (způsoby danosti jsoucího, jeho osobní podmínky) mu uniká. "Zjevování se, fenomény (jako fenomény – ne věci) je nám ustavičně skryto"¹⁷². Reflexe zjevování zakládá smysl pojmů pravda a omyl. V běžné souvislosti patří reflexe věcem ne zjevování a jeho způsobům.

Poznání směřuje od jednéch fenoménů k druhým. Důležité je spojení (jednota poukazů), fenomén fenoménu. Fenomény jako funkce, to konstatovatelné o věci, se používají k výrobě myšlenek, názorů... ovlivňují zkušenost. Co určuje, že věc se ukazuje v různých podobách jako ta samá věc? Je-li pozorovaná z různých stran, na základě vzpomínek, možností využití... je to pořád ta samá věc, která v sobě ty možnosti nějakým způsobem podržuje. Příklad: jevištní metafora v díle Alfréda Radoka – Osbournův Komik. Komik hraje po dobu představení na černé piáno. Když umře, je piáno spouštěno jako rakev do orchestřiště. Smysl otázky je tento: piáno je celou dobu piánem, v souvislosti jevištního obrazu se promění v rakev, ale zároveň nikdo nepochybuje o tom, že je to piáno. Vzniká napětí mezi viděným a jeho bezprostředním smyslem v situaci. Problém fenomenality souvisí s pojmem hry (metafory, transmutace; "Transmutace smyslů" – Jan Švankmajer) – čili využívání možných významů věcí s úmyslem objevení kontextu (a smyslu) věcí. Aktivní princip odhalování je v manipulaci s jevením, spočívá ve schopnosti vyřadit "myšlenky", hotové instrumenty: "to je k tomu" – a uvolnit širší osobní zdroje. Poznávání podmínek má

¹⁷² J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 171.

původ v osobní angažovanosti směrem ke věcem. Vyžaduje konec manipulování s tezemi – (naopak pozornost se upírá na struktury poznání); vidět věci a kontext – i svůj vlastní.

Jevení znamená *identitu* poznávaného v různých formách danosti. Fenomén fenoménu je založen v jednotě různých poukazů. Fenomény jsou původní – člověk má na jejich bytí podíl tím, že je přijímá; zakládají "moment pravdy". Moment se zakládá ve způsobu, jak se odkazují. Když se jedinec pustí za věcmi (které fenomény odhalují –tj. dávají), ztrácí fenomén jako takový – způsob jevení věcí.

"Fenomenologie je nauka o tom, jak se nám ukazují myšlenkové struktury, bližní, společenství, jak pro nás existuje minulost."¹⁷³

Fenomén filosofický – se nezabývá jen ukazováním věcí, ale chce vyvodit důsledky, ty jsou ontologické, zaměřené na vztah mezi fenoménem a jsoucnem. Člověk vystupuje jako správce fenoménu – směřování k pravdě. Je v situaci vyvrženosti ze jsoucna (excentričnosti) povědomím o smrti. Povědomí o pravdě je "prokletí". Člověk je sám, dočasný, stojí proti převaze univerza. Mýtus tu základní situaci reflektuje. Je Gilgameš, Strom poznání, Oidipus, Héraklés... různé náhledy téhož. Postavení člověka je výslovně problematické (ale ta problematičnost není tematizovaná).

V jistém smyslu z nouze vyšel apel k životnímu rozvrhu. Rozvrhování se k něčemu, protože život je omezený. Tak už není smrt jen prokletí, ale výzva k velikosti (Řekové). Jednání v nahlédnutí. Fenomenalizace světa je životní program. Život jako takový "jen rozměrem kvantitativním, nikoli podstatou odlišný od života božského"¹⁷⁴. Realizace svobody spočívá na tomto životním obratu (metanoia). Mýtus staví nejprve ořes faktičnosti, a pak návrat. Zakládá se na průběžném chlácholení, ve filosofii jde o to unést požadavek jasnosti¹⁷⁵.

Duše je schopná pravdy na základě –uskutečňující se – struktury fenoménu. V orientaci na strukturu se odkrývá podstata. Bytí. Požadavek objevování vychází z napětí mezi fenoménem a jsoucnem. Člověk má na vybranou. Buď se vzdá – přijme podobu jsoucna, věci – nebo začne uskutečňovat bytí jako "bytost pravdy". To je koncept, ze kterého vyrostla Evropa.

¹⁷³ Tamtéž, s. 177.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 181.

¹⁷⁵ Božena KOMÁRKOVÁ, *O svobodu svědomí*, Brno 1998, s. 135.

Fenomenologie a gnozeologie

Fenomenologie – je výlučná. Gnozeologie se zabývá poznáním zjeveného, fenomenologie procesem a možnostmi zjevování věcí v celku.

Rozdíl fenomenologie s gnozeologií je v rozporu mezi *poznáním* (predikátové soudy) a *zjevováním* (vlastnost světa – že se ukazuje). V té rovině se Patočka vymezuje od Husserla – pro Husserla jde o poznání v poslední instanci (o tom už Heidegger). Tématika filosofických otázek je stejná (od Platóna); v odpovědi vždy nakonec je jsoucno – problém obecných výpovědí. "Struktura zjevování musí stát sama o sobě výš". Subjekt, kterému se jsoucno zjevuje je pouze momentem v procesu.

Patočku zajímají jak se reflektovaly ontologické předpoklady struktury jevení v dějinách (východisko zájmu o dějiny). Přítomná situace se odhalí po vyjasnění předpokladů odhalování. Předpoklady jsou individuální (kontext osobní historie) a obecné (předpoklady poznávání vůbec). Individuální (situace) jsou modelovány celkovou situací, dějinným kontextem. Ten je třeba vyjasnit – odhalit podmínky osobní struktury poznání. "Celá duchovní sféra budovaná dva tisíce roků se zhroutila. My žijeme v situaci následující po tom pádu."¹⁷⁶ Pokud se z historie stane fenomén, otevřou se základnější motivy situovanosti člověka.

Prvotním historickým porozuměním je mýtus. Mýty se rozlišují na pravé – bez nich člověk nemůže žít, nejsou vybudovány na vnějších potřebách. Člověk je bytost určená zjevováním a zjevností (v ní je moment nezjevného, skrytost). Mýtus nechává některé věci vystupovat a jiné zakrývá; v tom je význam mýtu jako první radikální nereflektované zjevnosti (mýtus domova...).

Mýty nepravé patří do světa práce, jsou to účinné představy (v oboru ideologie).

Mýtus jako vypravování

Vytváří a odhaluje základní dvojnost. Horizont důvěrně známého: konkrétně prožívaný svět je náš kout, kde jsme "bezpeční"; za obzorem je "nebezpečí" – to druhé, cizí.

V abstraktní, zrationalizované společnosti nemá toto dělení zdánlivě opodstatnění. Ventiluje se v podobě sociální: skinheads, fotbalu, latentní xenofobie; v individuální oblasti nedostatkem osobní angažovanosti – odvahy překonat systém společenské role. Starší pojetí

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 184.

hranice horizontu domova je explicitně ve folklóru. V literatuře se uvádí „Babička“, z hlediska hranice mýtu, jako dvojí historie. Blízké, denní, pravé (dobré, vyzkoušené, ale taky těžké...) je zapojeno v koloběhu (práce, život...) každodennosti.

Historie je "šílenství" – Viktorka, *to druhé* (nekaždodenní, narušené), hledající cestu do známého světa. V tom je vyslovená i ohroženost toho známého. Viktorka cosi udělala – kdokoli může nést stejný osud, pokud se nechá unést, strhnout. Vědomí dvojitosti je naznačeno ritualizovaným chováním – babička se modlí při vstávání, přes den, k večeru zapaluje svíčku hromničku. Brání průniku zlého (toho druhého nepředvídatelného světa). Je to jednání vyvolané nutností, potřebou – vědomím protikladu a křehkosti. Vztah protikladů vytváří "problém mýtického světa". V tom napětí se vykonává "pravda mýtu", která má metafyzický rozměr.

Ve starých mýtech (např. Mýtus o Gilgamešovi) se dvojnost vyhrocuje. Člověk jedná, aby nezemřel, ohroženost je bezprostřední. Mýtus sděluje věci jasně, jasnost má objektivní charakter, bere se "zvenku"; už je tady. Individuální jednání nemá moc v kolektivu, jedinec čelí ohrožení sám – a nakonec umírá. Zkušenost mýtu zní – člověk sám je ztracený. Jedná před tvář smrti a to je vždycky risk. Individuální náhled a jednání má obraz ve dvojím mýtu o stromu poznání a stromu života. Poznání směřuje ke stromu života, pojíst ze stromu poznání znamená uvrhnout se v nemilost; trestem poznání je nedostupnost věčného života, ztráta vědomí kolektivní nesmrtnosti (rodu). Nemilost je poznání samo; nepoznání je blažený stav před individualizací, a též individuální odpovědností a individuální konečností. Mýtus vyrůstá z ohroženosti bytí.

Gilgameš je *kulturní hrdina*, který vyzdvihne Enkidua z kolektivní "nevědomosti". Svádí boj – moci, chtíč (bohyně Ištar). Gilgameš se "ubrání". Následuje trest, smrt Enkidua. Gilgameš prožívá vlastní smrt nepřímou. Následuje pout' za osobní nesmrtností, ta pout' je vždycky marná... Gilgameš končí v osnově práce, kolektivním ukotvení "své duše". Otázka nahlédnutí je tematizovaná v Oidipovi. Je to mýtus o dvojnárodnosti vědění. Oidipus odpoví Sfinze na otázku, vidí – tj. ví, zná – resp. myslí si, že ví a zná (*nevidí* podstatnou okolnost svého života). Na konec je slepý, protože "uviděl" pravdu. Vidět pravdu je riskantní. Oidipus osobně je bytost posvátná i prokletá (má vědomí-nepatří už do světa lidí, slepotou je diskvalifikován), je součástí "toho druhého". Mýtus nepřináší útěchu. Biblický mýtus o vyhnání z ráje nemluví o (individuálním) spasení. "Budete pracovat v potu tváře a rodit v bolestech". Přináší jen vědomí odhalenosti.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 191.

Herakleitos pojednává o snaze držet obě strany odhalenosti, v "nezřejmé harmonii, která je silnější než zřejmá skloubenost".

Filozofie jako výslovná otázka

Filosofie vstupuje do světa skrze mýtus, který jí brání (nejdřív) a napomáhá (Březina – "odpovědi jsou věčné, otázky čekají na svůj čas"). Vytváří plochy otázek prostřednictvím odpovědí.

Mýty nesou určité skladební prvky, které se opakují. Lze je za určitých podmínek srovnávat a objevovat souvislosti. Funkce mýtu není (jen) vykládat jevy. Mýtus některé skutečnosti akcentuje – vyčleňuje a nastoluje. Soubor skutečností funduje tím, že ho ukotvuje v minulosti (v tom "vždycky"). Fenomén zakládání tkví v minulém čase. Vytváří smysluplné osy zprostředkování mezi různými dimenzemi světa... Proces vaření – vnesení kultury, uvození vztahu mezi nebem a zemí. Mýtus zakládá téma. Tématem mýtu se jedinec vyvazuje z pout bezprostřední danosti. Z hlediska "filozofické" tematizace světa jsou zásadní mýty o zjevování.

Poznání je (v mýtu) definováno věčně – je to oblast, kam člověk původně nepatří (mýtus o Oidipovi). Jasnost je to, co stojí *proti*, do čeho se dá jen *zabloudit*.

Pohyb v jasnosti celku se odehrává blouděním. Bloudění je podstatný rys pohybu v jasnosti – předpokládá se jasnost v celku – rámcová (nehotová, nikomu nepatří), lze ji tušit. Určuje smysl a cestu lidského bloudění.

Filosofie přesouvá těžiště zájmu z minulosti (z odpovědi ve sféře "už vždycky") do přítomnosti (otázky atd.). Jasnost, do které člověk předtím zabloudil se nevypravuje.

(O potřebě vypravování svědčí už Platónské mýty –) "Ontokosmologický systém" (základ základů) Platón nikde nepodal. Celek koncepcí, mýtů... je rozptýlený. "V tom je veliká důslednost a zvláštnost tohoto filozofa [...] to nejhlubší na něm je, že Platón ho nenapsal, že Platón tento systém nechtěl předat jako něco hotového a tradovatelného." Mýty jsou první stupeň exoterní části výuky. Tam je vztah vyprávění a "podstaty".

Obsah sdělení se může utvářet proti jeho smyslu – v závislosti na "ohromující přítomnosti". Zprostředkovaná forma poznání (původně "díků bohům") se stává reální, bezprostřední. V mýtu není zkušenost o jednotlivostech (hledání pralátky v rané řecké filosofii, tzn. celek, jednota věcí). Jedinec stojí čelem k prafaktu *zjevnosti* světa. Odsud pramení: údiv je počátek moudrosti. V mýtu není přítomný úžas nad *zjevností* věcí. Mýtus

zaplňuje prostor na "proč?". Vše už je vysvětleno – "Jednou šli dva na lov a něco důležitého se stalo, třeba přinesli oheň – a je konec."¹⁷⁸

Od začátku člověk různou měrou rozlišuje, že svět *je* a že je (nějak) *zjevný*. Mýtus vnáší téma zjevování – člověk se stává objektem. Je zjevný jako součást světa (nevystupuje z rámce). Otázka vede ke struktuře zjevování obecně. Má etický rozměr – Anaximandrov výrok: "Z čeho věci vznikají, do toho též zanikají, podle donucení, neboť si vzájemně dávají pokutu a odplatu kvůli nespravedlnosti, podle pořadí času." Otázce "Proč vznikají? Proč jim můžeme porozumět?" – odpovídá "abychom poznali příčiny a následky (jednání), podle času". Zakládá se metoda (– co konkrétně sledovat) a slovo apeiron (– bezmezno, pramen jednotlivého). Svět jde do bezmezna a bezmezno umožňuje výklad (zjevnost) všeho jednotlivého. Každá věc má obrys, poukaz k prostoru za věcí. Obrys odkrývá okolí, je součástí jiného obrysu atd.. Celek poukazů směřuje k apieron. Každá jednotlivost vyniká zakrytím ostatních – jejich potlačením, zahalením, skrytím. Věc přechází z blízka do dálky, z přítomnosti v originále do přítomnosti v "deficientním modu" (vzpomínky, žádosti...). To jsou podněty žasnutí.

Hérakleitos si osoboval funkci boha – jemuž patří zjevnost v celku. Styl psaní byl blízký pýthijským věštbám – odhaluje ne-zjevné, nedané – božské¹⁷⁹. Hérakleitos ví zároveň, že člověk bloudí. Jasnost o světě lidé původně nemají. Sófoklův "Oidipus" je lidský úděl vůbec. Svět se člověku ukazuje z *privátního* hlediska, tj. ne subjektivního, privátnost má svou objektivitu. "Existuje pohled panovníka a pohled poddaného. Pohled válečníka, který plundruje..."¹⁸⁰. Pohled je věc volního rozhodnutí – výběru podstatných prvků. Svět se pak ukazuje v daných aspektech – to patří k údělu člověka bloudícího – nevidět svět v celku. Tam se ozývá etický apel poznávání. Hérakleitos pretenduje na celek – porozumění v souvislostech, protože kontextem nabývají věci smysl; kontext – jeho vědomí – je podmínka zjevnosti (zjevnost poukazuje k bytí). Logos v tomto smyslu znamená spojování a rozkládání celků, za účelem rozbití privátního hlediska. Celek je horizont, ve kterém se pohybují – vynořují a zapadají jako složky skutečnosti světa.

Eleaté objevili, že na celek se nedá aplikovat negace. Negace je obsažená "uvnitř" světa. "Bohyně podá Parmenidovi ruku a tím ho uvede do říše pravdy: Ale teď pochopíš

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 200.

¹⁷⁹ J. PATOČKA, *Praesokratovská filosofie*, Praha 1946.

¹⁸⁰ TÝŽ, *Platón a Evropa*, s. 203.

všechno – zaokrouhlené pravdy neotřesitelné srdce, ale také mínění smrtelníků, kterým nepřísluší žádná důvěryhodnost."¹⁸¹ Negace patří lidem, mínění, zaokrouhleným pravdám.

Zkoumání struktury:

Démokritos provádí "rozběh za celkem" – absolutním – pomocí matematiky (počítá s ideálními – absolutními veličinami). Apeiron je geometrický, prázdný prostor; (neproměnné) atomy jsou prvky, které se v něm pohybují. Pomocí geometrie se proniká mimo oblast "viditelného"¹⁸². Pro Démokrita je materialismus atomů průnikem k božskému, protože atomy jsou věčné. "Kdo se stará o pochopení, o záležitosti duše, ten se stará o božské, a kdo se stará o jiné věci, praktické, hlavně tělesné, ten se stará jenom o lidské."¹⁸³

Péče o božské směřuje k odhalení vlastní duše (složené z věčných substrátů). Jde o zachování čistoty duše a čistoty pohledu (geometrického). Proto: "Je lépe bezpráví trpět než konat a dobrý má člověk být ne proto, aby se zdál..."

Poprvé se ukazuje duše nikoli jako bytí pro druhého, ale sama v kontaktu s "věčným". Duše je věčná, ačkoli se rozplývá v atomech. Věčnost se uskutečňuje v *kontaktu s věčným*. Exkurz Patočka uzavírá obligátně: Evropa zanikla proto, že na péči o duši zapomněla¹⁸⁴.

Mýtus dává lidem bezpečnou půdu. Je obrácen k minulému. Věci jsou, protože jsou vyprávěny. Od mýtu k reflexi vede cesta "probuzením".

Reflexe je otázka přítomnosti. Ukazování se světa není nic "praktického" (primárně využitelného). V ukazování je člověk pasivní – ukazuje se svět (nabízí se) – jedinec patří do struktury jako součást – přihlížející "dění světa".

Svět se dává perspektivně¹⁸⁵ a všude "v plnosti" (v horizontu). Perspektiva je určena faktem orientované přítomnosti ve světě. Celek se ozývá ve filozofické reflexi. Jako údiv nad celkem světa ("prafaktem"), že se vše objevuje.

Údiv má prvotní polohu zmatek, vykojení – tak Arisotelés píše, že důvěra ve smysluplnost všeho je napadena věcmi, které vystupují, projevují se (svobodně se "jeví"). O tom prvotním zděšení píše Patočka v Aristotelovi¹⁸⁶. Systematická filozofie má v základu "otázku", problém

¹⁸¹ Tamtéž, s. 204.

¹⁸² Srov. Petr VOPĚNKA, *Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci. Souborné vydání Rozprav s geometrií*, Praha 2001.

¹⁸³ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 209.

¹⁸⁴ Tamtéž, 210.

¹⁸⁵ Srov. P. KOUBA, *Nietzsche*, Praha 2006.

¹⁸⁶ J. PATOČKA, *Arisotelés*, Praha 1949.

jevení. Struktura jedinec-jevení-předmět znamená: jedinec nepatří do celku věci (bezpodmínečně), nemá k nim přístup nezprostředkovaně. Vzniká pocit nejistoty, nepatříčnosti sebe v celku, reakcí je pokus o rekonstrukci celku (systém).

Problém jevení spočívá v perspektivitě – v omezené celkovosti (horizont je celek, jedinec může akceptovat vědomí horizontů, popřípadě skončit u toho jednoho – v totalitě, kterou dává). To celkové, odkazy horizontů, zůstává skryto. Přítomnost jako vědomí a celek poukazů může být přijata jenom v podobě aktivního postoje. Jde o způsob kladení otázek a přijímání pouze *věcných* (tj. k věci) odpovědí, které čerpají z toho, co se ukazuje. Smysl aktivity odkazuje z proměnlivého ke stejnému. Jedinec usiluje o podstatný pohled na svět.

Hledá se znovu "to nosné". Jedinec musí sám pro sebe objevit a přijmout. "Vědomá duše" je cíl i prostředek (náhled se realizuje jednáním...). Morálka je "péče o duši", která má být živena jen z přítomného – je inspirovaná způsobem jevení se věcí. Usiluje o pravdu proti zmatení – spoutanosti, "aby byla schopna žít u toho, co je věčné"¹⁸⁷

Poznání je dvojí: konečné (povrchní) a poznání jako takové (vědomí souvislosti). Vychází z Démokritova pojmu "nekonečně prázdný prostor". V tom ohledu je věčný. Prostor jest, z něj se odděluje bytí – skrze negativní "část" prostoru – prázdnotu se uvádí do pohybu. Prázdný prostor umožňuje definici pevných bodů, které jsou vůči prostoru polarizovány.

Démokritos používá princip matematické analogie k poznání neviditelného-věčného. "Svět je pohyblivý vír atomat v prázdném prostoru." Pohybují se podle geometrických pravidel.¹⁸⁸ Princip aplikuje na univerzum – např. i do oblasti kvalit (barvy, vůně, myšlenky...duše).

Platón skrze vlastní pohyb (světem) hledá duši (obráceně než Démokritos). Vyrostl v prostředí po pádu Athén – reflektuje obec (rozpor přítomnosti a tradice; smysl tradice a naplnění smyslu). Zažívá otřesy a hledá kázeň. Obec je společenství svobodných občanů (doma despotů). Základní rozpor mezi tradicí a situací ztělesňuje Sókratés – "starý Athéňan, který žije v nové době"¹⁸⁹. Stálou myšlenku sděluje jinak (srov. církevní dogmata – Kierkegaard píše¹⁹⁰ o spících rytířích a krásných paní, které je třeba probudit k životu – nově uchopit). Sókratés rozmlouvá s občany, ukazuje bloudění, otřásá jistotami, žije v přítomnosti (u toho, co jest – resp. jak se to, co jest dává). Tím způsobem odkrývá, co že se vlastně dává a

¹⁸⁷ TÝŽ, *Platón a Evropa*, s. 217.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 219.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 222.

¹⁹⁰ S. KIERKEGAARD, c.d.

je schopen to pojmenovat. Nevědomost nepřipouští "skryté tyranství", latentní sklony ovládat. Sklony jsou natolik silné, že občané jsou ochotni vydat poukazujícího smrti.

Platónova realizace základní možnosti duše skrze poznávání spočívá v dosažení *jednoty* duše (nerozpornosti) – aby duše nerozbředla ve "slastech a strastech" (souvislost utrpení-radost vychází z rozlišenosti, diferencovaného vnímání). Jedince druhotně ovlivňuje napětí určitost – neurčitost. Slast i strast nemají meze. Tázáním (disciplinovaností) dostává duše tvar, který je analogický myšlence. Myšlenka musí být *určitá* nese obsah a symbolickou hodnotu – přesah: o něčem dál vypovídá. Smyslem je vrátit "věčné" do času a zůstat přítomen, s otevřeností pro přítomné, projevující bytí.

Sókratés neprovokuje jen slovy, ale celá "jeho existence je provokací obce. (nevěda sám, co je pozitivně dobré, vyvrací falešná mínění)¹⁹¹"
Sókratés je *posel boží* ¹⁹². Dědictví nebo posláni Evropy je uskutečňováním náhledu ve veřejném životě. Vzniká rozpor "péče o duši" a "zmocnění se světa".

Zmocňování světa je předpokladem náhledu. Rozumějícího zacházení s věcmi. V tom rozporu se uskutečňuje pohyb dějin. Efektivní zmocňování se (touha po...) může vést ke krizi –trest boží¹⁹³ za smrt spravedlivého jako fyzického projevu "směřování k pravdě".

Z tohoto hlediska se jeví Nietzscheho mýtus o věčném návratu téhož¹⁹⁴. /Kouba/. Věčnost má být znovu nalezena. Mýtus směřuje z historie k *opakování*, vyrovnání tendence činů, k péči o duši jako to nepodstatné (– bez smyslu, tedy využití).

Matematika

Platónova péče o duši je určena k "otevírání povahy duše samé". Duše je ústředním bodem, umožňuje člověku vystupovat ze sebe, poznávat svět atd.. Odhalování duše - starost o duši probíhá formou dotazujícího se myšlení. Znamená vypěstovat si koherentní řeč a myšlení. Myšlení žádá předběžně nasazené mínění, které se vystavuje pochybnosti. Je to prostor tázání, který má pozitivní ráz tazatelovou orientaci k celku pravdy. Vytváří se polarita, imaginární partner. Jde o zpřítomnění "ideálu" v myšlení. Ideálem je to bytí v kontrapozici, kde utíká.

Pevnost duše a její směřování dáno touhou. Skrze (prve rozkolísané) vědomí získává duše tvar (konfrontací se sebou statečnost...) a měřítko. Rozlišuje věci stálé a nestálé – žití v

¹⁹¹ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 225.

¹⁹² Tamtéž, s. 226.

¹⁹³ Tamtéž, s. 228.

¹⁹⁴ F. NIETZSCHE, *Tak pravil Zarathustra*, Olomouc 1993; P. KOUBA, *Nietzsche*, Praha 1996.

doxa (propadlé zdání) nebo směřující k ideálu. Oba druhy orientace jsou stejně fundamentální. Zdání souvisí s pojmem neurčitého bytí, ale také pohybu bez zakotvení. "Kotva" by byla v pochopení zdání jako mínění (bez opory). Pevnost duše souvisí s reflektující schopností – a stabilitou (srov. Popper – spol. systémy a jejich vliv na Platóna). Duše se může pohybovat od bezprostřední neurčitosti k vymezující reflexi (a rozvrhujícímu bytí).

Reflexe – poznávání – má povahu objektivní. Je možné každý krok vrátit a znovu prověřit. Duše je reflektovaná v základní alternativě: být – nebýt. Zde se ustavuje smysl aktivního pohybu duše v zápase (smysl – "pro něco"). Paradoxně aktivní pohyb duše, samotné bytí zakrývá a bytí nemá *motivaci* být nahlíženo bez konstrukce odcizenosti, nacházení se ve věcech, rozumějícího jednání a zápasu o pohyb duše...

Péče o duši má tři tendence – kosmologickou, politickou a individuální. Jsou organicky provázány. Jejich posledním významem pro duši je formulování sebe.

Ontologický rámec filosofie Platón nesystematizoval kvůli ideji. Filosofie má zůstat předmětem náhledu – ne spekulativní mínění. Systém se skládá ze znaků – v dané případě to jsou slova. Slovo je symbol, obsahuje mínění i náhled. Mínění je skutečnost (hotová danost, realita sama pro sebe), mínění se střetávají. Náhled je potlačen (osobní) silou nositele mínění. Svět má složitější strukturu, je pochopitelný skrze ideje (srov.). Ideje jsou spojnice poukazů a prostředek zjevování věcí. "Zjevuje se jednota v mnohém – v různých způsobech danosti. Věci se mohou zjevovat jenom na základě *něčeho jiného* atd."¹⁹⁵

Idea zprostředkuje univerzum skrze matematiku.

Prostor je utvářen plochami. V obecnějším rozvržení jsou linie a nakonec body. Body jsou základní – čísla. Čísla vytvářejí ideje, nejdůležitější jsou základní čísla. Nabývají možnosti odlišné od čistě matematických úkonů, považují se za samostatné jednotky (nikoli součet jednotek). Tyto ideje teprv umožňují skládání, rozkládání atd.. Vnímání světa má dvě složky stejného rozsahu – viditelný svět (sem patří myšlenkové útvary, fantazie...) a svět neviditelný – svět abstrakce, idealizace (formulování založeného v náhledu)¹⁹⁶. Matematické vztahy zprostředkují mezi iracionálním a racionálním (např. ideální trojúhelníky – nesmyslných rozměrů – mají stále stejné vlastnosti, ukazují princip). Matematika je v neustálém napětí principů určitosti a bezmezna (to je problém péče o duši). Prvočísla jsou základní vzory

¹⁹⁵ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 236.

¹⁹⁶ O vztazích mezi matematickými veličinami v ontologických souvislostech pojednává Petr Vopěnka v citovaném díle.

vztahů bezmezna a ohraničení. Přechody vymezené-neurčité se definují číslem, tvoří poměr (harmonii). Číslo je zastávka, kvalita, skutečnost – zmnožením se vytváří řady k nekonečnu. Jsou předpokladem linií – ploch – těles – hmotných struktur. Skrze ně lze dojít k pochopení všeho – tak to alespoň chtěl Platón. Odsud pochází teze, že ideje jsou čísla (teorie) a tvoří základ pochopení světa.

Věci a věčnost patří do sféry mínění; matematika jde důsledně za pochopením principů. Ideje a matematika vztahů slouží k vyvázání z běžného pohledu na svět.

Do oblasti matematických skutečností dává Platón duši – dochází se k ní pochopením vztahů; myšlenkovou činností¹⁹⁷. Pro Platóna je nejvyšší to stálé, objektivní.

Význam hierarchie

Život v obci – je průmět individuální duše do společenské roviny. Péče o stát je projevem péče o duši. Jde o vytvoření analogie mezi vztahy v duši a složkami státu. Pravdivé (pravdivý život atd.) je v souladu s vnitřním určením (vychází z přirozenosti daného bytí). Pozitivní vyznění "života v obci" je výzva k "spolupráci", k diskusi filosofie s nefilosofií, ke konfrontaci s realitou společenského charakteru. Filosofie má funkci regulátora. Odhaluje latentní tyranské smýšlení běžných občanů. Manipulaci, která skrývá za rigidním dodržováním tradice. (Tradici nelze opakovat – zkušenost formuluje každá generace zvlášť.)

Myšlenka – každý má v sobě tyрана, ale je lepší netrpět příkoří, než je páchat a být jeho obětí. Odtud konsenzualita spravedlnosti v obci. Každý koná, co mu přísluší bez ohledu na to, jak se jeví – to je příklad Sókrata. Problematická je otázka úspěšnosti: Platón navrhuje omezený (populačně i ekonomicky) model elementární obce, kde míra reciprocity odpovídá omezené spravedlnosti (mírně totalitní). Obec narůstá a "zbytní", nastane otázka omezení-neomezenost. Překročení elementárních potřeb způsobí nevyváženost. Pojem "vášeň" se pojí s "expanze", to povede k válce. Princip specializace zase k nástupu vojska. Zde možný bod obratu. Vojáci v kontaktu se smrtí se vyčleňují z obce. Mohou být silou určující rovnováhu autority se svobodou. Klíčovým problémem je výchova strážců (jde zároveň o alegorii duše). Vojáci se stávají strážci. Základní vlastností strážců je statečnost.

Jednání je vedeno nahlédnutím (dvě východiska spravedlnosti obce). V nahlédnutí je nezbytné abstrahovat od sebe – proto strážci jsou "výběrová sorta". Politika není pro každého. Ze strážců jsou voleni vládci, vzniká hierarchie. Nejvyšší zodpovědnost znamená, že

¹⁹⁷ J. PATOČKA, *Platón a Evropa*, s. 260.

(představitelé) budou neustále žít na bojišti¹⁹⁸. Jak vystoupí, přestanou být "strážci", roste odpovědnost. Princip hierarchie znamená, že nemohou si ulevit, přijímat určité výhody (ty patří řemeslníkům a zemědělcům) – musí dělat to své.

Hierarchie také znamená: člověk žije v nutnosti vybírat prostředky. Vládne sám sobě (efektivně volí prostředky), dokud udržuje meze donekonečna rostoucích potřeb. "Každý náš akt, každá naše myšlenka i náš čin, je ve formálním smyslu směřování za něčím, za nějakým cílem, a tomuto cíli jako takovému, v jeho formální podobě, říkáme dobré. A zkoumání toho, co je dobré, je péče o duši."¹⁹⁹ Jde o to, že bytosti původně instinktivní obrátí směr (metanoia) v ustavičné zkoumání a držení se toho, co ob stojí.

Náboženství, filosofie, mýtus

Pravda mýtu znamená *způsob* vztahování mýtu ke světu; jasnost o světě v celku; mýtus je smysluplná struktura. Projevuje "afektivní tonalitu" – tíhnutí k akceptujícímu (božstvo – základněji domov). Přináší jedinci smíření se jsoincem, vyvolá pocit jednoty a důvěry ve skutečnost. "Probuzení" z mýtu do filosofie souvisí se změnou "časového rázu" prožívání. Filosofie akcentuje přítomné – způsobí "ostřízlivění", to znamená ořes důvěry ve jsoincem (obrat k hledání – k jedinci a porozumění ukazujícímu se ve smyslu – z hlediska "jak se dává").

Péče o duši má polohu kosmologickou (matematika), sociální (obec) a individuální – vztah k vlastnímu bytí. U Platóna prvně duše přežívá pro sebe. Proces zjevování patří základu světa. Člověk má větší hodnotu než zjevující se "jsoincem člověk" (dané teď, bez *vlastní* budoucnosti, společenská funkce). Zjevování je ireálné (nevěčné) člověk má na něm podíl.

"A jestliže nejpodstatnější element v člověku je ukazování jsoincem, ke kterému patří také bytí, jestliže člověk je místem bytí, pak tahle neskutečnost v jeho jádře, to ne-skutečné a na jsoincem neredukovatelné bytí – nemá to podstatný vztah ke konečnosti naší existence?

A nesouvisí to nějak pozitivně?"²⁰⁰

Život se nachází v rozpětí ano-ne, dobré-zlé... Konečnost je základní situace a nerozhodnutelnost alternativ (v totálním smyslu) je svoboda. Zjevování je nereálné. Smrt dotváří "realitu té nereálnosti". Znamená potom také "dokončení vlastní svobody". Patočka

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 254.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 255.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 270.

pokračuje: dokončení v tom smyslu, že ze světa věcí přecházíme k pouhému bytí. Časová dimenze končí, poznávání je nereálné a bytí je prázdnota naplněná touhou k pohybu.

Zastavení se *před* totalitou – život je v alternativách (dobro – zlo), předpokládá možnost volby. Možnost volby vyžaduje jasnost, bytí je základní komponentou, předpokladem jasnosti (jasnost se uskutečňuje praxí, konáním; bytí je pohyb jednajícího...). Nesmrtelnost duše probíhá na průsečíku duše (toho nazírajícího-nazíraného) - bytí (pohybujícího se) a svobody (odpoutanosti). Katalyzátorem "objevení nesmrtelnosti" je smrt, v jejím horizontu je průsečík. "Lidi po smrti čeká, co neočekávají ani nedoufají. Očekávat a doufat lze jen v čase – v tomto světě. Tento svět je svět věcí, to je svět realit; kdežto to, co očekává člověka ve smrti, je pouhé bytí – a to není žádná věc".

Víra – nahlédnutí

Evropa má jeden sloup – Řecko. Ostatní vzniklo helenizací. Křesťanské mýty odpovídají na imanentní potřeby řeckého myšlení. Zárodky mýtů jsou tam už obsaženy –

Sókratés: člověk naprosto pravdivý musí v konfliktu zemřít. Občané polis – antikrist: musí být k nerozeznání od Krista, protože dokonalá špatnost znamená zdát se dobrým. Svět je ve zlém, protože nepoznal spravedlivého... Řecká univerzalita: řecké dějiny jsou světové a dominují nad osudy orientálních kolosů.

Náboženství – aktivní vztah, orientace – vzniklá přeměnou mýtu. Ponechává v sobě mýtické prvky "aufgehoben" – zakrytost. Filosofie (platónská) potřebuje náboženství jako zdroj motivace. "Nepravé", jež udržuje filosofii ve směru k jsoucímu, na něž se ptá.²⁰¹

K objevování se věcí náleží skrytost (- struktura jevení se věcí). Filosofie směřuje k jasnosti (a odvaze) jako vůli k odpovědnosti, chtít za svůj život zodpovídat znamená mít jasno, vědět co se dělá. V té situaci je element víry – "nahlédnutí je smysluplné – má cenu žít zodpovědný život". Proč...? (- logos).

Víra původně vypovídá o jasnosti a nejasnosti; říká, že něco je jasné a něco ne (čemu lze věřit je jasné pravdivé, věření samo je nejasné – zaměřené v důvěře ven, ze sebe). Do té souvislosti zapadají křesťanská dogmata (dosažená "obežretnou diskusí", mají řecké kořeny spojené s péčí o duši). "Péče o duši" staví dogma jako apel k originální tradici – originální ab originem (ke kořenům), k udržení jasnosti. To je dynamické pojetí dogmatu.

²⁰¹ Tamtéž, s. 273.

Smysl a sebevražda

Kantova metafyzika v "praktickém rozumu" hledá smysl. Zavádí kategorie účel a hodnota. Jednání má účel a hodnotu, smysl – je etické pokud... Jde o racionální teologii.

K racionálnímu poznání potřebuje metodu (zajistí pravdivost a smysluplnost poznání k poslednímu účelu). Skepse od 17. století pramení z omezenosti důkazů boží existence (získaných metodou, směřujících k...). Kant operuje zavedenými pojmy *ens necessarium*, *ens maximum*. Člověk je objekt morálního apelu (nekonečného "zdokonalování" ve směru ideje, účelu definovaného jako nesmrtelnost). Jednání vládne rozum, který rozlišuje účel a hodnotu z hlediska spásy, dosažitelné v budoucím čase. Prosazuje se morální teologie (pohled zdola; orientace k určité perspektivě, která má volný vztah k přechodnému teď).

Je vybudovaný řád založený v nadsubjektivní skutečnosti "mravního zákona". Smysl vystupuje v uskutečňování řádu aktualizací možnosti bytí "v dobru" (tedy z morální aktivity). Smysl provází harmonie mezi "mravní zásluhou" (činem) a "blahem". Jednání je ospravedlněno představou štěstí za odměnu. Veškeré konání jde k poslednímu účelu – k dobru (mravnímu). To znamená: uznání zla a poslední dichotomie světa. Všechno pak je nutné jako součást procesu (vymezení) – pravda potřebuje omyl, světcí katy atd.²⁰². Objevuje se otázka, zda je nutné, aby svět měl morální smysl.

Vyjde-li se z toho, že svět nemá takový smysl – morální smysl, který je v podstatě účel – nastupuje objektivní utilitarismus. Účel vědomý (nezastíraný morálkou), cílem bytí je osobní blaho – průvodním znakem, nebo důsledkem, je ztráta sebe v druhosti (vrhání sebe ven). Člověk se od něčeho vymezuje, nebo k něčemu směřuje (podle potřeb "imperativního" blaha). Vymezování se vede k poznání stálé anonymní konkurence všech.

Jedinou alternativou je omezení tendence odhalování. Vědomí války uvnitř celku jsoucna je zprvu očištné, v důsledku tendující k sterilitě upevněné vědomím převahy nad posuzovaným. Možnost dát bytí pozitivní obsah znamená přijmout potenciální, neuchopitelný "smysl". Uvolnit podvázané tendence bytí k pohybu. Co to konkrétně znamená, kde se dá takový smysl najít? Nebýt obětí další fikce v mezích osobního zápasu.

Patočka představuje Dostojevského povídku "Sen směšného člověka". Hlavní hrdina je obětí druhosti, vněškivosti (sebeurčení představou o náhledu druhých). Jeho já je utvářeno výsměchem okolí. Citlivosti si vystaví hráz – je lhostejný, akceptuje. Vidí plačící dítě a není schopen mu pomoci. Nuda odhalí jsoucno v celku jako nic. Nic má krajní polohy osvobození-

²⁰² J. PATOČKA, *Tři studie o Masarykovi*, I. Chvatík – P. Kouba (edd.), Praha 1991, s. 65.

úzkost. Úzkost se projeví ve snu. "Směšný člověk" pro vlastní lhostejnost nemůže jednat. Nic vede k izolaci – není součástí jsoucna, které je "nic", nemůže být součástí ničeho. Izolaci je třeba vyvažovat "přítakáním životu". Jsoucno je nic, ale "má aktivita", jednání má (nebo může mít) určitou hodnotu (pozitivní). Afirmace života má směr od individua k celku – tedy znovunastolení vztahů s okolím. Jejich projevem je aktivní soucit a předpokladem ontologická diference – zkušenost "jsoucno" a "bytí".

Jsoucno odkazuje na vnější věci. Orientace skrze jsoucno zakrývá bytí pobytu – tj. člověka – do podoby objektu zvaného "výskyt". Projev devalvace se nazývá zvěčnění. Znakem je lhostejnost. Vědomí lhostejnosti pramení z automatických procesů – není projevem neulpívání, ale sebestřednosti; neschopností orientace v mnohosti věcí. Nástin cesty ukryvá zárodek hierarchie (a hodnot). Měřítkem je bytí hodnotícího subjektu. Při pokusu o uchopení bytí působí imanentní touha. Touha fakticky určuje základní postoj bytí. Otevírá cestu k afirmaci života jako tvůrčího procesu. Rozsah procesu sahá od reprodukce života přes umění až k "nejvyšším" stupňům odosobnění, jejichž projevem je láska²⁰³. Odosobnění označené slovem láska je vnímáno jako životní obrat – metanoia. Vazba mezi láskou a "nic" se vine v rovině nepodmíněnosti – neexistuje "kvůli" a "k čemu" (ale už toto vymezení předpokládá rozumějící zacházení, poznání "účelu" a "hodnoty"). Láska je mezní zkušenost (pohyb udržovaný touhou k nepředmětnosti), vytváří prostor – podstatnou nedokončeností, nehotovostí (v oblasti motivace pro...) – na svobodný pohyb. Pohyb je zdánlivě orientován zevnitř ven. Fakticky hodnota spočívá v něm samém, má dostředivou tendenci. Musí být orientovaný do světa (to vyžaduje orientaci ve světě) a otevřený (v přimknutí neulpívající).

Bytí se skrze tento pohyb obnovuje – uvědomuje – člověk je vplétán do sítě lidských vztahů. Je od nich v poslední instanci volný. Nachází spojení se sebou, s ostatními i s věcmi. "Láska – píše Patočka, patří na stranu nesmrtelného bytí"²⁰⁴. O "dočasné nesmrtelnosti" se mluvilo výš – nevzniká metafyzická kategorie, ale kvalita prožívání: mýtický podíl na božském bytí.

Obrat lásky nemá definitivní podobu. Hodnota "božského bytí" se vyvažuje křehkostí. Smysl bytí je v pohybu – zastávka znamená pád do neurčitého "ono se". Snaha o fixaci (zajištění) znovu vede k rozdělenosti ("toto je dobré, toto ne..."). Na jedné straně svobodný pohyb života (bytí, které mizí), na druhé člověk (potřeba), které se snaží pohyb zastavit - kontrolovat, uzavřít, pevně zakotvit atd.. Důsledkem je manipulace. Tendence ke společenskému klidu.

²⁰³ Tamtéž, s. 77.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 78.

V jejich intencích je rozvržení na dobré a zlé (usnadňuje hodnotící soudy, rozhodování) a člověk "jedná z povinnosti". ("Zavádí idylku tam, kde je tragedie"²⁰⁵). Konfrontuje se "relativní smysl" (vztaženost bytí na sebe) a "praktická pravda" (rozptýlení v prostoru). Výsledkem dominance praktických pravd je nepřestojné bytí zla a věčná antiteze. Pozitivní obsah bytí je nerozdělený – pojímající antitetičnost – v opačném případě nastane "triumf antiteze", protože zůstává²⁰⁶. Antiteze má převahu nad tezí nikoli obecně, ale v každém konkrétním případě (což se nevylučuje; antiteze není obecná – obecná je teze, konstatování – antiteze se vztahuje k jednotlivostem jako vědomí jednotlivého – Lyotard). Patočka píše o celkové orientaci duše. Napření pozitivním směrem. Každý jednotlivý krok je veden s vědomím znehodnotitelnosti. Důležitost vychází pouze z jednání bytí na cestě, bytí v kontextu a nemá oprávnění nikde jinde, než v konkrétních souřadnicích tohoto bytí. Čin – sám o sobě – vytržený ze souvislostí bytí a jednání v celku je obětí vlastní antiteze, je nezdůvodnitelný.

Extrémní pozadí, "vždy už přítomné", tvoří fakt smrtelnosti. Odsud vychází právě touha k pozitivnímu obsahu bytí jako hráz nebytí. Tedy jako věc volního rozhodnutí, vědomého sebeurčení je "láska" – cesta ke světu; ne láska odvozená z konceptu Boha, ale "božská láska" odvozená ze zkušenosti pozemské bytí²⁰⁷. V pojetí transcendentní lásky mimo svět může být zárodek krize moderního světa (tj. od 19. století). Absolutní zdroj smyslu vstupuje do konfliktu s vůlí jedince. Ten nechce snášet relativní hodnotu svého činu a volí odchod. Sebevražda – v smyslu rozhodnutí silného jedince – je posledním důsledkem ontologického mýtu. (Bůh jako nejvyšší jsoucné – otázka nesmrtelnosti duše z vlastní podstaty atd. – souvislost, kdo je nejvyšším jsoucnem – jedinec nebo Bůh. Bůh je mrtev neznamená Bůh není. I Bůh není je nějaká teze, vymezení v jedné diskusi... Je-li duše nesmrtelná, je sebevražda volní přechod do vyšší skutečnosti...atd.) "Moderní ateismus" je převrácená forma teizmu. Je nějakým způsobem "horký", aktivní, vymezující. Reálný ateismus při zachování péče o duši je výkon.

V kontextu raného křesťanství bylo zmrtvýchvstání považované za zvláštní milost od Boha. Helénskou syntézou vznikla individuální nesmrtelnost duše²⁰⁸. (Podobně pojem mesiáš v hebrejském uvažování představuje dynamickou vlastnost, nikoli stálou kvalitu. Aristotelés pod vlivem určitých okolností – Patočka píše²⁰⁹ – prožitkem nesmírnosti světa (vědomí

²⁰⁵ J. PATOČKA, *Tři studie*, s. 84.

²⁰⁶ K. R. POPPER, *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997 s. 18-22.

²⁰⁷ J. PATOČKA, *Dopisy Miloslavě Holubové*, in: Miloslava Holubová (ed.), *Necestou cestou*, Praha 1998.

²⁰⁸ TÝŽ, *Tři studie*, s. 100; M. MACHOVEC, *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003.

²⁰⁹ J. PATOČKA, *Aristotelés*, Praha 1949.

komplexnosti, neurčitosti, nepoddajnosti světa a vyvrženosti na straně druhé), v konfrontaci já a svět došel k (existenciální) potřebě svět zrevidovat, roztrždit, pojmenovat a obsáhnout. Odtud je krůček k – ovládnout. V rámci světa je soubor skutečností, které se vymykají běžnému popisu a jeho aplikace může vést k zásadním omylům. Nesmrtelnost duše jako kvalita, Bůh jako osoba s vůlí, která manipuluje atd. – vytváří druhý lidský svět. Jeho podstatou je přítomnost a souvztažnost extrémních jsoucnů – projevem takového pojetí je sebevražda (která má opodstatnění jen za zvuku varhan). Smysl sebevraždy je patetický akt – vymknutí se z řádu a jeho smysl je pouze v tomto řádu (je to radikální postoj v rámci kontextu). Volání po svobodě v akceptaci důsledně sešroubovaného světa. Významný je z hlediska poměrování s větším jsoucňem (v podstatě znamená uznání tohoto jsoucně, vztah k němu – bylo by možné v tom směru vidět i smrt Jana Palacha? A vyšším jsoucňem by nebyl Bůh.). Poslední účel sebevraždy je hra s Bohem jako radikální výzva. Bůh je moc obecně.

Patočka se vrací k Masarykovy a sebevraždu staví do souvislostí ztráty smyslu života. Smysl je pojat jako vymezení ontologické difference. Pra-rozdíl mezi jsoucňem a bytím (mezi předmětem a jeho vcelku neuchopitelnou existencí)²¹⁰. Předpokladem smyslu je otevřenost (přístupnost, jisté porozumění) a směr – touha objevovat smysl. Udržení se odehrává v konfrontaci s negací (v pohybu).

Smysl je pole, ne kvalita – vlastnost činu. Vychází ze situace (problematické; ale tematizované, nějak vědomé postavení), kde směřuje k pravdě bytí. Člověk je bytí v čase a prostoru –nějak neustále realizované, nebo realizovatelné. To znamená možnost nést bytí. Jedinec je vržený do souvislostí, které si nevybírání. Nést znamená, že člověka se v těch podmínkách chce zorientovat a podle toho jednat (v souladu se svým bytím).

Pravda bytí je možnost obsažená v určitých zkušenostech (extrémních z hlediska "kvality", úplnosti prožívání). Výchozí situací, tou první, ve které člověk stojí je "odcizení": sobě, druhým a bytí²¹¹. Odhalování pravdy bytí probíhá v procesu vytlačování "mechanického způsobu života" (při vědomí relativní neukončitelnosti) jako návrat z odcizení (zapomenutosti).

²¹⁰ TÝŽ, *Tři studie*, s. 116.

²¹¹ Tamtéž, s. 75.

Disent a opoziční aktivity

První opozice po srpnu 68 se projevila výzvou k bojkotu voleb v roce 1971. (Mezi představiteli byli Jaroslav Šabata, Milan Hubl, Jan Tesař, Jaroslav Mezník, Petr Uhl, Petruška Šustrová) Akce neměla očekávaný ohlas a představitelé byli (v roce 1972) odsouzeni.

V polovině 70. let se pro dissent objevila naděje. Hospodářské poměry se radikálně zhoršily (nové ekonomické trendy zastavili růst nastavený v 60. letech). Bylo potřeba zmobilizovat společenské rezervy, v situaci pasivního přijímání, za přítomnosti okupační armády – a policejního dohledu a šikany nekonformních jedinců. Odkrývající se problémy ukazovaly na základní nedostatky stávající orientace. V mezinárodní situaci směřoval sovětský blok k Helsinskému jednání.

Z individuálních akcí vyniká obsáhlé podání A. Dubčeka Federálnímu shromáždění z 28. října 1974. Ohrazuje se proti osobní perzekuci a falzifikacím v "Poučení z krizového vývoje". A otevřený dopis Václava Havla adresovaný Gustavu Husákovi. Součástí dopisu byla kritická analýza systému. Následovala hysterická reakce v podobě veřejné řeči. Obojí neušlo pozornosti na západě.

Druhá polovina 70. let bývá označovaná za pivní socialismus²¹². Státní dluh na západě nenarůstal. KSČ byl startovní post kariéry, zahrnovala nízký poměr dělníků. Stereotypy doby: rybník, šedá zóna – obtížnost rekonstrukce²¹³. Boris Hybner mluví o kocovině let 70.²¹⁴.

Pozitivním aspektem doby byl paradoxní nárůst zájmu o knižní produkci. Objevil se důsledkem omezenosti zábavných časopisů a novin. Cena knih byla stejně jako vstupné na koncerty, divadla a kina poměrně nízká. Někteří proskribovaní tvůrci nebyli zakázaní, jen odsunuti na periferii – např. Grossmann odešel do Plzně, Juráčkovy filmy se promítaly v zapadlých kinech²¹⁵. Režim podporoval lehkou estrádní a seriálovou tvorbu. V zápase s rockovou hudbou nastoupili populární umělci mladší generace... Kulturní fronta byla pro socialistický establišment klíčová.

Problém národnostních menšin jako takový se ignoroval – nejvýrazněji se to projevilo v otázce Romů, kteří byli nazíraní jen jako sociálně nepřizpůsobivá část populace. Tím způsobem se otázka centrálně řešila – totiž násilné osídlování a ekonomická podpora. Problém parciálního rozložení výroby – jednostranná orientace slovenského průmyslu

²¹² J. KŘEN, c.d., s. 880.

²¹³ Vilém PREČAN, *Novoroční filipika 1995. Disent a Charta 77 v pojetí Milana Otáhalo*, Praha 1995.

²¹⁴ Boris HYBNER, *Clownovo pozdní blues*, Jihlava 2002.

²¹⁵ P. JURÁČEK, *Deník*, s. 908.

(v důsledku neorganického vývoje) a ekologické zatížení Čech (těžba, energie...). Nízká podpora sektoru služeb vedla ke korupci a černému obchodu, ve školství se projevila úbytkem zájmu a kvalifikace.

Hlavním zdrojem opozičních aktivit byla Charta. V roce 1976 došlo k zatčení hudebníků - členů undergroundové skupiny Plastic People of the Universe. V reakci na to vystoupila skupina jedinců, nespokojených se současným stavem společnosti. V první vlně byli spisovatelé (Havel, Kohout, Uhde, Vaculík) bývalí politici (Hájek, Mlynář), křesťansky orientovaní jedinci²¹⁶, disidenti...

Proklamovaným cílem bylo vést "konstruktivní dialog s mocí". Fakt, že Charta byla složena z velké části reformních komunistů nasměroval její působení spíš směrem reformy stávajícího systému. Přítomnost zástupců z řad křesťanských církví dodal morální étos. Výraznou složkou byli vysokoškoláci, spisovatelé a umělci. Menší část tvořili dělníci – jejich přítomnost byla klíčová (– státní orgány se snažily těch několik deklasovat).

V prvním roce se podařilo nasbírat 242 podpisů. Pro existenci Charty byl klíčový další rok – zaručoval, že signatáři nebudou izolovaní. Stávající signatáře již měla státní bezpečnost zmapované, v případě absence odezvy by hnutí zlikvidovala. Do konce roku 1978 přibýlo dalších 900 signatářů²¹⁷. Státní orgány se už měly potýkat s významným společenským pohybem (celkem však už počet nikdy tak nárazově nevzrostl a do listopadu 89 nesla Charta asi 2000 podpisů).

Komunistická vláda rozjela intenzivní kampaň. Základem se stal úvodník Rudého práva s názvem Ztroskotanci a samozvanci²¹⁸. Cílem mělo být vyvolání dojmu, že aktivita chartistů je omezená na hlouček intelektuálů a notorických diverzantů. Útok probíhal na všech frontách – od sdělovací prostředků: televizní přenosy masivních akcí – shromáždění umělců v Národním divadle, projevy účastníků na podporu stávající linie strany. Zveřejňování stovek podpisů, prohlášení a dopisů (např. dva dopisy z Rakouska, text učitelky ze ZŠ, dopisy dělníků i populárních umělců – Karel Gott), po karikatury a "břitké" fejetony v Dikobrazu. Proběhla vlna policejních výslechů, zatýkání (V. Havel), domovních prohlídek a zabavování rukopisů. Nátlak byl veden na signatáře i členy rodin. V reakci na to část odešla do emigrace. Zbytek chartistů byl zatlačen do izolace – tím ovšem skončilo veřejné pranýřování v médiích (protože nebylo, co pranýřovat) – stíhaní vystoupili ze struktury "občanské" společnosti, stali

²¹⁶ B. KOMÁRKOVÁ, *O svobodu svědomí*, Brno 1998; Jaroslav CUHRA, *Kam nás to vede? Křesťané a počátek Charty 77*, *DaS 2*, 2007, s. 34 – 36.

²¹⁷ *30 let Charty 77*, <http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/> (záznam z konference), staženo 9. 8. 2007.

²¹⁸ Rudé právo ze dne 12. ledna 1977.

méněcennými, ale tím přestali být napadnutelní z hlediska konvenčních společenských prostředků a zůstali vystaveni jen mocenskému tlaku. Není třeba zdůrazňovat, že tím se společnost "vyvržených úžeji semkla. Vytvořila prostředí pro převzetí moci po listopadu 1989"²¹⁹.

Pronásledování dalo vzniknout Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který monitoroval zákroky státní moci. Členové výboru (Benda, Lis, Uhl) se sami dostali na seznam nespravedlivě stíhaných.

V první fázi byla součástí útoku snaha osobně zdiskreditovat signatáře. Rudé právo tisklo články s titulem Kdo je..., představující jednotlivé Chartisty. Patočka byl popsán jako nesrozumitelný filosof. Skutečný problém mohla znamenat stat' "Náš národní boj" z roku 1939. Patočka se pokusil nekonfliktním způsobem orientovat společnost k "pozitivním" cílům. Dát určitý program. Předpokladem byla orientace k přítomnosti a budoucnosti. Odvrat od minulosti její problematizací. Patočka v textu odsuzuje První republiku za měšťáctví pokleslý vkus a slabost, která způsobila současný pád. Tím jednou rukou nabádá k angažovanosti a ospravedlňuje tehdejší zřízení. Podobný postup zaujímá v roce 1948. Jako by úkolem filozofa bylo v každé situaci vyhlédnout možnost individuálního růstu. Otázkou zůstane, kdy má jedinec vyhledávat možnost osobního růstu a kdy se nasazuje pro společnost veřejnou aktivitou.

Charta 77

Charta měla dva předpoklady: byla veřejnou akcí, jednotlivci vystupovali jmenovitě ale zároveň ve skupině. Jedinec se zaštiťoval morální a osobní podporou každého dalšího. Zveřejnění vedlo k zamezení cesty zpět. V praktickém ohledu to tak nebylo – část chartistů byla nastrčená, někteří později podepsali spolupráci StB. (zajímavou epizodkou je působení ostravského chartisty Jaromíra Glace²²⁰)

Protiúder státní moci vedl k diskreditaci chartistů individuálně. Obecně se nedalo mnoho dělat, nebylo s čím polemizovat, ani vláda na tom neměla zájem. Dokument charty byl rozšířen nákladem chartistů, obsah většina společnosti neznala. Při útocích se použila celá škála "nečistých" prostředků:

²¹⁹ J. KŘEN, c.d., s. 886.

²²⁰ Glac neunesl tlak státní bezpečnosti v relativní izolaci Ostravského kraje. Stal se agentem StB., zároveň byl klíčovou osobou alternativní kultury v severomoravském kraji. Jiří FIEDOR, *Bílé vrány v černém kraji. Chartisté a nezávislé iniciativy na Ostravsku*, *ĎaS 2*, 2007, s. 40-43.

Václav Havel byl na stránkách Dikobrazu vyličen jako milionářské děcko – hledaly se odezvy v nižších sklonech – závist, pohrdání. Deklasován byl jako dramatik – nedokončil AMU, "Z kulisáka kulišákem"²²¹, absurdní drama proti lidu (díkce z 50. let - uměle vytvářená bariéra my-oni.) Ojedinělé pokusy obnovit socialistický realismus se moc neuplatnily. To bylo patrné hlavně v hudbě. Mladá generace už setrvala v područí západních vzorů (rokenrol, svoboda). Komunistický establišment těmto mladým připravil náhražkové směsi v podobě populární hudby a Televizního klubu mladých.

Stále se apelovalo na morálku – ukazovaly se fotky chartistů (rozbité baráky, vlasatá individua, nahý Ludvík Vaculík); popis unergroundových koncertů jako orgií...

Článek Rudého vkládá popis: happening v překladu je radostná událost, setkání atd. ... "Nevím, co je ... radost ve srovnání s libereckou Ypsilonkou"²²². Podobně byli zneužití, popř. se nechali zneužít další umělci – jako Jan Werich.

Jinou kategorií byli "režimní umělci", ti posílali dopisy do Rudého práva. Jeho stránky byly v té době doslova zahlcovány peticemi –

Nasazena byla církev – prorežimní Pacem in terris se zapojilo do podpisového proticharitstického hnutí.

V tom ohledu Chatra77 fungovala bezchybně. Cílem bylo otrást veřejným míněním, což se asi podařilo. A těžko se dala očekávat masivnější reklamní kampaň – negativní reklama je totiž taky reklama. V té souvislosti je kuriózní podpora maďarských a polských disidentů (kteří nevěděli, co text Charty obsahuje). Pro jednotlivé signatáře měla Charta význam různých ohledech – ať už šlo o notorické odpůrce režimu, "zkrachovalé polity z roku 68", nebo jedince, kteří ucítili "dějiny". Popřípadě aktivní křesťany (Božena Komárková, Václav Malý...) a intelektuály. Charta byla nositelkou možnosti, jak být v rámci kolektivu a zároveň uvnitř i stranou světa. Teoreticky - jak se angažovat a nekompromitovat zároveň. Technicky se vytvářely předpoklady realizace paralelní polis. A utvářela se širší platforma koexistence velmi rozdílných lidí (filosofů, dělníků, spisovatelů, undergroundových hudebníků...).

²²¹ *Anticharta*, Viktor Karlík – Terezie Pokorná (edd.), Revolver Revue, Praha 2002, s. 38.

²²² Tamtéž, s. 30.

Ideová východiska Charty

K záležitostem Plastic People...

Patočka cituje povídku "Sen směšného člověka" – směšný člověk byl unesen na planetu v souhvězdí Alfa Centauri. Tam byli lidé bez hříchů a on všechny sám nakazil. Patočka staví situaci obráceně – skupinka nevinných "kosmonautů" – kterou se celý svět snaží zatáhnout do konfúze: "mají prostý rozum, ale nejsou Candidové – aby tvrdili, že toto je nejlepší z možných světů. Budou se starat o svůj život, aby neupadli do zmatku. Budou hlasití, aby k nim nedolehl hluk zvenku"²²³. Dál vyzdvihuje motiv generační jako možnost nového začátku. Apel k individuální aktivitě proti rutině - sklerotizaci. "Možnost obnovy vzniká v konfrontaci s tím, co sami neprodukuje."

Vystoupení z anonymity

Východiskem Charty je jednoduchá otázka. Co čekali podepisující od mezinárodního aktu v Helsinkách. Je tu "nějak" motivovaný pokus uvolnění v mezinárodních souvislostech. Předpokladem uvolnění je zmenšení tlaku. Tlak socialistických států vychází shora, v demokratickém zřízení působí tlak skrze veřejné mínění. Veřejné mínění na západě dosazuje představitele států. Na základě nejistého postavení se představitelé musí starat o reflektování klíčových společenských témat. Porušování lidských práv a příprava na válku v globálním rozsahu představuje klíčový problém a jeho řešení mělo napomoci Helsinské jednání.

Důležitá je tu podmíněnost jedné strany, která zakládá nejistotu na straně druhé. Z hlediska motivování obou stran je důležitá ekonomická rovina sblížení. Narušit ji pochopitelně může především "západní" veřejné mínění. A do tohoto kontextu spadá veřejné uvedení Charty 77. Zběsilá reakce garnitury i mezinárodní přijetí dokumentu a zájem o signatáře – nebo alespoň povědomí o části z nich.

Druhý zřetel je individuální a nese poselství jednotlivce. Má význam především pro něj. Skrze etický (pozitivní i negativní) akt se člověk osamostatňuje, bere zodpovědnost za své jednání (je ochoten nést následky). Podpis patří do řádu morálky.

Morálka je to, co vymezuje člověka (ne naopak). Umožňuje člověku být člověkem a je v rozporu s logikou moci. Lidská práva představují ideu, že státy a společnost uznávají

²²³ J. PATOČKA, *K záležitostem Plastic People of the Universe a DG 307*, in: Karel Palek – Ivan Chvatík (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 426.

svrchovanost morálního citění. Charta je projevem dobrovolné spolupráce občanů (konkrétních-jmenovitých) na veřejném plnění proklamovaných tezí. Motivem občanské iniciativy je průnik politiky do roviny morální. Povinnost autentické péče o sebe (duši) – vede k nutnosti nerezignovat na možnost chránit sám sebe. Jedinec, který je utlačovaný má morální (to je obecnou) povinnost poukazovat na špatné v obci, jíž je členem. Charta je cestou z individuální izolovanosti utlačovaných²²⁴. To znamená poskytuje jednotlivci "štit".

Realizací prvního (tj. zveřejnění) byla publikace v zahraničních agenturách, akreditovaných v ČSSR. Tím bylo zajištěno mezinárodní fórum. V tom kontextu je rovněž setkání s holandským ministrem zahraničních věcí Maxem van der Stoeltem. (o setkání pojednává Patočka v odpovědi na žádost Federálního ministerstva vnitra²²⁵.)

Charta je na veřejném poli vnímaná jako funkční vystoupení z anonymity. Funkční ve trojím smyslu – méně zdůrazňovaném (ze strany chartistů): v revolučním – "aby se mocní začali bát".

Signatáři Charty byli vesměs dříve perzekuováni a v sedmdesátých letech vykonávali dělnické profese. Částečně neměli tedy kam sestoupit (i když ne všichni). Každý se podpisem vystavoval státnímu tlaku, ale zároveň sám byl původcem nejistoty. Tato nejistota byla z určitého pohledu výraznější, protože zásah moci se dal očekávat a jeho projevy dostaly v průběhu 70. let ustálenou podobu. Podle Patočky perzekuce nevyváží "zdaleka ono znejistění, kterému je sebevědomí mocipánů vystaveno. Nikdy si již nemohou být jisti koho mají před sebou"²²⁶. Z hlediska západu Charta prokazatelně ukázala úmysl podepisujících (strany Východního bloku) – být včlenění do ekonomického a kulturního řádu civilizovaného světa, zároveň ničím neomezovat vlastní mechanismy.

Druhý účel Charty je pedagogický – jsou určité věci, pro které stojí za to nést břemena. Skrz osobní přístup poukazovat na souvislosti života. "Charta neustane připomínat, co náš život dluží oněm právům, která zákonitě našim občanům patří, neustane to připomínat naší i cizí veřejnosti, ať riziko této činnosti jakékoli"²²⁷.

Třetí účel patří do souvislostí mezinárodního uvolňování napětí mezi Východem a Západem. K reálnému uvolnění dojde až po rozpoznání vnitřních tlaků - po otevření vnitřního

²²⁴ TÝŽ, *Čím je a čím není Charta 77*, Češi I, s. 430.

²²⁵ TÝŽ, *Prohlášení, Češi I.*, s. 438-439.

²²⁶ TÝŽ, *Co můžeme očekávat od Charty 77?*, s. 441.

²²⁷ Tamtéž, s. 444.

zdroje napětí. Politika je podmíněná hnutím na podporu práv²²⁸. Základem uvolnění je důvěra, ne hospodářské nebo jiné výhody. Podpora západních intelektuálů svědčí o jednotě lidstva v oblasti určitého konsensu. Rámcově se však vykazuje souvislost s Patočkovým pojetím nerozděleného bytí. Myšlenka jednoty s pozitivním obsahem (směřováním) proti rozdělení a konfúzi.

Jistou rovinu této skutečnosti tvoří oblast práv jednotlivce. Hodnota situace spočívá v hodnotě konkrétního jedince – zodpovědného individua. V oblasti lidských práv nejde "naprosto o názor většiny – otázka je-li většina spokojena – nepadá v úvahu". Lidská práva platí obecně a v každém jednotlivém případě. Jejich uplatňování se děje právě na úkor favorizovaných. Akce "spokojených" v antichartě ztrácí obsahovou účinnost, neboť tam jde o doznání se k protěžování režimem. Cílem Charty je právě konkrétní obrana lidských práv. Jejich dosah je obecný. Výpady Rudého práva počínaje 12. lednem 1977 vedou mimo – protože otázka zní: platí práva závazně přijatá 23.3.1976 obecně? To znamená: nejde o to zda většina obyvatel státu je spokojená. Ale o to proč vykazuje spokojenost a proč nespokojené vystavuje perzekuci. Pojmu občan se Patočka rád vyhýbá – opisuje ho pojmem "člen společnosti". Občany jsou ti obyvatelé, kterým se umožňuje projevit svobodná občanská iniciativa.

V opozici stojí rozhořčené podpisové akce, důsledně "organizované". Účelem je vzbudit zdání, že mluví za celek, to je: za jiné (za odbory např.). Vzniká tu pole neproniknutelné anonymity. Proti ní je možno postupovat otevřenou diskusí – to znamená neanonymně, konkrétně. Režim je nucen tuto diskusi zastavit, protože jeho tendence ovládat jsou založeny na stádní poslušnosti. Mechanismy moci fungují dobře pouze v prostředí potlačené iniciativy jedince. Iniciativa vede k invenci narušující stereotyp systému. Systém je ukotven v rovnovážném stavu. Vychýlení systém základním způsobem problematizuje. Inovace, která vznikne je a/ začlenitelná do systému – pak se systém vyvíjí. Nastává nová homeostáze. Předpokladem je pružnost systému – to znamená propustnost řídicích funkcí a v jistém smyslu nepředpojatost. Systém se však legitimuje svou efektivitou. Výsledky jsou dány schopností přimět jednotlivce k fungování dle potřeb-požadavků systému. Mechanizace se začne jevit nutností. Osudem systémů se proto stává sklerotizace – b/ systém není schopen začlenit inovaci. Mechanizace vstupuje do konfliktu s tvůrčí individualitou a stroj se zadře. Nastává změna paradigmatu²²⁹. V tomto kontextu je třeba vidět Chartu 77.

²²⁸ J. PATOČKA, *Východní politika ano, ale se ctí*, Češi I, s. 448.

²²⁹ J-F. LYOTARD, *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Naše postmoderní situace*, Praha 1993.

Závěr

/O svobodě/

Svoboda je *k* něčemu, nechat to, co je, být tím co jest; svoboda náhledu²³⁰. Svoboda je tematizovaná jako možnost určená k realizování (ne předjatá jako skutečnost čerpaná odněkud). Prostorem svobody je polis (veřejnost). Univerzalita dějin ze svobody stojí na konci "dějin Evropy". Není východiskem. Účinnost "moderního vědění" vyjde z uplatnění vědy a organizačního úsilí. Síla pramení z možnosti změnit stav věcí (status quo). Na jedné straně je patrná souvislost s filosofií: zápas jedince v nahlédnutí proti retardačním tendencím. Na druhé je vidět problematičnost uplatnění toho náhledu, je individuální, snižuje efektivitu práce... To je otázka náhledu (šíře) a účinnosti (intenzity).

Historie z hlediska Patočkovy fenomenologie favorizuje individua, náhled²³¹. Objektivita vychází ze sebe nalezení. Otázka, čím je ono prvotní jsoucno ("já"); se určuje inersubjektivně. Jedinec je vtažen do sítě vztahů. Pokrok vychází z odpovědného jednání v souvislosti, kterým se tato souvislost překračuje²³².

Vnucuje se srovnání s problematickými texty v souboru "Náš národní program"²³³. Skrze práci-výrobu (vztahy vedoucí k produkci života) a jejich organizování vzniká říše. Historickou, individuální a ekonomickou (dohromady "osudovou") souvislostí, která uvolňuje jedince z apelující nutnosti vzniká politika. Odsud je vědomí svobody "možné jen" ve společenství (které "zná i jiná pouta než společného nepřítele"²³⁴). Společenství se odehrává v různých strukturních polohách. Výrobní vztahy jsou důsledkem společenské struktury a její dynamické jakosti. Ekonomika je oblast podřazená politice. Je orientovaná nárokem politiky – obecně a konkrétně souborem jednání v intencích pojmu odpovědnost. Kvalita ekonomiky je závislá na úrovni politiky.

Cesta ke "svobodě" nespočívá v sociálně-právním určení. To vzniká *ex post* – zkušeností svobody; společenským vymezením – legitimizací paradoxně ztrácí dynamický

²³⁰ J. PATOČKA, *Vlastní glosy*, s. 134.

²³¹ Tamtéž, s. 136.

²³² "Koncepce dějin podle níž pokrok je železná nutnost, která si žádá oběti individuální subjektivity, je tak rozšířena, že ji lze prohlásit, [...] za dějinnou filosofii, která ovládá dnešního člověka. Určuje kapitulaci inteligence před režimy, které mají dialektiku za oficiální ideu." Tamtéž, s. 138.

²³³ Texty: *Česká vzdělanost v Evropě* (1939), *Náš národní program a dnešek* (1969), *Dilema v našem národním programu – Jungmann a Bolzano* (1969), *Filosofie českých dějin* (1969). Jsou problematičné pro míru konformity. Otázka je, kdy nastává čas pro gesto.

²³⁴ J. PATOČKA, *Vlastní glosy*, s. 140.

rozměr. Reflexivní zakoušení svobody odkrývá souvislosti a má dostředivý pohyb. Výsledek absolutní reflexe je prázdnota – bytí a proces. Smysl takové reflexe je právě v uvědomování jako neustálém procesu. Bytí je nahlíženo jako pohyb, který se formuje nebo je formován. V tom spočívá pozitivní hodnota bytí. Bytí souvisí s nedaným (prázdňým) skrze svoji budoucnostní dimenzi. V přítomnosti se prázdňé bytí odlišuje od nicoty tím, že jest. Že jest, ale znamená neustálý kontakt s nicotou, s budoucností. S tím, co není. Bytí přijímá nicotu jako integrální složku. Místo pro to, co není tu nebo ještě není. Konečné *ještě není* představuje smrt. To je apel. Výzva faktem. Taková výzva má hodnotu jako "výkon" – v realizaci výzvy. Sjednocuje všechno "tady a teď". Odkrývá člověku jeho zásadní celek. Jako celek otevírá pole působnosti "druhých". Vidí jejich a svoji souvislost. Ukazování je předávání určitých obsahů, které se brání zařazení v souvislosti bytí.

Bytí je si vědomé budoucnosti a přítomnosti jako prostoru rozvrhování, otevírá horizont možností, to je vztah k celku: smrti, tj. devalvace projevů života, které nerespektují konečnost, vrženost, podmíněnost... Nebo – orientace na jednotlivě jsoucí jako extrovertní tendence zapojená do rytmického dění bez konce a konání. Popřípadě neorientace, neznamenající projev vůle, ale důsledek konfúzního záměru. Vyskytuje se jako důsledek zapomenutosti provázání budoucího a přítomného – redukcí budoucnosti, prázdnoty (v předstihu)...

Charakter bytí odpovídá možnostem – díky tomu je podroben rozhodování, odkud pramení svoboda k... Bytí probíhá pohybem, který udržuje "touha"²³⁵. Svoboda je negativně vymezená v oprostěnosti od faktického (dokonaného) a pozitivně v orientovanosti (směr k jednání).

Dějiny nahlížené z hlediska svobody spojují individuum a výkon, kterým individuum přemáhá dějiny jako popis. Jednáním se individuum vřazuje do souvislostí dynamického společenského dění. Akcentuje se skutečnost vřazování, ne soubor předchůdných a následných stavů.

Exponovanost *jednání v situaci*, průběžná (ne metafyzický přítomná) nicota v události vede nahlížení dějin jako uzlových bodů – ve výsledku vždy nejistých procesů²³⁶.

²³⁵ R. BARBARAS, c.d.

²³⁶ Zdeněk KALISTA, *Cesty historikova myšlení. Prameny k moderní české historiografii*, Praha 2002; Tomáš WEISER, *Co je moderní teorie chaosu a jaký význam může mít pro vědu o dějinách v 21. století?*, *ĎaS* 5, 2002, s. 26-32.

Přílohy:

K prohlášení generální prokuratury ČSSR ze dne 1. 2. 1977

V citaci z Patočkovy odpovědi generální prokuratuře²³⁷: [...] "je mi dobře známo, že prohlášení Generální prokuratury znamená pro mě osobně výhrůžku, že budu obviněn. Obvinění pod průhlednými záminkami, ve skutečnosti pro zachovávání lidských práv, je perspektiva, která mě nezastrašuje. Víím také, co znamená proces za stávajících poměrů, kdy rozsudky se nevypracovávají v soudní síni nezávislým soudem, nýbrž rozhodují se předem a jinde, z jiných než právnických hledisek, kde "účast veřejnosti" je "zaručena" naplněním většiny soudní síně příslušníky Státní bezpečnosti a kde se nepřihlíží k argumentům obhajoby. Čelím tomu s klidem, který zaručuje dobrá věc."

Prohlášení Charty 77 z 1. ledna 1977²³⁸

Den 13. 10. 1976 byly ve Sbírce zákonů /č 120/ zveřejněny "Mezinárodní pakt o občanských a politických právech" a "Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech", které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit. Svoboda a právo, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí, a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti. Vítáme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupila.

Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.

Zcela iluzorní je např. právo na svobodu projevu, zaručované článkem 19 prvního paktu. Desítkám tisíc našich občanů je znemožněno pracovat v jejich oboru jen proto, že zastávají názory odlišné od názorů oficiálních. Jsou přitom často objektem nejrozmanitější diskriminace a šikanování ze strany úřadů i společenských organizací; zbaveni jakékoli možnosti bránit se, stávají se prakticky obětí apartheidu.

²³⁷ J. PATOČKA, *Prohlášení*, s. 439.

²³⁸ *Charta 77*, in: *Společenské setkání k 30. výročí Charty 77 a připomenutí odkazu Jana Patočky*, b.m., b.d.

Statisícům dalších občanů je odpírána "svoboda od strachu" /preambule prvního aktu/, protože jsou nuceni žít v trvalém nebezpečí, že projeví-li své názory, ztratí pracovní a jiné možnosti.

V rozporu s článkem 13 druhého paktu, zajišťujícím všem právo na vzdělání, je nesčetným mladým lidem bráněno ve studiu jen pro jejich názory nebo dokonce názory jejich rodičů. Bezpočet občanů musí žít ve strachu, že kdyby se projeví v souladu se svým přesvědčením, mohli by být buď sami nebo jejich děti zbaveni práva na vzdělání.

Uplatnění práva "vyhledávat, přijímat, rozšiřovat myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem" i "prostřednictvím umění" /bod 2 čl. 19 prvního paktu/ je stíháno nejen mimosoudně, ale i soudně, často pod rouškou kriminálního obvinění /jak o tom svědčí mimo jiné právě probíhající procesy s mladými hudebníky/.

Svoboda veřejného projevu je potlačena centrálním řízením všech sdělovacích prostředků i publikačních a kulturních zařízení. Žádný politický, filozofický i vědecký názor nebo umělecký projev jen trochu se vymykající úzkému rámci oficiální ideologie či estetiky nemůže být zveřejněn; je znemožněna veřejná kritika krizových společenských jevů; je vyloučena možnost veřejné obrany proti nepravdivým a urážlivým nařčením oficiální propagandy /zákonná ochrana proti útokům "na čest a pověst", jednoznačně zaručovaná článkem 17 prvního akru, v praxi neexistuje/; lživá obvinění nelze vyvrátit a marný je každý pokus dosáhnout nápravy nebo opravy soudní cestou; v oblasti duchovní a kulturní tvorby je vyloučena otevřená diskuse. Mnoho vědeckých a kulturních pracovníků i jiných občanů je diskriminováno jen proto, že před lety legálně zveřejňovali či otevřeně vyslovovali názory, které současná politická moc odsuzuje.

Svoboda náboženského vyznání, důrazně zaštiťovaná článkem 18 prvního paktu, je systematicky omezovaná mocenskou svévolí; oklešťování činnosti duchovních, nad nimiž trvale visí hrozba odepření nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce; existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem i skutkem projevují; potlačováním výuky náboženství apod.

Nástrojem omezení a často i úplného potlačení řady občanských práv je systém faktického podřízení všech institucí a organizací ve státě politickým direktivám aparátu vládnoucí strany a rozhodnutím mocensky vlivných jedinců. Ústava ČSSR a ostatní zákony a právní normy neupravují ani obsah a formu, ani tvorbu a aplikaci takových rozhodnutí: jsou převážně zákulisní, často jen ústní, občanům vesměs neznámá a jimi nekontrolovatelná; jejich původci nezodpovídají nikomu než sami sobě a své vlastní hierarchii, přitom však rozhodujícím způsobem ovlivňují činnost zákonodárných a výkonných orgánů státní správy,

justice, odborových, zájmových i všech ostatních společenských organizací, jiných politických stran, podniků, závodů, ústavů, úřadů, škol a dalších zařízení, přičemž jejich příkazy mají přednost i před zákonem. Dostanou-li se organizace nebo občané při výkladu svých práv a povinností do rozporu s direktivou, nemohou se obrátit k nestranné instituci, protože žádná neexistuje. Tím vším jsou vážně omezena práva vyplývající z článku 22 a 21 prvního paktu /právo sdružovat se a zákaz jakéhokoli omezení jeho výkonu/ i článku 25 /rovnost práva podílet se na výkonu veřejných věcí/ a článku 26 /vyloučení diskriminace před zákonem/. Tento stav také brání dělníkům a ostatním pracujícím zakládat bez jakéhokoli omezení odborové a jiné organizace k ochraně svých hospodářských a sociálních zájmů a svobodně využívat práva na stávkou /bod 1 čl. 8 druhého paktu/.

Další občanská práva, včetně výslovného zákazu "svévolného zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence" /čl. 17 prvního paktu/, jsou povážlivě narušována také tím, že ministerstvo vnitra nejrůznějšími způsoby kontroluje život občanů, například odposlechem telefonů a bytů, kontrolou pošty, osobním sledováním, domovními prohlídkami, budováním sítě informátorů z řad obyvatelstva /získávaných často nepřipustnými hrozbami nebo naopak sliby/. Často přitom zasahuje do rozhodování zaměstnavatelů, inspiruje diskriminační akce úřadů a organizací, ovlivňuje justiční orgány a řídí i propagandistické kampaně sdělovacích prostředků. Tato činnost není regulována zákony, je tajná a občan se proti ní nemůže nijak bránit.

V případech politicky motivovaného trestního stíhání porušují justiční a trestní orgány práva obviněných a jejich obhajoby, zaručované článkem 14 prvního paktu i čs. zákony. Ve věznicích se s takto odsouzenými lidmi zachází způsobem, který porušuje lidskou důstojnost vězňů, ohrožuje jejich zdraví a snaží se je morálně zlomit.

Obecně porušován je i bod 2 článku 12 prvního paktu, zaručující občanům právo svobodně opustit svou zemi; pod záminkou "ochrany národní bezpečnosti" je toto právo vázáno na různé nepřipustné podmínky. Stejným způsobem se postupuje i při udělování vstupních víz cizím státním příslušníkům, z nichž mnozí nemohou navštívit ČSSR například jen proto, že se pracovně i přátelsky stýkali s osobami u nás diskriminovanými.

Někteří občané – ať soukromně, na pracovišti nebo veřejně /což je prakticky možné jen v zahraničních sdělovacích prostředcích/ - na soustavné porušování lidských práv a demokratických svobod upozorňují a dožadují se v konkrétních případech nápravy; jejich hlasy však zůstávají většinou bez odezvy, anebo se stávají předmětem vyšetřování.

Odpovědnost, za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc. Ale nejen na ni. Každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry,

a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, které k tomu ostatně zavazují nejen vlády, ale i všechny občany.

Pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní, i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz přivedly nás k myšlence vytvořit CHARTU 77, jejíž vznik dnes veřejně oznamujeme.

CHARTA 77, je volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě. Těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu i duchovnímu útisku, a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN.

CHARTA 77 vyrůstá ze zázemí solidarity a přátelství lidí, kteří sdílejí starost o osud ideálů, s nimiž spojili a spojují svůj život a práci.

CHARTA 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji.

CHARTA 77 není základnou opoziční politické činnosti. Chce sloužit k obecnému zájmu jako mnohé podobné občanské iniciativy v různých zemích na Západě i na Východě. /KOR v Polsku, obdobný výbor v Sovětském svazu/ Nechce tedy vytyčovat vlastní program politických i společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv, připravovat jejich dokumentaci, navrhnout řešení, předkládat různé obecnější návrhy směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk, působit jako prostředník v případných konfliktních situacích, které může bezpráví vyvolat, apod.

Svým symbolickým jménem zdůrazňuje CHARTA 77, že vzniká na prahu roku, který byl prohlášen rokem práv politických vězňů a v němž má bělehradská konference zkoumat plnění závazků z Helsink. Jako signatáři tohoto prohlášení pověřujeme prof. dr. Jana Patočku, Dr.Sc., dr.h.c., Václava Havla a prof. dr. Jiřího Hájka Dr.Sc., úlohou mluvčích CHARTY 77. Tito mluvčí ji plnomocně zastupují jak před státními a jinými organizacemi, tak i před naší a světovou veřejností a svými podpisy zaručují autenticitu jejích dokumentů. V nás i v našich občanech, kteří se připojí budou mít své spolupracovníky, kteří se s nimi zúčastní potřebných jednání, ujmou se dílčích úkolů a budou s nimi sdílet veškerou odpovědnost.

Věříme, že CHARTA 77 přispěje k tomu, aby v Československu všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé.

Soupis pramenů a literatury

Prameny:

PATOČKA, Jan, *Aristotelés. Přednášky z antické filosofie*, Praha 1994.

PATOČKA, Jan, *Čas, věčnost a časovost v Máchově díle*, in: Vojtěch, Daniel – Chvatík, Ivan (edd.), *Umění a čas I*, Praha 2004, s. 359-388.

PATOČKA, Jan, *Doba poevropská a její duchovní problémy*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 29-44.

PATOČKA, Jan, *Dopisy Václavu Richterovi*, Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), Praha 2001.

PATOČKA, Jan, *Duchovní základy života v naší době*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 9-28.

PATOČKA, Jan, *Evropa a doba poevropská*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 80-148.

PATOČKA, Jan, *Evropa a její dědictví*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši III*, Praha 2002, s. 241-256.

PATOČKA, Jan, *Ideologie a život v ideji*, in: Vojtěch, Daniel – Chvatík, Ivan (edd.), *Umění a čas I*, Praha 2004, s. 125-131.

PATOČKA, Jan, *Sókratés*, in: Cajthaml, Martin - Girgenti, Giuseppe (edd.), *Socrate*, Milano 1999.

PATOČKA, Jan, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši III*, Praha 2002, s. 11-144.

PATOČKA, Jan, *Náš národní program*, Praha 1990.

PATOČKA, Jan, *Negativní platonismus*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši I*, Praha 1996, s. 303-336.

PATOČKA, Jan, *O duši u Platóna*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 58-79.

PATOČKA, Jan, *Platón a Evropa*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 149-355.

PATOČKA, Jan, *Původ a smysl myšlenky nesmrtelnosti u Platóna*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši II*, Praha 1999, s. 370-382.

PATOČKA, Jan, *"Přirozený svět" v meditaci svého autora po třiatřiceti letech*, in: Chvatík,

Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha 1992, s. 167-251.

PATOČKA, Jan, *Smysl mýtu o paktu s ďáblem. Úvahy o variantách pověsti o Faustovi*, in: Vojtěch, Daniel – Chvatík, Ivan (edd.), *Umění a čas I*, Praha 2004, s. 510-515.

PATOČKA, Jan, *Symbol země u K. H. Máchy*, in: Vojtěch, Daniel – Chvatík (edd.), Ivan, *Umění a čas I*, Praha 2004, s. 104-124.

PATOČKA, Jan, *Teologie a filosofie*, in: Chvatík, Ivan – Kouba, Pavel (edd.), *Péče o duši I*, Praha 1996, s. 15-21.

PATOČKA, Jan, *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Praha 1995.

PATOČKA, Jan, *Tři studie o Masarykovi*, Praha 1991.

Texty k Chartě 77

Anticharta, in: Karlík, Viktor – Pokorná, Terezie (edd.), *Revolver Revue*, Praha 2002.

Charta 77, in: Společenské setkání k 30. výročí Charty 77 a připomenutí odkazu Jana Patočky, b.m., b.d.

PATOČKA, Jan, *K záležitostem Plastic People of the Universe a DG 307*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 425-427.

PATOČKA, Jan, *Čím je a čím není Charta 77. Proč je právo na její straně a žádné pomluvy ani násilná opatření jí neotřesou*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 428-430.

PATOČKA, Jan, *Proč nemá být Charta 77 zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkruslování a utajování*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 431-433.

PATOČKA, Jan, *K prohlášení generální prokuratury ČSSR ze dne 1. 2. 1977*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 434-437.

PATOČKA, Jan, *Prohlášení*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 438-439.

PATOČKA, Jan, *Co můžeme očekávat od Charty 77?*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 440-444.

PATOČKA, Jan, *Východní politika ano – ale se ctí! (Poslední interwiev)*, in: Palek, Karel – Chvatík, Ivan (edd.), *Češi I*, Praha 2006, s. 445-448.

Ztroskotanci a zaprodanci, Rudé právo ze dne 12. ledna 1977.

Literatura:

Filozofie a religionistika:

BARBARAS, Renaud, *Touha a odstup*, Praha 2005.

BLECHA, Ivan, *Edmund Husserl a česká filosofie*, Olomouc 2003.

BLECHA, Ivan, *Jan Patočka*, Olomouc 1997.

BLÁHA, Petr, *Proměny filosofického uvažování nad dějinami*, Ústí nad Labem 2003.

BOCHAŇSKI, Józef Maria, *Cesta k filosofickému myšlení*, Český Těšín 2001.

BOCHEŇSKI, Józef Maria, *Mezi vírou a logikou*, Praha 2000.

BOCHEŇSKI, Józef Maria, *Slovník filozofických pověr*, Praha 2000.

BOUBLÍK, Vladimír, *Setkání s Ježíšem*, Svitavy 2002.

ČERNÝ, Václav, *První a druhý sešit o existencialismu*, Praha 1992.

ELIADE, Mircea, *Jóga. Nesmrtelnost a svoboda*, Praha 1999.

ELIADE, Mircea, *Mýtus o věčném návratu*, Praha 1993.

HALÍK, Tomáš, *Co je bez chvění, není pevné. Labyrintem světa s vírou a pochybností*, Praha 2002.

HALÍK, Tomáš, *Oslovit Zachea*, Praha 2003.

HALÍK, Tomáš – JANDOUREK, Jan, *Ptal jsem se cest*, Praha 1997.

HEIDEGGER, Martin, *Bytí a čas*, Praha 2002.

HEIDEGGER, Martin, *O pravdě a bytí*, Praha 1993.

JANDOUREK, Jan, *Pohanokřesťanské meditace*, Praha 1995.

KIERKEGAARD, Søren, *Bázeň a chvění*, Praha 1993.

KOHÁK, Erazim, *Jan Patočka. Filosofický životopis*, Praha 1993.

KOMÁRKOVÁ, Božena, *O svobodu svědomí*, Brno 1998.

KOUBA, Pavel, *Nietzsche*, Praha 2006.

KOŽMÍN, Zdeněk, *Modely interpretace. Patočkovské průhledy*, Brno 2001.

KRUPIČKA, Jiří, *Renesance rozumu*, Praha 1996.

LYOTARD, Jean-François, *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Naše postmoderní situace*, Praha 1993.

LYSEBETH, André van, *Jóga*, Praha 1998.

MACHOVEC, Milan, *Filosofie tváří v tvář zániku*, Praha 2003.

MACHOVEC, Milan, *Ježíš pro moderního člověka*, Praha 2003.

MACHOVEC, Milan, *Smysl lidské existence*, Praha 2004.

MASARYK, Tomáš Garigue, *Moderní člověk a náboženství*, Praha 2000.
NEUBAUER, Zdeněk, *Deus et natura*, Praha 1999.
NIETZSCHE, Friedrich, *Tak pravil Zarathustra*, Olomouc 1995.
NIETZSCHE, Friedrich, *Antikrist*, Olomouc 1995.
PASCAL, Blaise, *Myšlenky*, Praha 2005.
PEŠKOVÁ, Jaroslava, *Role vědomí v dějinách*, Praha 1998.
POPPER, Karl Raimund, *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997.
POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřátelé. Uhranutí Platónem*, Praha 1994.
REZEK, Petr, *Jan Patočka a věc fenomenologie*, Praha 1993.
VOPĚNKA, Petr, *Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci. Souborné vydání Rozprav s geometrií*, Praha 2001.

Historie a teorie umění:

ČERNÝ, Václav, *Paměti 1945 – 1972*, Brno 1992.
HAVELKA, Miloš, *Dějiny a smysl*, Praha 2001.
HEDBÁVNÝ, Zdeněk, *Alfréd Radok. Zpráva o jednom životě*, Praha 1994.
HOLUBOVÁ, Miloslava, *Necestou cestou*, Praha 1998.
HOŘÍNEK, Zdeněk, *Duchovní dimenze divadla aneb vertikální přesahy*, Praha 2004.
HOŘÍNEK, Zdeněk, *O divadelní komedii*, Praha 2003.
HUNTINGTON, Samuel P., *Sřet civilizací: boj kultur proti světovému řádu*, Praha 2001.
HYBNER, Boris, *Clownovo pozdní blues*, Jihlava 2002.
JIROUS, Ivan Martin, *Magorův zápisník*, Praha 1997.
JURÁČEK, Pavel, *Deník (1959 – 1974)*, Praha 2003.
KALISTA, Zdeněk, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002.
KNÍŽÁK, Milan, *Nový ráj*, Praha 1996.
KNÍŽÁK, Milan, *Vedle umění*, Praha 2002.
KOMLOSI, Alexander, *Dialogické jednání – studie*, Praha 2002.
KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
MACHONIN, Sergej, *Šance divadla*, Praha 2005.
PREČAN, Vilém, *Novoroční filipika 1995. Disent a Charta 77 v pojetí Milana Otáhalu*, Praha 1995.
ŠVANKMAJER, Jan, *Transmutace smyslů*, Praha 2004.

TARKOVSKIJ, Andrej Arsenjevič, *Krása je symbolem pravdy. Rozhovory, přednášky, scénáře a jiné texty 1967 – 1986*, Příbram 2005.

TŘEŠTÍK, Dušan, *Myslití dějiny*, Praha 1999.

VOSTRÝ, Jaroslav, *Ejznštejnovy lekce divadelní režie*, Praha 1987.

VOSTRÝ, Jaroslav, *Materiály ke studiu režie a dramaturgie I. Obraz*, Praha 1989.

VOSTRÝ, Jaroslav, *Předpoklady hereckého projevu*, Praha 1991.

VYSKOČIL, Ivan a kol., *Dialogické jednání s vnitřním partnerem*, Brno 2005.

VYSKOČIL, Ivan – RUT, Přemysl, *Vždyť přece létat je o hubu*, Praha 2000.

Periodika:

CUHRA, Jaroslav, *Kam nás to vede? Křesťané a počátek Charty 77*, *ĎaS 2*, 2007, s. 34-36.

FIEDOR, Jiří, *Bílé vrány v černém kraji. Chartisté a nezávislé iniciativy na Ostravsku*, *ĎaS 2*, 2007, s. 40-43.

GROTOWSKI, Jerzy, *Performer*, *Svět a divadlo 3*, 1999, s. 101-104.

GROTOWSKI, Jerzy, *Od divadelní společnosti k umění jako vehikulu*, *Svět a divadlo 3*, 1999, s. 92-101.

KOPEČEK, Michal, *Charta 77 očima Západu*, *ĎaS 2*, 2007, s. 30-33.

ROUBAL, Petr, *"Dnes na Strahově proudí masy". Proměna symboliky československých spartakiád 1955 – 1990*, *Kuděj 2*, 2006.

ROUBAL, Petr, *Jak ochutnat komunistický ráj. Dvojitá tvář československých spartakiád*, *ĎaS 6*, 2006.

Internet:

Zdroje stažené ze serveru Centra teoretických studií (www.cts.cuni.cz)

CHVATÍK, Ivan, *Náboženství nebo politika? K Patočkovu pojmu dějinného jednání*, CTS-05-11.

CHVATÍK, Ivan, *Kacířské pojetí evropského dědictví v pozdních esejích Jana Patočky*, CTS-03-13.

KOUBA, Pavel, *Problém třetího pohybu*, CTS-03-07.

Zdroje ze serveru České televize:

30 let Charty 77 (záznam mezinárodní vědecké konference),

<http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/>

OBSAH:

Vymezení tématu	5
Prameny a metody	5
Povaha textů	7
<u>Přirozený svět</u>	<u>8</u>
Přirozený svět v Kacířských Esejích	8
Prehistorické úvahy	9
Vztah práce a otevřenost	13
Mýtus a smrt	14
Počátek dějin	14
Jasnost a dějiny	15
Fenomén a polemos	18
<u>Smysl v dějinách</u>	<u>18</u>
Nihilismus	19
Nietzsche	21
Horizonty	23
Akumulace moci	24
<u>Tělo</u>	<u>29</u>
Nálada	34
Praxe	35
Afekt	37
Setkání	38
Pohyb	39
Performance	42
<u>Situace /politický exkurz/</u>	<u>43</u>
Exkurz: Heidegger	47
<u>Evropa</u>	<u>48</u>
Charakter rozpadu	51
Odkaz	51
Mýtus a porozumění	53
Atomistika a nauka o idejích	55
Péče o duši	56
Péče o duši u Platóna	57
Teorie	59
Obec a konflikt	59
Shrnutí	61
Výchova	61
Sebeurčení	62
<u>Situace /filozofický exkurz/</u>	<u>65</u>
Základ náhledu	67
Fenomén a gnózis	70
Mýtus jako vypravování	70
Filozofie jako výslovná otázka	72
Zkoumání struktury	74
Matematika	76
Význam hierarchie	78
Náboženství, filozofie, mýtus	79
Víra a nahlédnutí	80
Smysl a sebevražda	81

<u>Disent a opoziční aktivity</u>	85
Charta 77	87
<u>Ideová východiska Charty</u>	89
K záležitosti Plastic People	89
Vystoupení z anonymity	89
<u>Závěr /O svobodě/</u>	92
<u>Přílohy</u>	
K prohlášení generální prokuratury	94
Prohlášení Charty 77	94
<u>Soupis pramenů a literatury</u>	98